

אריה [לאון] מילרד

הקפיצה הגורלית

המאבק לחיים של צעיר יהודי בדרוהוביץ' ובמחנות

זיכרונות

אריה (לאון) מילרד

הקפיצה הגורלית

המאבק לחיים של צעיר יהודי בדרוהוביץ' ובמחנות

אריה (לאון) מילרד

הקפיצה הגורלית

המאבק לחיים של צעיר יהודי
בדרוהוביץ' ובמחנות

יד ושם • ירושלים • תשס"ז

הספר רואה אור הודות לתרומה לזכרו של
פרופסור ג'ולה טרביטש (בודפשט).

The publication of this book was made possible through a
contribution in memory of Professor Gyula Trebitsch (Budapest).

לזכרם של יקירי
אמי גניה
אבי אהרון
ובני משפחתי הענפה
שנרצחו בידי בני עוולה
ולא זכו לקבר ישראל

Arie (Leon) Mühlrad

The Fateful Leap

A Young Jew's Struggle to Live in Drohobycz
and in Concentration Camps

עורך: רון מילרד

© 2006 כל הזכויות שמורות ליד ושם
ת"ד 3477, ירושלים 91034
publications.marketing@yadvashem.org.il

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט או להחסיק במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי,
מכני, או אחר - כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור
בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

הדעות והתוכן המובאים בספר זה הם באחריות המחבר בלבד

דאנאקוד 268-447
מסת"ב 965-308-276-0 ISBN

סדר ועימוד: רונית גולדברג

נדפס בישראל 2006 Printed in Israel
בדפוס ארט פלוס, ירושלים

תוכן העניינים

11	פתח דבר
19	הקדמה
23	משהו עומד להתרחש
27	הגרמנים בפתח
31	"הידיד הטוב והיקר"
34	ציד ברחובות העיר
37	"לשמור על קשר" עם המגורשים
40	עניבת החנק מתהדקת
42	לבי מנבא לי רעות
45	נשארים בלי אמא
50	העבודה משחררת ממוות...
52	הגירוש לגטו – האם יש דרך להינצל?
57	גם אני מובל לחיסול
62	המלכודת
64	הפגישה עם אבא בבית המטבחיים
69	הקפיצה הגורלית
73	הם צועדים אל מותם
77	יום חמישי האדום
80	נשארים עם אבא בגטו
85	הגרמנים פושטים על הגטו
91	"מה אתם עושים כאן, יהודים מלוכלכים?"

212	אסיר אחד פחות
215	מנותקים מהעולם החיצון
219	הפתעה או מלכודת שטנית?
222	מוות בחבילת המזון
227	העומדת המלחמה להסתיים?
232	השחרור
239	לאן אלך ואפנה

95	"האם תרצה להינצל עם אביך?"
99	לחשוף את "האוצר היקר"
104	הבריחה
108	אבא חי ונושם
112	עוזבים את הגטו
116	"רק את נשותיכם ואת אחיותיכם אנו מבקשים"
120	"אין לכם שום סיבה לדאגה"
123	בדרך לבניין הגסטפו
126	רק את עיניו אפשר לראות
131	הבריחה הדמיונית
136	דרוהוביץ' – עיר ללא יהודים
138	הגירוש לפלשוב
143	יוצאים ל"דרך חדשה"
146	גבעת המוות
149	גולדברג, קאפו יהודי ידוע
152	יום ראשון הארוך
157	מיפקד העירומים
162	רק שלא ייקחו ממני את אבא
166	"אבא, בבקשה, חוס על עצמך"
171	גם גוצ'יו בין הלכודים
176	קרון הבהמות – חבית קטנה של מים
181	הרכבת נעצרת במאוטהאוזן
186	"משחק המוות"
190	גוזן II – הבלוקאלטסטה האיום
195	עמוד התלייה מעל השולחן
199	עירומים בשלג
202	החטא הנורא – בובקר מתעטף בשמיכה
204	"רק בריאים או מתים"
208	הגווייה מרימה את ידה

פתח דבר

דצמבר 1945, נמל מַגֵּנְטָה (Magenta), איטליה. מאות פליטים יהודים עושים את דרכם לעבר אניית מעפילים קטנה, "חנה סנש", הקרויה על שמה של המשוררת והצנחנית הנועזת שצנחה בעורף האויב הנאצי.

שארית הפליטה, אודים מוצלים מאש מבקשים להגיע אל המולדת שאותה לא הכירו כלל, מולדתם הישנה-חדשה. שם, כך הם מאמינים, ימצאו מנוחה ומרגוע לנפשם מהשנאה היוקדת שהעלתה באש את המיעוט היהודי המדוכא באירופה כולה.

על סיפונה של האנייה הרעועה מצטופפים פליטים יהודים – מבוגרים, צעירים וילדים, נשים וגברים – שחלומם היה לבנות חיים חדשים בארץ חדשה, ללא השפלות, ללא עינויים וללא ריח של גוויות חרוכות. הם ביקשו להגיע למקום שבו לא יהפוך שמם למספר חרות על זרוע, ולארץ שאדמתה, כך רצו להאמין, לא תישטף בנהר דמם של יקריהם המעונים.

בין מאות פליטי החורבן התהלך על סיפון האונייה בחור בשנות העשרים לחייו. ללא משפחה, ללא רע וחבר. אלה נותרו מתים שם, במקום ההוא, הנורא, בין רגבי האדמה החרוכה, רוויית הדם והייסורים. אף לא אחד ידע את סיפורו של אותו יהודי צעיר, אריה (לאון) מילרד, לימים אבי, ונער מתבגר עת פרצו הגרמנים בסערה אל תוך חייו, בהותירם נשמה חבולה, פגועה ושותתת דם.

אבא, כמו הפליטים האחרים שעל סיפון האנייה, נותר גלמוד ובודד בעולם מנוכר. כל בני משפחתו נלקחו מבין זרועותיו, והוא, כחבריו לגורל, ביקש להקים את ביתו החדש כאן, בישראל, ללא פחד ומורא וללא שנאה והרג.

כשלושה שבועות היטלטלה אניית המעפילים הישנה כעלה נידף, בין הגלים שאיימו לטורפה, גלים אדירים שביקשו לשברה ולרסקה, אך אלה לא יכלו לה. והמעפילים, אודים עשנים, נושאים עיניהם לקרן האור שתבקע דרך ערפילי התוגה בנפשם השוממה. ובלבם מבקשים הם מכוחות הרשע להניח לרוחם המיוגעת לאחר שנים של עינויים וזוועות.

אך גם תפילתם זאת אינה נענית; בהגיעם אל אדמת המבטחים, עת נחתו בהיחבא על חוף הים של קיבוץ משמר הים, בלילה אפל בשבוע האחרון של חודש דצמבר, נאלצו שרידי השואה לעמוד על רגליהם הרופסות, ולהיאבק שוב כאילו לא היה די להם, באויב חדש. הפעם הם הגנו על נפשם מפני חיילי האימפריה הבריטית שעשו ככל יכולתם לגרשם מהמולדת החדשה שבאדמתה בקשו לתקוע יתד.

במו ידיו הקים אבא את ביתו, בחירוק שיניים ובמאמץ עילאי, לאחר שנים של בדידות וחוסר כל, אך את מה שהשאיר מאחוריו לא שכח. וכי איך היה יכול?

אף כי לרגע לא שכח את שעבר, כמעט שלא דיבר על כך. אך כשניסה לעתים לעשות כן, עת עלו בראשו הזיכרונות הקשים וביקש לספר לנו, לבני משפחתו הקרובה את סיפור חייו מאותה תקופה ולשתף אותנו בסודו המרטיט, החבוי בתוך לבו פנימה, התבקש, ולא תמיד בעדינות, שלא להמשיך "להכביד" על הנוכחים. אבא לא מצא אופן קשבת אצל הילדים והנכדים שהעדיפו שלא לשמוע ושלא להיחשף לתלאות ולעינויי הזוועה שעבר. אנו היסינו אותו לרוב והפצרנו בו לחדול מסיפוריו כשאנו מעלים

נימוקים שונים לכך, כמו: "אין זה הזמן המתאים לזיכרונות האימה", או "עדיף שהנכדים ישמעו דברים משמחים", ואפילו נעזרנו בנימוק הכה משכנע: "יש דברים שפשוט צריך לשכוח". רצינו להשכיח ממנו ולשכוח "למענו" את מראות האימים, אך הוא לא שכח. ניסיוננו למחות מלבו את אותם זיכרונות לא צלח, ומדי לילה עלו בראשו המראות שנדר לא לשכוח לעד כמו אלה של הילדים המובלים לשחיטה או של אביו האהוב המוצא באכזריות מבין השורות. כל אותן שנים לא היה יכול למחות מזיכרונו את ניסיונות הבריחה, העינויים וההשפלות, או את רגע השחרור המיוחל.

ואנו, הקרובים לו כל כך, לא ידענו את שעובר עליו בכל אותן השנים. איש משפחה למופת, חייכן, אדיב ואהוד על הכל. מי יכול היה לנחש כי מאחורי החזות המבדחת, השופעת חיוכים ובדיחות לרוב, הצנועה והאצילית, מתחבאת בלילות דמות עצובה כל כך, החולמת חלומות בעתה ושוקעת במחשבות קודרות על משפחה אהובה שאיננה עוד.

ואבא, בשקט ובצניעות האופייניים לו, היה רוכן בשנים האחרונות מדי ערב, במשך חודשים רבים, על שולחן העבודה בחדרו ומעלה על הכתב את סבלותיו באותן שנים ארוכות, את מחשבותיו, אהבתו למשפחה שנכחדה ואת המראות הקשים. ואנו לא ידענו על כך כלל. ואולי לא רצינו לדעת, הייתכן?

נראה כי כל הסובבים את אבא העדיפו למחות מזיכרונו את תמונות הזוועה ולהשכיח מלבנו את משאו הכבד, המייגע. ביקשנו להתעלם ממה שעבר על בשר מבשרנו. העדפנו שלא לדעת את שעבר עליו ולהרחיק מאתנו את הצער, הסבל והשכול. אך אבא, כהרגלו, ממש כמו אז, בימים הנוראים ההם, לא אמר נואש. וכך, מדי ערב, מתוך זיכרונו החרות בנימי לבו המשיך לצייר במילים

את סיפורו בדרך הייחודית לו, בלשון נהירה וברורה המשולבת בחרוזים.

לאחר שסיים את ההנצחה הפרטית שלו, גם אז לא הרהיב עוז בנפשו לתת לה ביטוי מעבר ליומן לבו האישי. וכך, חודשים רבים הילך בינינו ולא גילה את סודו, אפילו לא לבני משפחתו הקרובים. אולי, עלה בו הרהור, לא ירצו כלל לעיין בדפים הגדושים במראות קשים, והרי אנו הבענו באוזניו לא אחת את דעתנו זו: "מה שהיה היה", חזרנו ואמרנו בהזדמנויות שונות, ו"כעת עלינו לחיות בהווה ולהניח לעבר".

ואבא שמע ושתק. ראינו על פניו כי מתייסר הוא בכך, אך ייתכן כי חשב בלבו, "ואולי הם צודקים?" אבל משהו בכל זאת לא נתן לו מנוח, וכי איך אפשר לשכוח? כל שהעלה בהסתר ובהשקט על הנייר היה צוואתם של ההולכים אל מותם. ואלו, כל שביקשו, גם אם לא במילים, הוא לספר את סיפורם, לזכור אותם ולא לשכוח.

לפני כמה שנים פנה אלי אבא ובפיו בקשה שאעיין בדפים המספרים את סיפור חייו מאותה תקופה אפלה, נטולת אור ותקווה. חשוב היה לו שאקרא את שכתב, משום שרצה כי לפחות בנו, ממשיכו בדרך חייו, ידע את הקורות אותו באותן שנים אימות.

אולי ביקש בסתר לבו לקבץ ולערוך את תמונות המלל, ובכך יתאפשר אף לבני המשפחה ולקרובים האחרים לעיין בחומר הכתוב. או אז, כך רצה להאמין, ניתן יהיה לחשוף טפח נסתר מתקופה אפלה שאותותיה נותרו חבויים ונסתרים בנפשם של הקרבנות החיים. בנוסף קיווה אבא, כך אני מעריך, שכאיש מקצוע מנוסה מתחום הכתיבה העיתונאית והעריכה, אוכל להעיר את הערותי המקצועיות, להוסיף, לערוך ואף אשכיל לעבד את כתב היד ליצירה שתהיה מעבר ליומן מגירה נסתר מעין.

נענית לפנייתו של אבא, לאו דווקא ברצון ובחשק רב. הרי

שנים אנו מדחיקים מלבנו את הייסורים שנשא. מדוע שנרצה כעת לשוב ולייגע את רוחנו בתמונות הקשות?

וגם משנענית לבקשה ועברתי, אם כי ברפרוף־מה, על חלק מכתב היד – למעשה רק על דפים בודדים ממנו – די היה במראות המזעזעים שעלו לנגד עיני ובתיאורים הנוקבים והחדים כדי להניא אותי מלהמשיך ולעלעל בדפים. אכן, לא היה קל להיחשף לסיפור כזה, ובמיוחד כאשר נכתב בידי שאר בשר הקרוב לי כל כך. אך משהו בכל זאת הניע אותי להמשיך ולדפדף, להמשיך ולקרוא. הסיפור שעלה מתוך הדפים הצפופים, הכתובים בכתב היד המצויר, ריתק אותי מאוד, וכך מצאתי את עצמי שוקע בו ובולע בשקיקה דף אחר דף מתוך שרבוט הערות בודדות, לפי שעה.

חשבתי כי סיפור אנושי זה הנוגע ללב, מרתק וכה קולח, ראוי לו כי יחדור ללבם של רבים. אבל בשל רגישותי הרבה לנושא הכאוב, העדפתי שלא להירתם למלאכת העריכה, והעניין, כך נדמה היה, הלך ונשתכח מאתנו, אך לא מלבו של אבא.

הכל היו שקועים בענייניהם האחרים, עניינים חשובים מכדי להתעסק באירועי העבר, וכל זאת עד לשובי ארצה משליחות עיתונאית ארוכה בקצה העולם.

רק שם, בניו זילנד הרחוקה ובמיוחד באוסטרליה, הכה בטוחות ומוגנות לכאורה למיעוט היהודי, הבנתי אל נכון את מקור השנאה הנצחית לבני העם היהודי. כן, אף שם, במדינות הנאורות שבקצה העולם, נחשפתי לא אחת ליחס עוין, לקנאה, לבורות ולצרות עין כלפי המיעוט היהודי השונה במנהגיו, באורח חייו, בהשקפת עולמו ולעתים גם בלבשו מבני המקום האחרים. רק במקום המרוחק הזה למדתי כי לעד נחרץ גורלנו להיות לא אהודים, מבודדים ונרדפים, כשעתידינו נתון לא אחת בידיהם של השכנים, ממש בדומה למה שהיה לפני שנים לא רבות במדינות אירופה

הכבושות. או אז הבנתי את שלא ניתן היה להבין מכאן ועמדת
בנושא השתנתה לבלי הכר.

עם שובי ארצה ביקש אבי כי אעיין שוב בכתב ידו, ואולי הפעם,
כך חשב, ניתן יהיה לקדם את עניין עריכת כתב היד. משאלתו
הסמויה לא נעלמה מעיני – הרגשתי אף בקולו עד כמה מבקש
הוא, כי יהא זה דווקא אני שאחשוף את סיפורו בפני העולם הקטן
סביבו ואת רצונו העז שלא לוותר על נדרו להנצחת עולמו שנכחד.
והפעם בקשתו לא נפלה על אוזניים ערלות, ובמלוא המרץ נרתמתי
לאתגר. ראיתי לנגד עיני את אחריותי לפרסם את כתב היד ברבים
כספר שישמש אות וזיכרון למען הדורות הבאים, דורות אשר מן
הסתם ייטו עם הזמן לשכוח ולהדחיק מזיכרונם את התקופה
הנוראה ביותר שעמנו חווה.

במעורבותי זאת בעריכת הספר ובפרסומו ראיתי זכות שנפלה
בחיקי, וסיפור קורותיו של אבא – שליחות היא בעיני. שליחות
קדושה זו נועדה לקיים את צוואתם של עדה שלמה ושל סבא
וסבתא, שלא זכינו להכיר כלל. זה המעט, כך האמנתי, שאוכל
לעשות למען אלו שביקשו באותם רגעים ארורים לזכור ולא
לשכוח, וזה גם המעט שיוכל לעשות כל אחד מאתנו הנחשף
לסיפורו של אבא.

התלבטויות נוספות עמדו לנגד עיני, עוד בטרם התחלתי במלאכת
העריכה, ואלה נובעות מסגנון הכתיבה המיוחד של אבא. במשך
כל שנות חייו התמיד אבי בכתיבה בחרוזים לצד הכתיבה בפרוזה.
התלבטתי רבות אם להשאיר את המבנה והסגנון כמו שהם,
בחרוזים (מה שהקשה כה רבות את הכתיבה והעריכה), או לשנות
את הכתוב לפרוזה צרופה. למרות הקשיים שבכתיבת הספר
ובעריכתו בחרוזים, החלטתי לשמר במידת האפשר את המבנה
המקורי המעניק לו צביון מיוחד.

מאפיין בולט נוסף בכתיבתו של אבא הוא השימוש בלשון עבר
בשילוב שפת ההווה – מכלול האירועים הנוראיים התרחש בעבר,
אך אבא מעביר לקורא את התחושה כאילו מתרחשים הם ממש
עכשיו, למול עיניו.

זהו סיפורו של אדם קרוב, שעבר את מדורי הגיהנום כולם, ויכול
להם. עדות מרתקת, קולחת ונוגעת לעומק לבו של כל אחד.
לחיות בצל המוות. סיפור אמתי.

רון מילרד

רמת גן, אפריל 2006

הקדמה

יותר משישים שנה חלפו מאז השואה, והמעטים שנותרו בחיים מגיא ההריגה לא יישארו עמנו עוד ימים רבים – לא יהיה מי שיספר את סיפורם של ההורים האומללים שחזו בשילוחם למוות של ילדיהם האהובים והרכים; וגם את סיפורם של האם ושל האב הנקרעים זה מזה לא יהיה מי שיוכל לתאר, או של הורים הנלקחים לעיני ילדיהם אל צעדת המוות שממנה איש לא יוותר. ואף לא יהיה מי שיצייר את התמונה של התינוקות הנצמדים בחרדה לאימותיהם המבוהלות, נתלשים באכזריות מחיקן ומושלכים אל הבורות.

ביקשנו להיות בקרבם עוד רגע, עוד דקה. כה רצינו לחבק אותם, ללטף ולהרגיע אותם לפני הרגע ההוא, הנורא, לפני שיילכו וייעלמו מן העין. כה התאווינו לעטוף ברוך ובאהבה את נפשם המתענה; אך ידינו כבולות היו.

אנו כבר לא נהיה כדי לספר לכם ולדורות הבאים על הזוועות שעברנו במשך לילות וימים, לאורך חודשים ושנים של התעללויות, השפלות ומחזות בלהה מאיימים.

והרי הבטחנו, גם אם לא במילים, כי לא נשכח; הבטחנו לזכור ולספר על ילדים קטנים הגועים בבכי מר בראותם את אביהם הגדול והחזק קורס תחתיו במכות ובעינויים, מושפל וחדל אונים; על תינוקת הפונה לכל עבר ומבקשת את אמה, משענתה היחידה,

אך האם הלכה למצוא פת לחם לבתה האהובה, ומן המצוד המזדמן
אחר יהודים לא שבה אל ביתה; כך נזכור וגם נספר על אם שלשווא
ניסתה להגן על עוללה הרך מפני החייל הגרמני, שתלש
מזרועותיה את כל עולמה, את אוצרה המבורך.

לכל אלה ולרבים רבים אחרים, שלא זכו לספר את סיפורם,
הבטחנו שלא נשכח אותם לעולם, ואנו, שניצלנו מאש החורבן,
נשמיע ברבים את זעקתם ואת קולם.

נספר אפוא ככל שנוכל את סיפורם של אלה שנלקחו לדרכם
האחרונה, וידנו קצרה מהושיעם. הם נעלמו מאתנו כשהם מותירים
אותנו בודדים וגלמודים בעולם אפל של הרג ושנאת אדם. נשבחנו
באותם רגעים חשוכים, כי לפחות את המעט שנוכל לעשות
למענם, נעשה – נזכור אותם ונספר את סיפורם, רוי הזוועות
והדם.

שוועתם של האימהות והאבות לא נתקבלה. יבבת העוללים
והתנינוקות לא קרעה את לב השמים, ונפלה על אוזניים ערלות של
עולם שאנן ונרדם. נזכור את תחינתם שנבלעה במקום הנורא
ההוא, מקום שבו גם קולו של האלוהים החריש ונדם.

למען הדורות הבאים ולזיכרון נצח לילדי ולנכדי, החלטתי לתאר
ולהשאיר בכתובים את הפרק העצוב והנורא בקורות חיי.

אני מפקיד אפוא בידיכם, הקוראים, את שעבר עלי ועל
משפחתי בתקופה הנוראה שהטביעה את חותמה בלבי המשוסע
לתמיד. סיפורם של היקרים לנו, שלא הובאו לקבר ישראל ואפרם
הקדוש נותר באדמה המקוללת, הרוויה בדמם, היא צוואתם של
אלו שהבטחנו לנצור ולחרות בלבנו עד עולם את דמותם ואת
צלמם.

עדותי זו תהא אפוא עדות חיה לזכר הורי הקדושים, גניה
ואהרון, שנתונים היו ביד הרשע והזדון ובלי דעת למה ומדוע
נחנקו ונרצחו בעינויים ובייסורים. מאמא לא זכיתי להיפרד כלל

עת ניצודה על-ידי הגרמנים ברחוב, בהיותה בדרכה אלי. אישה
כה טהורה וזכה, ומאתנו כך פתאום נקטפה. את אבא ליוויתי
תקופה ארוכה בגטו ובמחנות, עד שלנגד עיני הוצא מתוך השורה
והובל למיתה.

מראות הזוועה, המחשבות הנוגות והחשש הנורא והאיום ליו
אותי עוד שנים רבות לאחר שחרורי ממחנות המוות, אך לנפשי
המצולקה אין מרגוע גם היום. המראות הקשים חוזרים אלי ושבים
מדי יום, מדי לילה, ואינם מרפים; הזמן אינו מעלה להם ארוכה,
והתמונות נשארות חקוקות בזיכרוני, מותירות בקרבי לב שבור
ונשמה חרוכה.

בכל אותן שנים שלאחר הזוועה – למרות ייסורי הגוף והנפש
האפופים בדמעות של יגון ועצב – הצלחתי לעמוד על רגלי,
להתחזק ולהקים לי בית וחיים חדשים. עם בחירת לבי, איזבלה
(איז'ה) לבית רוזנבאום, פליטת שואה אף היא, המשכנו את שניסו
לגדוע ולשרש הגרמנים ועוזריהם – לחיות ולהתהלך בארצנו
שלנו, ארץ היהודים, כבני אדם משוחררים וחופשיים. לקחנו חלק
ביצירה המופלאה, רבת התלאות והקשיים, של הקמת בית למיעוט
יהודי, והקמנו את ביתנו ומשפחה לתפארת במדינה משלנו.

אך המשימה לא הושלמה עד תום. עלינו מוטלת החובה לזכור
את הנשארים שם, מאחור, באדמה הספוגה בדם, אלו שלא זכו
להגשים את חלומם, לחיות את חייהם ככל האדם.

במשך שנים רבות רציתי לספר את סיפורי, לפחות לבני המשפחה
הקרובים, הילדים והנכדים ולשתף אותם בעולמי האישי. אך הם
בחרו שלא להטות אוזן ולחלוק אתי את אסוני, וכך נותרתי לבדי
עם סיפורי החרות לעד בנימי נפשי.

כה חפצתי כי יבקשו לדרוש ולחקור את שעברנו באותם ימים
אפלים. בכך, חשבתי, אפרע את חובי לקרובי ולחברי שביקשו

טרם מותם את הזיכרון ואת הנקמה. ואכן, קיוויתי כי יום יבוא ובני ביתי יתרצו ויחלקו עמי בנטל הכבד שאני נושא כל חיי בלבי. אמנם כיבדתי את רצונם של בני משפחתי שביקשו להדחיק מלבם את הזיכרון הנורא שלי, ונמנעתי מלגזול את שלוותם. אך ההבטחה שחקקתי בלבי בערה בי כאש התמיד. והרי הבטחנו, אנו שחזרנו מן התופת, כי נספר את סיפורם של אהובינו שנשארו שם לעולמי עד, לתמיד.

וכך מדי ערב, בטרם עליתי על משכבי, ציירתי במילים את התמונות החצובות בלבי; תמונות קשות שלא נמחקו מזיכרוני, אלא דווקא גברו והתעצמו. ומדי יום, על גבי דפים שהפכו לצרור יקר וחבוי במסתרים, הפכו התמונות למילים, ואלה הלכו ונאספו.

עוד בטרם יצא בני רון לשליחות עיתונאית ארוכה בניכר, הבעתי בפניו את משאלתי כי יעיין בסיפור חיי, שעבורו היה גנוז ובלתי מוכר. אולי, חשבתי בלבי, יאות רון לסייע בידי לחשוף בפני בני המשפחה האחרים, המעטים, את אוצרי הנצור בלבי ובזיכרונותי ולי הוא כה יקר.

עם שובו לארץ, בתום שליחותו, הופתעתי עת הודיע בני כי כתב היד יעבור לאחריותו המקצועית והאישית. ומה היה עלי לבקש יותר מכך? עיתונאי ועורך מנוסה, איש מקצוע אחראי ומוכשר ומעל לכל בן מסור הנרתם למלאכת ההנצחה לעדי עד.

ידעתי כי כתב היד הגיע לידיים הנכונות, לידי של ממש דרכי בחיים, וכעת נשלם המעגל ונתקיים הנדר לחשיפת הסיפור הנעלם. ומעתה סיפורי שלי ושל אהובי היקרים שנותרו מאחור יהיה נחלתם של רבים, גלעד לזכר עולם.

אריה (לאון) מילרד
ירושלים, פברואר 2005

משהו עומד להתרחש

החודשים הראשונים של שנת 1939. אנו, היהודים, בני העיר דרוהוביץ' (Drohobycz),¹ נחשבנו עד כה לבני אנוש, ואפילו חשנו בטוחים יחסית. בני חורין היינו בינתיים, גם אם מוקפים מכל עבר בים של חורשי רעה ושל רגשות איבה וקנאה.

החיים בעיר התנהלו כל העת, וגם בחודשים אלו ללא אירועים מיוחדים, אך בצלה של שנאה חבויה ומפעפעת מצד שכנינו האוקראינים והפולנים; ואלה בחדרי חדרים בגנותנו לוחשים – אבל עדיין לא יכולנו לנחש את גודל האסון הרובץ לפתחנו על אף הרמזים המסתמנים, הרוחשים...

למרות השקט המתוח אפשר כבר היה להרגיש בהתרחשות הרוגשת מתחת לפני השטח. ואנו, שעדיין לא ידענו מה ילד יום, התחלנו לחוש אט אט, למגינת לבנו, ברגשות ניכור, דריכות ומתח. אך מי יכול היה לשער בנפשו כי יום יבוא, ובניצוחם של צרינו הגרמנים יסייעו שכנינו הוותיקים זה מאות בשנים להוביל אותנו אל להבות הכבשנים?

התמונה תתבהר עד מהרה, ושמועות מכל עבר החלו מבשרות בעקשנות כי משהו נורא עומד להתרחש, וכי בקרוב נעמוד בפני

1 דרוהוביץ', כיום עיר במחוז לבוב שבמערב אוקראינה. בין שתי מלחמות עולם נכללה בשטחה של פולין וב-1939 סופחה לברית-המועצות. בעיר, שהייתה מרכז תעשיית הנפט באזור, התגוררו ערב מלחמת העולם השנייה כ-15,000 יהודים, יותר מ-40 אחוזים מכלל האוכלוסייה.

איום אפל וגועש. שם, ממערב – לחשו השמועות – מתקרבים הסערה והרעם ומביאים אתם את החורבן ואת האש.

רואי השחורות צדקו. השמועות וההערכות התאמתו, ובתוך זמן קצר, בשלהי חודשי הקיץ החמים, פלשו הגרמנים אל תוך ארצם המתפוררת של הפולנים הקורסים. הצבא הגרמני הגיע בנקל ובבטחה אל שערי עיר הולדתי דרוהוביץ; אך לא הכניע אותה בדרכו האופיינית; החיילים הגרמנים הביטו בנו מרחוק, בטרף הקל, אך נמנעו בינתיים מלהגשים את מזימתם, והמהלך לכיבוש מלא עדיין התמהמה ובושש לבוא.

רק לאחר כמה ימים של ציפייה דרוכה התברר לנו כי בשלב הזה לא נישאר בשלטון גרמני – שכן על פי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, חולקה פולין בין גרמניה הנאצית לברית-המועצות.² וכך, לפי שעה, פסח עלינו הצבא הגרמני שהתחיל להדק את עניבת החנק באזורים האחרים של פולין. חרב הכיבוש הוסרה אפוא מעלינו – ועמה תחושת המועקה המאוסה.

אכן, עדיין בני חורין אנו, אך מי היה מאמין שהגרמנים יכו בנו עד חרמה וכה מהר. האם ניתן היה להעלות על הדעת כי אלה יבקשו לבער ולהכחיד אותנו עד עולם? תסריט דמיוני שכזה, מי מאתנו יכול היה לצייר בדמיונו או לתאר?

לפי שעה היינו בשטח שבשליטת הרוסים, מרוחקים מרחק מה מהכיבוש הגרמני שלא ירחק היום שבו הוא ישוב ויטיל עלינו מורא. רק בהמשך נלמד להכיר את יחסם של הגרמנים ליהודים בשטחים הכבושים, ואת גורלם הנורא.

בינתיים היה עלינו להמשיך בשגרת חיינו ולהשלים עם המצב החדש ההולך ונרקם למול עינינו המכחשות. עמדתי אז לסיים את

2 הצבא הגרמני כבש את דרוהוביץ' באמצע ספטמבר 1939 וזמן קצר לאחר מכן, ב-22 בספטמבר העביר את השלטון בעיר לידי ברית-המועצות.

לימודי התיכון בגימנסיה העירונית, והשתדלתי להיות טרוד, ככל נער אחר בגילי, בלימודים ובחברה – ולא להתעמק במחשבות ובשמועות.

מעת לעת שמענו על יחסם האיום של הגרמנים ליהודים בשטחים שכבשו זה עתה; אך למרות הידיעות שהסתננו אלינו על עינויים והשפלות, היינו שרויים באי-ודאות ובעלטה גמורה. השמועות לא הרפו מאתנו – הן סיפרו על פעילותם האכזרית של הגרמנים ושל משתפי הפעולה מקרב בני העמים השונים, אך אנו סירבנו להאמין לידיעות על הרג ורצח בני עמנו והמשכנו בשגרת החיים הרגילה.³

התקשינו להאמין באותה עת כי אחינו היהודים בשטחי הכיבוש הגרמני אכן נרמסים ברגלי כובש אכזר ושפל, וקשה שבעתיים היה לנו לחזות כי גם תורנו בוא יבוא, ועמו עתיד מר ואפל.

מי יכול היה לעלות במחשבתו – באותם ימים של שקט יחסי – לנקוט צעד גורלי להצלת חייו ולהימלט למזרח, כל עוד אפשר היה, עמוק אל תוך שטחה של ברית-המועצות? האם ניתן היה להאמין כי בקרוב יגזלו הגרמנים את רכושנו ועמו ייטלו גם את חיינו? לא העלנו על דעתנו כי הקרקע בוערת ונשמטת מתחת רגלינו, ולכן לא חשבנו כי זה הזמן להימלט על נפשנו ולהניח מאחור את כל רכושנו.

רבים בינינו האמינו כי התקופה הקשה העוברת על אחינו היהודים בשטחים הכבושים תחלוף חיש מהר. ואם כך, חבל לנטוש את פרי עמלנו ולהישאר חסרי כל; הלוא בקרוב יתפוגג הערפל הקודר וייעלם, ועולמנו ישוב ויתבהר... וכך גם אני: גם אם

3 בספטמבר 1939 נמלטו מאות פליטים יהודים משטחי פולין הכבושה בידי הגרמנים ומצאו מקלט בדרוהוביץ'. גם פליטים אלה היוו מקור מידע על פעולות הגרמנים בשטחים הכבושים.

עלתה במוחי המחשבה לברוח ולהינצל, הדחקתי אותה בלית ברירה, שכן כל ניסיונותי לשכנע את הורי לבחון את רעיון הבריחה נפלו על אוזן ערלה, ואפשרות זו לא נשקלה כלל.

כמו רבים אחרים סירבו הורי להאמין לשמועות המתרבות על אסון הרוגש ומתקרב מאי-שם, ומיאנו בעקשנות לנטוש הכל מאחוריהם ולהפקיר את רכושם. היה זה שיקול מוטעה ומכריע שיקבע לנצח את גורלי ואת גורלם של הורי. ואני, שהייתי כה קשור אליהם ובלב ונפש אהבתים, לא העזתי להימלט כשעוד יכולתי לעשות כן, ולהניחם לנפשם. החלטתי, וללא שמץ של פקפוק, שלא להשאיר את הורי ללא המשענת של בנם האוהב, כי לגורלם רק אני ערב. אעמוד לצדם לקדם פני כל רעה וצרה, נשבעתי בלבי, ואגן עליהם עד חרמה מפני כל צר מתקרב.

וכך, בשל אהבת בן להוריו היקרים נשארתי, כמו רבים אחרים, לשמור עליהם ועל רכושם מפני אויב אכזר, כשאנו ממתנינים כל העת, דרוכים ומתוחים, מבקשים לדעת אם אמת בשמועות הרעות, המרמזות על הצפוי לנו, עתיד מר ונורא.

מצב זה נמשך קרוב לשנתיים, עד אשר פולין המתפוררת כולה חדלה להתקיים. אז אז התאמתו השמועות, וגם אנו התחלנו לחוש בלחצם של הגרמנים הנערכים לאיים עלינו. הגרמנים סגרו עלינו מכל עבר. אך גם אז, בשעות כה גורליות, התקשינו להאמין כי גורלנו נחרץ לעולמים בידיהם – עדיין דבקנו בתקווה כי חלום הבלהות ייעלם במהרה ואנו נשוב לחיות חיים שקטים ורוגעים, כבעבר.

הגרמנים בפתח

יוני 1941. ימי הקיץ הארוכים, שזחלו אט אט לעברנו, מבקשים היו להסיר מעלינו את הצל האפל, העכור ולבשר בביישנות משהו על בואם – ועל השינוי המיוחל לאחר חורף מושלג וקר. אך העננה השחורה שרבצה בעקשנות מעלינו לא נרתעה מפני הקיץ הקרב, מבשרת לנו כי משהו איום עומד להתרחש, עלום ובלתי מוכר. גם קרני השמש החביבות, שנחבאו מפנינו חודשים כה רבים, הציצו עתה בהססנות מבין העננים הקודרים. אבל הפעם הן האירו אותנו באור שונה מבעבר: אור נוגה ועצוב, עטוף בצבעים כהים וקודרים, צבעים מבשרי רע...

המלחמה הגיעה אל שער ביתנו ממש, ולא פסחה לדאבוננו גם על עירנו שלנו, דרוהוביץ' והסביבה. אך רובנו, אפילו אז, העדפנו שלא לראות נכוחה את המתרחש, ובכך ביקשנו להשקיט את נפשנו הדאבה.⁴ והרי לא ייתכן, כך חשבנו, כי השמועות הנוראות יתאמתו, וגם אנו נהיה טרף לאומה הגרמנית הרעבה.

ביקשתי לדחוק ממני והלאה את המחשבות הרעות, המדכאות: ואולי זה בכלל חלום רע שיתפוגג חיש מהר, תהיתי, ואולי זו עננה שחורה שתחלוף ותיעלם עם שוך הסערה?

4 אך היו גם מבין היהודים שלא השלימו עם המצב: עם פלישת הגרמנים לברית-המועצות ב-22 ביוני 1941 ניסו צעירים יהודים להימלט מזרחה. רבים מהם נהרגו בהפצצות הגרמנים ובידי הלאומנים האוקראינים שפעלו באזור.

בתוך ימים ספורים ראינו איך הכל עומד להשתנות, אך גם אז לא צפינו עתיד כה קודר. ואף כשהאויב כבר עמד כפסע מאתנו, מי יכול היה להאמין כי סערת הטירוף כה תחיש את קצנו המר?
המאורעות התרחשו במהירות. הגרמנים פתחו במתקפת פתע מוחצת ובראשונה בחיי חשתי, על בשרי ממש את שלמדתי על מלחמות העבר המרתקות. בעיני נער מתבגר הבחנתי ליד ביתנו הקטן בעשן סמך, אפור, המיתמר מבית הזיקוק "פולמין" העולה בלהבות. זה היה האות לפעולות הצבאיות הראשונות – הפגזת מקומות חיוניים בעיר, שעוררה בנו חרדה רבה ואבדן עשתונות. ואכן, את תוצאות הפלישה הארורה נרגיש בהקדם...

היום האחרון של חודש יוני. הצבא הגרמני נכנס לעיר ומסתער עליה בביטחון ובעוצמה מבהילה.

שורות-שורות של משוריינים מבריקים ושל אופנועים כבדים נעו ברחובות, כשלצדם מאות חיילים שועטים בסערה. הבטתי הלום רעם בטורי הצבא המתקדמים. קול רעש גדול החריד את האוויר עת משורייני הברזל החומים-ירוקים, המעוטרים בצלבי קרס לבנים, עשו את דרכם, מלווים בחיילים שלופי רובים, וכבשו את מרכז העיר בדהרה מעוררת מורא.

ואפילו בשעות הראשונות לכיבוש, עת נפל הפור, קשה היה לי לנחש את שעומד להתרחש – מי יכול היה לשער עד כמה קרוב היום שבו ניאלץ לעכל את המציאות המרה שכה ביקשנו להרחיק מאתנו? אך כעת הכל מתחיל להתבהר, ומאוחר מדי לשוב ולטמון ראשנו בחול – ממחזה האימים שנגלה לעינינו כבר לא ניתן היה להתעלם.

האוקראינים והפולנים, "הידידים הוותיקים", קפצו, כמוצאי שלל רב, על הזדמנות הפז שנקרתה להם להכות בבני עירם היהודים, והכובשים הגרמנים – אלה ראו בעין יפה את פעילותם של משתפי הפעולה האכזרים. הם נתנו חופש פעולה נדיב מאין

כמותו להם ולמעשיהם האפלים – לשדוד, להרוג ולא לחוס כלל על מי מבין היהודים "המזיקים והשפלים".

כבר למחרת היום, כשעוד לא שקע האבק מתחת לרגליהם של הפולשים, נערכו שכנינו ה"טובים", בעידוד השלטון החדש, להיפרע מיהודי העיר ההמומים. הם ביקשו לנצל את שעת הכושר ולכלות את חמתם בשכניהם "היהודים החמדנים", שבהם התאוו להתעמר ולבצע את זממם זה עידן ועידנים. וכך, כשהם חמושים באלות ובסכינים, עברו הזדים המוסתים והתגודדו בחנויותיהם ובבתיהם של היהודים, ופניהם מועדות לעשות שפטים ולהתעלל בשכניהם הנואשים.

ערב רב של בריונים אכולי משטמה וקנאה פשטו עלינו וטבחו בנו ברחובות, בחנויות ובבתים. אנשים שקטים, ידידים וחברים מתמול שלשום הפכו בן לילה לרוצחים מבעיתים, המכים בקרבנותיהם עד זוב דם, חובטים באלות ובברזלים ובוועטים בנו עד מוות.

יש מהיהודים שהובלו חבולים ופצועים לקול צחוקם של הפורעים, השוחקים ולועגים להם, אל חצר בית המשפט, שבה כבר המתין להם הקהל החוגג, המבקש להתענג על "הבידור העממי" – עינויי הקרבן היהודי המבוהל, המתעוות והמתפתל בכל גופו. האומללים שנתפסו הוצגו לראווה בפני ההמון המריע, שציפה שנים כה רבות לרגע הנכסף שבו יוכל לעשות שפטים בשכניו היהודים. עם הינתן האות החלה מלאכת העינויים האכזרית, מכות והשפלות וריצוץ גולגולות.

שלושה ימים תמימים נמשך הפוגרום, ומאות יהודים נרצחו באכזריות בידי הפורעים שלא חסו על אבות, אימהות, יונקים ועוללים. שכלנו בימי הטבח רבים מיקירנו ומחברינו, אך רק כעת, לאחר אותם ימים נוראים, התחלנו להרגיש היטב את עניבת התליה מתהדקת במהירות על צווארנו.

הפרעות הראשונות, שבוצעו בתמיכת השלטונות הגרמניים, החדירו בנו פחד ומועקה הולכים וגוברים, ורבים מאתנו איבדו את ביטחונם העצמי בראותם את שכנינו חוברים אל שונאינו הגרמנים. צריכים היינו הרבה מזל כדי להינצל מפרעות ראשונות אלו. ואכן, בני משפחתי ניצלו לפי שעה מעינויים וממוות, אך כעת, אם כי מאוחר מדי, הבנו כי עלינו לצפות לכל דרך אפשרית של טבח מתוכנן בקפידה או של הרג ארעי.

"הידיד הטוב והיקר"

ימים ספורים לאחר סיום פרעות הדמים התבשרנו רשמית כי מעתה נאסר עלינו לצאת מתחומי העיר, תנועתנו מוגבלת ברחובות הראשיים ואנו רשאים לנוע רק בשטח מצומצם. החרדה בקרבנו גברה והתעצמה, במיוחד כאשר כבר לא ניתן היה להימלט ברגע האחרון ובאין לנו לאן לברוח.

עתה כבר לא היה כל טעם להצטער על מה שלא נעשה בימים שקדמו לטבח שביצעו בנו הפולנים והאוקראינים, בהותירם אותנו שבורים והרוסים; ועל כך שלא ברחנו בזמן מזרחה, אל השטחים שעדיין היו בשליטתם של הרוסים. חדלי כוח היינו וחסרי אונים, וכל שנותר לנו היה להשלים עם המציאות המרה ולהתפלל לנסים ולישועות ובד בבד לחפש מסתור מפני ידם הארוכה של הפולשים הגרמנים ושל שכנינו, בעלי בריתם החדשים.

נוסף על הגבלת התנועה פשטו הגרמנים מעת לעת על רחובות העיר וחטפו יהודים לצורך עבודות כפייה שונות. אך הם לא הסתפקו בחטיפות בלבד – הגרמנים פקדו את בתי היהודים והשליכו לרחוב משפחות שלמות, על ילדיהן הרכים, כדי לשכן בבתיהן את קציניהם, תוך שהם שודדים וגוזלים בלא רחמים את רכושן של אותן משפחות. באותה עת התבשרנו גם על גזרה חדשה: היה עלינו לענוד סרט לבן ובו מגן דוד כחול על זרוענו הימנית. ההוראה המפתיעה ניתנה לא רק משום רצונם של

הגרמנים לבודד ולהשפיל אותנו, אלא גם לסייע בידי אלה העוסקים בציד היהודים ההמוני לזהות את קרבנותיהם בנקל. הגרמנים נעזרו בכל מי שרק יכול היה לסייע בידם, ולא רק בפולנים ובאוקראינים, לממש את תכניתיהם הזדוניות. נוח היה להם לעמוד מן הצד במקרים רבים ולהיעזר במשתפי פעולה, ולמטרה זאת לא בחלו לעשות שימוש אפילו ביהודים עצמם. לשם כך הוקם היודנרט – מועצת היהודים שהוקמה לניהול ענייני היהודים ולייצוגם כלפי השלטונות. באמצעות מנהיגי היודנרט, ובאמתלות שונות ומשונות, סופקה דרישתם של הגרמנים למלא את מכסת הנכסים הנחשקים; ובהמשך יידרשו אנשי היודנרט להשלים את מכסות המוות של הקרבנות הנעשקים.

כמו כן הוטל על היהודים גם לארגן משטרה מטעמם שתעסוק באכיפה עבור שלטון הכיבוש. אנשי המשטרה היהודית (Ordnungsdienst) היו אחראים, בין השאר, לאכוף את הסדר והמשמעת, ללוות את קבוצות היהודים שהובלו לעבודות הכפייה שבהן הועבדו בתנאים אל-אנושיים, והוטל עליהם גם לשמור על הנידונים להשמדה.

הגרמנים נעזרו במשטרה היהודית גם לצורך חטיפת עובדי הכפייה. נראה כי השוטרים היהודים האמינו לתומם כי בזכות שיתוף הפעולה עם הגרמנים לא יאונה להם כל רע, אך אמונת שווא הייתה זו, וגם דינם נחתם ונחרץ – אלא שבינתיים הקלו על שולחיהם בחיסול אחיהם, חיסול שיטתי ונמרץ.

כל יום צפויים היינו לגזרות ולפקודות חדשות. החשש מפני הבלתי ידוע ערער את בטחוננו ואת שלווה נפשנו, ולא נתן לנו מנוח. וכך, באחד הימים ניתנה לנו הפקודה להעביר לידי הגרמנים את כל הפרוות שברשותנו. אבא מיאן להשלים עם הפקודה וביקש להצילן ולהשאירן ברשותנו בכל דרך ובכל צורה. הוא הציע שאפנה בחשאי לידיד המשפחה קוֹבְרִין, גוי פולני המקורב מאוד

למשפחתנו זה שנים רבות, אפקיד בידינו את הפרוות היקרות, וכך נוכל להיעזר בהן בעת צרה.

פניתי לקוברין, חברו הקרוב של אבי, והלה ניאות ברצון לקבל לידינו לזמן-מה את הפיקדון היקר, כשהוא נוטל את האוצר מידי ומפליג בדברי שבח והלל לידידות רבת השנים בין שתי המשפחות. אך רק שבועיים חלפו מאז הפקדתי את הפרוות אצל "הידיד הטוב והיקר", וכה הופתעתי לראות ברחוב את הפרווה של אבי על גופו של המכר. קפאתי על מקומי מוכה תדהמה, כשאיני מעכל כלל את שרואות עיני. לא יכולתי להתאפק ושאלתיו בהתרגשות לפשר הדבר, כשאיני מצליח למחוק מעל פני את העלבון ואת הזעם.

את תשובתו לא אשכח כל ימי חיי. בשקט, באדישות, וללא ניד עפעף, השיב הפולני, הידיד רב השנים, למול פני המחווירים והשבורים: "אל דאגה, ילדי, כעת מסרתם את הפרוות – ומחר תהיו בין אלה שעמוק באדמה קבורים..."

החבר הטוב והנאמן המשיך להביט בי בלעג, ובחיוך ציני מקפיא דם הוא הוסיף, כמו מבקש לנדב לי רעיון שימושי, גם אם מוזר: "מהיום אינכם זקוקים כלל למלבוש כלשהו, והרי גורלכם בין כה וכה כבר נחרץ ונגזר".

ציד ברחובות העיר

הגרמנים לא הסתפקו בהחרמת הפרוות, והחלו במבצע נרחב ומיוחד שנועד לרוקן עד תום את הבתים והחנויות ולבזוז את כל רכושו של ציבור היהודים המפוזר. הקלגסים הבוזזים שנטלו חלק בשוד ובגזל לא פסחו על אף בית עסק או בית יהודי בעיר. את השלל הרב שנלקח, כל דברי הערך שנמצאו ברשותנו, כולל תמונות ורהיטים, העמיסו על מכוניות משא והובילו לנקודות איסוף שונות או ישירות לידיהם של קציניהם החמדנים.

קשה לתאר את שעבר עלינו אז, בעומדנו אובדי עצות וחסרי אונים מול מראות הביזה והשוד, מחרישים ומבוהלים, בעוד קציני הס"ס החומסים ממשיכים באין מפריע במלאכת הביזה, ועת מצאו שלל יקר שוחקים היו וצוהלים. רק לפני כמה שבועות יכולנו לוותר על רכושנו ולעזוב את העיר בעודנו בחיים, בטרם נמצא עצמנו עשוקים ושדודים. אך מי חשב שכך יהיה?

מאז כניסת הגרמנים לדרוהוביץ' הפכנו לקרבנות חסרי הגנה, חדלי ישע, רכושם הבלעדי של האדונים העריצים. היה עלינו להישמע ולציית בקפדנות לכל הוראה וגזרה ולעשות כמצוותם באופן מדי. רק כחודשיים אחרי פלישתם לעיר התחילו הגרמנים במבצע החיסול המתוכנן של יהודי דרוהוביץ' הנואשים, ואף הפעם נעזרו במיליציה האוקראינית – שאנשיה עשו את עבודתם נאמנה, לשביעות רצונם של השליטים החדשים.

קציני הגסטפו תכננו לפרטי פרטים את מסעות הציד שלהם. מדי יום פשטו הגרמנים ועוזריהם על רחובות העיר כדי ללכוד עוד ועוד יהודים, גררו את האומללים הניצודים באכזריות למשאיות שהועמדו הכן לקראת המצוד האיום, ולקול צהלת ההמון הם הובלו לבניין בית המשפט ל"טיפול מיוחד" עוד באותו יום. לקול צחוקם של ההמונים פעל צוות מיוחד ל"קליטת היהודים"; הוא הוריד את הנידונים מהמשאיות היישר לידיהם המושטות של האוקראינים והפולנים. האספסוף החוגג החל מיד מתעלל באומללים המבוהלים וכך, בתוך זמן קצר תם הכל: הנידונים למוות סיימו את חייהם במהלומות איומות, כשההמון המשולהב משליך לכל עבר את הגוויות המרוטשות.

חוסר הוודאות באשר לעתידנו, הלוט בערפל, הפיל עלי אימה וטרד את מנוחת. חיפשתי כל דרך אפשרית לשרוד ולהתקיים, ובה בעת להציל את הורי הנמצאים בסכנה גדולה. לימים נתפסתי גם אני והובלתי לעבודות הכפייה הקשות, אך למזלי ארך סבלי רק שבועות אחדים – מצאתי לזמן-מה דרך יוצאת דופן ונוחה יחסית להמשיך ולשרוד, הודות לאדם נערץ ונכבד.

אל דרוהוביץ', עיר הולדתי, הגיע באותה עת קצין גרמני שהיה שונה בתכלית מחבריו המרצחים. "Judenfreund" (אוהב יהודים) – כך כונה האיש בפינו, אדם מיוחד במינו; קצין אמיץ והגון שהשתדל להגן עלינו במיטב דרכו ומצפוננו. שמו היה הלמריך (Helmrich),⁵ המיור הלמריך כפי שקראו לו הכל. בפעילותו הברוכה

5 אברהרד הלמריך שירת בצבא הגרמני בדרוהוביץ' כקצין כלכלה ראשי באזור. הוא הקים בפרבר הירווקה שבדרוהוביץ' מחנה עבודה חקלאי בו עבדו עשרות צעירים וצעירות יהודים. הלמריך סיפק להם עבודה ומזון ובכך הציל רבים מהם מגירוש למחנות ההשמדה. הוא אף שיכן בביתו פליטים יהודים וסיפק להם תעודות מזויפות. על פועלו זה הוענק לו התואר חסיד אומות העולם ביד ושם.

העסיק אותנו בעבודה, ולא חשש לעשות כן. הוא הקים בפרבר הירוקה (Hyrawka) מחנה עבודה חקלאי ועד מהרה למדנו להשליך את יהבנו על אדם זה, אנושי ויקר.

למזלי, נבחרתי אף אני להימנות עם עובדי המחנה של המיור הלמריך, הקצין הגרמני המיוחד, וכך צעדתי בכל בוקר מרחק רב לעבודה, שלרוב לא הייתה קשה ומייגעת, ועם ערב שבתי אל ביתי, חרד למשפחתי ומפוחד.

אצל העובדים במקום נוצר הרושם כי אנו, בניגוד לעובדים במקומות אחרים, חוסים בבטחה בצל כנפיו של גרמני טוב ואציל; והתחושה הייתה כי כל עוד יש לאל ידו להציל אותנו, אין נשקפת לנו סכנה מידית בשעות העבודה.

"לשמור על קשר" עם המגורשים

משפחתנו החמה התקבצה בביתנו הישן ברחוב פודולקה שעד לא מזמן חשנו בו מוגנים ובטוחים וכעת התנהלו העניינים בבית באי-שקט מוחלט. אברהם גוטסמן (גוצ'יו) ואחותו פפה, ילדיה של הדודה ברטה, שנפטרה לפני פרוץ המלחמה, דרו בכפיפה אחת עמי ועם הורי, והכל מתוחים היו ודרוכים לקראת הבאות. שרויים היינו כל העת במצב רוח קודר ובדכדוך, יראים מן הצפוי לנו מידיהם של הגרמנים ושל בעלי בריתם, שכנינו הפולנים והאוקראינים.

בינתיים עוד היו בני המשפחה בריאים ושלמים, ועד כה לא נפלנו במלכודות שטמנו לנו הגרמנים.⁶ אך ככל שעבר הזמן היה לנו ברור כי חיינו נתונים בסכנה של ממש, והאסון המתרגש רחוק מאתנו שבועות בלבד ואולי רק כמה ימים.

כך עברו להם שבועות של פחד בידיעה כי הנורא מכל עוד לפנינו. המתח הגיע לשיאו עת פשטו השמועות על משהו ש"מתבשל" אצל הגרמנים. ידענו בוודאות כי אלה עומדים, ומהר מן הצפוי, ליטול את נפשנו, ונראה כי נחרצים הם לפעול ולסלול לנו נתיב של דמים וייסורים. לא קשה היה לחוש, כעת יותר מתמיד, את הסימנים המעידים על האקציה – פעולת החיסול –

6 הרצח של יהודי דרוהוביץ' לא פסק לרגע. כך למשל בסוף נובמבר 1941 הוצאו להורג מאות יהודים ביער ברוניצה שבקרבת העיר.

הקרבה. ואכן, השמועות והלחישות עתידות להתאמת כעבור ימים ספורים.

סוף חודש מרס 1942. בוקר אפור, שקט ורווי חרדות עולה ועוטף את העיר. הדממה המתוחה מופרעת פתאום לקול מכוניות ואופנועים העוצרים בחריקת בלמים צורמנית. אנשי גסטפו חמושים, במדיהם הירוקים, החלו שועטים לאורך הרחוב בריצה מהירה. הקלגסים, רובים ואלות בידיהם, הסתערו בנחישות ובגסות על בעלי המלאכה היהודים ברחבי העיר, ואלה – למרות החששות המוקדמים – המומים ונרעשים. בצעקות רמות הורו הגרמנים על גירושם מדרוהוביץ' לעיר אחרת, על כל הציוד שברשותם, גירוש שיושלם בשעות הקרובות, כך התבשרו הקרבנות המיואשים.

לבני המשפחות הנותרים מאחור – ההורים, הנשים והילדים – הובטח כי יישמר קשר תמידי בינם ליקיריהם; וקציני הגסטפו, בערמומיותם השטנית, אף אפשרו להם ב"מחווה יוצאת דופן" "ללוות" את קרוביהם ליעדם החדש...

המשפחות על ילדיהן עשו את דרכן ל"סוקול" – אולם התאטרוך לשעבר, שבו אמורות היו להיפרד מראשי המשפחות המגורשים. רק לפנות ערב, באותו יום עצוב, יתברר לבני המשפחות המלווים את הבנים, הבעלים ואת האבות המגורשים כי לגרמנים יש כוונות זדוניות, שאינן תואמות כלל את ההבטחות המרגיעות שהבטיחו. גם את אותם מלווים הובילו פנימה, אל מעמקי השחור שלעולם לא ישובו וייחלצו מהם.

הגרמנים הצליחו לאסוף בדרכי שקר ורמייה כ-1,000 יהודים – הורים, נשים וילדים. ורק אז, כאשר חיכינו עד בוש לשובם של המלווים האומללים והתמימים, התחלנו לעכל את שאירע ולהבין כי אל לנו לצפות לקשר עם העקורים וכי לא נראה אותם עוד לעולם. ואכן, לשווא המתינו הקרובים הנותרים לאות חיים

מיקיריהם – אלה הובלו כולם לדרכם האחרונה. עולמם של המגורשים והמלווים שנעלמו, ושל בני משפחותיהם שעוד ציפו לקשר עמם התמוטט וחרב, ולנו היה זה אות וסימן כי גם קצנו הולך ומתקרב.

בעלי המלאכה היהודים ומשפחותיהם נרצחו כולם במחנה ההשמדה בֵּלְזֵץ (Bełżec)⁷ בחיסול המוני ראשון של יהודי העיר. ואנו, חרדים לגורלנו, מפוחדים ונרמסים, המשכנו בשגרת חיינו תוך שאנו מרכינים ראשנו בלית בררה בפני כובש יהיר שאינו יודע רחם.

7 מחנה השמדה שהוקם בבֵּלְזֵץ, עיירה קטנה בדרום מזרח לובלין בפולין. במחנה הופעלו תאי גזים להשמדה המונית ונרצחו בו כ-600,000 נפש, רובם ככולם יהודים.

עניבת החנק מתהדקת

בהפוגות שבין אקציה לאקציה המשיכו החיים להתנהל באימה גדולה ובחוסר ודאות. בכל אותם ימים המשכתי בעבודתי, ומדי יום עשיתי את דרכי למחנה כשחשש כבד מפני הצפוי לנו מלווה אותי, אך נרגעתי מעט כל עוד היו הורי בין החיים ובקו הבריאות. המיור הלמריך עשה רבות להבטיח את שלומם של עובדי המסורים והחליט להפוך את הירווקה למחנה עבודה סגור – שישמש אותנו גם למחסה ולמגורים. בגבולות המחנה החקלאי, משאת נפשם של כה רבים, היינו בטוחים יחסית. אך דווקא משום כך התקשיתי לאמץ את התנאים החדשים והברוכים. הכיצד אוכל – חשבתי – להותיר לבדם את הורי בעוד אני נמצא במקום "שמור ומוגן"? והרי חיי שלי ושל הורי שזורים וכרוכים אלה באלה. הרי רק למענם החלטתי להישאר בעיר ולא ניסיתי להימלט לברית-המועצות כאשר הדרך אליה עוד הייתה פתוחה; נכון הייתי להישאר לצדם ולסבול למענם, וקיוויתי כי בכך אוכל להיות להם משענת יציבה ובטוחה. חברי לעבודה הופתעו עת סיפרתי להם על רצוני לשוב בכל ערב אל הורי בגטו ועל נכונותי לוותר על ביטחוני האישי. פניתי לממונים עלי שנדהמו מבקשתי המפתיעה ושכנעתי אותם שלא לכלול אותי בין השוהים במחנה הסגור וכך, בידיעתם ובהסכמתם, המשכתי לעבוד בהירווקה בשעות היום, אך לא נשארתי ללון שם בלילות.

מדי יום, עת עשיתי את דרכי לעבודה במחנה של הלמריך, לא חדלתי לדאוג להורי הנחלשים והכואבים. החשש הגדול היה כי בעודי עובד במקום, יתרחש הנורא מכל, ודווקא בעת הצורך לא אוכל לעמוד לצדם של ההורים האהובים. ידעתי, אפוא, כי בשל הדאגה והחשש להורי לא אוכל להישאר עוד תקופה ארוכה במחנה הבטוח יחסית, למרות יחסו המיוחד של המיור הרחום. ואכן, יחלפו רק חודשים ספורים, וכבר לא אמנה עם עובדי הירווקה.

בינתיים המשכנו, אני ובני משפחתי, בשגרת החיים העגומה, ללא תקווה או תכלית. רוח נכאים שרתה בכל פינה כשבאויר כבר אפשר היה לחוש בנקל כי משהו נורא הולך ונרקח. ואכן, רגע האימים הגיע והסתער עלינו בחמת זעם בחודש אוגוסט השחור והבלתי נשכח.

לאוזנינו הגיעו שמועות חדשות אשר העצימו עוד ועוד את החרדות שקיננו בקרבנו כל העת. גוצ'יו, בן דודי, ידע לספר לנו על תכונה חדשה בקרב הגרמנים ועל רבים התרים בבהלה אחר מחבוא בכל מקום אפשרי. הרגשנו כי עניבת החנק מתהדקת אט אט מסביב לצווארנו. חרדים היינו לגורלנו ושרויים במצב רוח קודר ונוגה. את הפחד וחוסר האונים כבר לא ניתן היה להסתיר, ושאלות מבוהלות הופנו לכל עבר: מה עושים? לאן נברח?

כביתנו לא נמצא מקום מתאים למסתור ולמחבוא, ואף לא היה סיפק בידינו להכין חלופה לכל צרה שלא תבוא. להורי הוצע להסתתר במחבוא "בטוח יחסית" בדירתו של אייניזדלר שכננו; אך היה עליהם להימלט לשם בעוד מועד, לפני תחילת האקציה, מיד כאשר השמועות עליה יגיעו לאוזנינו.

לבי מנבא לי רעות

חודשי הקיץ הלוהטים עמדו בסימנה של אימה גדולה. בלב כבד יצאתי מדי בוקר מפתח הבית, נפרד בעצב ובדכדוך נפש מהורי היראים לגורל בנם יחידם. הצעידה הממושכת למחנה בכל בוקר לוותה בחרדה רבה להורי, כשלאורך כל היום אני מתפלל לשלומם ומיחל לראותם חיים עם שובי הביתה לעת ערב.

בוקר מתוח ומאיים קידם את פנינו באחד מימי אוגוסט 1942, וזה, שונה היה עד מאוד מכל בוקר אחר. באוויר אפשר היה לחוש בבירור את השקט לפני הסערה. גם אם חששתי שמשוה עומד להתרחש עוד לא ידעתי כי מהיום יתהפכו חיי וישתנו כליל, כשרוח הרשע תעקור הכל מן היסוד ותהפוך על פיה את הקערה. בצאתי מן הבית באותו בוקר נורא קיננה בלבי תחושה מוזרה וקשה, אך מכיוון שבכל רגע הייתי חרד למשפחתי, לא יכולתי לדעת כי דווקא היום יתרחש הנורא מכל ואסון גדול ירד על ראשי. כלום יכולתי לנחש כי ביום הזה תתרחש האקציה הארורה שבה אאבד את הנפש שכה יקרה לי וכה אהובה?

מרגע שיצאתי מפתח הבית לא מצאתי מנוח לנפשי. לבי ניבא לי רעות. לא עברו אלא שעות מעטות, וכבר החלו להתפשט שמועות על מעלליו של האויב האכזר. הידיעה המבהילה שנלחשה באוזנינו בישורה לנו כי מתחולל דבר איום – הגסטפו פועל משעות הבוקר ללא לאות וזורע הרס והרג בכל העיר.

הידיעה הקשה ירדה עלי כרעם ביום בהיר. בערתי מזעם. נקעה נפשי מחוסר האונים שלנו למול השונא המבקש אותנו לשחוק. תחושת תסכול עמוקה התפשטה בכל גופי, אך מה אוכל לעשות כעת, והרי ידי כבולות ואני נמצא כה רחוק? בני משפחתי האהובים, האם הם במקום בטוח? כה חרד הייתי לגורלם. והרי אין אני חופשי לצאת מהמחנה, ורק עם ערב אוכל לשוב לחבקם ולהקל את סבלם.

השמועות לא חדלו להכות בנו שוב ושוב. שמענו כי הגרמנים מסתערים ולוכדים ברשתם את היהודים המתהלכים בתמימותם ברחובות העיר. ויש גם מי שידע לספר כי לגרמנים, כמו תמיד, יש נימוק "משכנע" המלווה את המצוד אחר העוברים ושבים: גם הפעם הם מבטיחים לאפשר לניצודים לחיות את חייהם במקומות אחרים, טובים יותר ובטוחים...

למורי ניסיון ובקיאים בשיטות ההטעיה של הגרמנים, תיארו לעצמנו את שצפוי לאומללים, אך לא ידענו בוודאות מה מתחולל בעיר. וכמו במקרים קודמים נאלצנו להמתין לסיומה של האקציה כדי לדעת מי מקרובינו נעלם; רק אז, בשובנו הביתה, נדע מי יזכה לראות את אהוביו הניצולים – ומי נותר גלמוד ובודד בעולם.

הרגשה איומה ומחרידה של פחד וחוסר אונים ליוותה אותי במשך כל שעות העבודה במחנה, ובנפש חרדה התכוננתי לשוב אל הורי. ועם זאת ביקשתי לטפח גם תקווה: בשובי הביתה עם ערב קיוויתי לגלות כי שלום ליקירי. הורי, כך רציתי להאמין, שמעו ודאי על העומד להתרחש, ומצאו לעצמם מבעוד מועד מחסה זמני. אך בכל פעם שניסיתי לנחם את עצמי חזר ובצבץ החשש: ומה אם חלילה מישהו מקרובי נפל קרבן למסע ההרג החדש?

עם ערב שמתו פעמי אל העיר עם חברי האחרים, כשאני גורר בכבדות את רגלי, אך אלה לא נענו לי. הדרך הייתה ארוכה מתמיד והתמשכה לאין-סוף. באוזני הדהדו כל העת קולות זעקה עלומים,

בעוד אני נאבק בעקשנות ובכל כוחותי בחרדה המכרסמת,
הטורדת את מנוחתי: עלי להגיע במהירות אל בית הורי ולוודא אם
אכן נכונות הן השמועות הנוראות. כל גופי רטט והלב ההולם
בחזקה בישר לי רעות.

נשאים בלי אמה

הדרך הביתה ארכה שעות רבות ומלווה הייתה במחשבות
ובתמונות אפלות שעלו בראשי ושהתחלפו כל העת בתקווה
לשלום יקירי. עוד מרחוק יכולתי להבחין בצלם של הבתים
האפורים המוארים חלושות באורו החיוור של הירח. חשכה ירדה
על העיר והכל כה שקט ומפחיד.

נרעד כולי, התקרבתי בצעדים מהססים אל פאתי העיר כשאני
שם פעמי היישר אל בית הורי. לפתע התחלחלתי ונתקפתי היסוס;
לבי זינק בקרבי מבהלה, כחושש מפני הבאות.

משהו עצר בעדי מלכת. לא, איני מסוגל להתגבר על חששותי,
חשבתי לעצמי, ולא אוכל להמשיך לצעוד לעבר בית הורי. לרגע
עמדתי רועד, הדם הולם ברקותי, ופתאום, כאילו מבלי משים,
סבתי לאחור ופניתי לאשר נשאו אותי רגלי. מורא כבד נפל עלי
שלא משהו נורא קרה, ואולי בין הניצודים המועמדים לחיסול
נלכד גם מישו מבני משפחתי. וכי איך אוכל להחזיק מעמד אם
אכן קרה אותנו אסון? מבוהל, ורועד מפחד, החלטתי אפוא
להקדים ולהתערכך בנעשה אצל בני משפחת גראומן, ידידי
המשפחה, עוד לפני שאגיע אל ביתי.

בלב נמס ובפיק ברכיים עמדתי מול ביתם: מה הם יבשרו לי?
האם יאמרו שבני משפחתי ניצלו גם הפעם, או שמא... רועד בכל
גופי פתחתי אט אט את דלת ביתם כמבקש לרחות את הקץ.

דומיית מוות השתררה בחדר. חשתי כאילו תהום פוערת פיה לרגלי; הידידים הקרובים ישובים היו על ספה רעועה בפינת החדר, ולרגע נדמה היה לי כאילו מבקשים הם שלא לראותני כלל. הם הביטו בי בכאב עמוק ופניהם מביעים עצב ויגון.

ניצבתי מולם מחריש, והם מרכינים את ראשם, מבטם מושפל, וללא מילים מפנים אלי, בלא רצון, את עיניהם הדואבות. לא, אין צורך לומר דבר. השקט הזועק המתוח והמבטים העגומים הסגירו את רחשי הלב ואת המחשבות הכואבות.

אחוז רעדה נשארתי קפוא על מקומי, לבי מתפלץ בקרבי, חושש לשאול את מי – את מי לקחו. יבבה חרישית מחלחלת בתוכי בעוד אני מחניק בנשימה כבושה כל זיע וניד. השתיקה הרועמת זעזעה את כל גופי. ההמתנה למוצא פיהם מקפיאה את הדם, ורוחי, כאילו ביקשה להדוף מעליה את הידיעה המרה.

ידעתי כי בעוד דקות אחדות, גם אם תהיינה ארוכות כנצח, תתבהר התמונה. אם המשפחה קמה ממקומה וחיבקה אותי כחבק אם את בנה; בבכי חרישי לחשה באוזני את בשורת האמיים המחרידה: "...אבל אבא נשאר..." מלמלה ולא הוסיפה עוד מפני הדמעות שנתרגשו ועלו בגרונה.

אסון גדול ירד על ראשי. לא, זעקתי בלבי, כבר אין צורך להמשיך. היא השפילה את מבטה, נשכה שפתיה והחרישה. צל כבד החריב והחשיך באחת את עולמי.

כחלום בלהות נפלה פורענות זאת על ראשי. כל גופי זע והתפרץ בתוכי, ונפשי נשברה והתנפצה עד יסוד. אוי, אלוהי! ואולי...? ואולי טעות בידם, וגם אמא נשארה? ואולי הלכה אך תשוב ותחזור אל בנה האוהב. ואולי...?

הבשורה הקשה ירדה עלי כרעם כיום בהיר. חשתי כאילו הלב המדמם רוצה לפרוץ ולזעוק לבורא עולם על הרוע והרשע שנפלו

בחלקי. לא, איני מוכן להאמין למשמע אוזני... פני התעוותו מצער ומכאב בעוד אני חונק בתוך גרוני את השאגה.

הדמעות זלגו ללא הפוגה, ודומה שאף הקירות געו בבכי. החברים הנאמנים התקשו במעמד מרעיד הלב. ודאי לא ציפו לבואי ולא שיערו כלל כי דווקא מפיהם תצא הבשורה האיומה. והם, גם אם אין בידם להושיעני, המשיכו בשקט וברוך לחבקני. ומה כבר יכולים היו לעשות כדי להקל את מכאובי ולחזקני?

בעיניים דומעות ובכאב סיפרו לי על אבא וגם על גוצ'יו, הניצולים מאותה אקציה ארוורה, ועל קרבנותיה האחרים.⁸ בין אלפי הניצודים נלכדו באותה אקציה נוראה פֶּפֶה, בת דודתי הזכה, ואמא, אמא שלי היקרה, שבשל אהבתי אליה ויתרתי על דרכי הצלה בטוחות ועליה נשבעתי לשמור עד כלות הכוחות.

בדמי ימיה נלקחה ממני, ואני כלל לא הספקתי להיפרד ממנה באותו רגע נורא. נשמתה של האישה היקרה לי מכל, אמי האהובה, שטיפלה בי במסירות כה רבה נתלשה ממני לעד; ואני, שנדרתי לשמור לה אמונים, לא יכולתי להצילה. הייתכן? האפשר שסתם כך וללא סיבה, ורק בשל שנאת אדם מרושעת ייעלמו אלפים ובתוכם אמי האצילה?

הידידים עוד ידעו לספר כי אמי הספיקה להימלט למסתור הסמוך בשעות הבוקר, עת החלה האקציה; אך לאסונה יצאה ממנו בטרם עת, רק כדי לדאוג לי לאוכל. כל שביקשה טרם נלכדה היה להכין ארוחה לבנה האהוב השב עם ערב מהמחנה, ולראות אותו סועד את לבו אל השולחן. אמי האהובה עזבה את מקום המסתור בעוד האקציה משתוללת ברחובות. היא ידעה עד כמה גדולה הסכנה, אך האמינה כי לא יאונה לה כל רע. אופטימית מטבעה הייתה, ונכונה

8 האקציה הגדולה החלה ב־8 באוגוסט 1942 ונמשכה מספר ימים. באקציה זו גורשו כ־5,000 יהודים מדרוהוביץ' למחנה ההשמדה בלז'ץ.

הייתה לעשות הכל למען בנה יחידה, וללא מורא. כמעט הגיעה עד מפתן הבית עת הגיחו קלגסי הרוע והניחו יד גסה על אמי העדינה, ואותה, את אמא שלי, בבת עיני, גררו הרוצחים למקום הריכוז, היישר אל גיא ההריגה.

בת דודתי פפה הסתתרה בבית, הוסיפו וסיפרו לי הידידים, ועקבה אחר המתרחש מבעד לחלון; ובראותה את אמי נגזרת באכזריות, צעקה, "דודה, דודה", מתוך הלם וייאוש, כמבקשת להזהיר את דודתה הענוגה מפני הגרמנים. פפה אולי חשבה לסייע במשהו לאמי, אך גם לה היו אלה הרגעים האחרונים. החיילים הפנו את ראשם אל חלון הבית והבחינו בנערה הנרעשת. בתוך דקות פנו בריצה מהירה אל הבית וגררו ממנו החוצה את פפה ההמומה.

לבי נשבר בקרבי, ומרירי זעם אדירים עלו בי. אלוהים, איך יכולים היו, בני הבלייעל, ליטול את הנפש האהובה מעמי? דמעות חנקו את גרוני. מה אעשה כעת? הייתכן כי לא אראה עוד לעולם את אמי?

בראש מורכן ובלב שבור שמתו פעמי אל ביתי. הכל השתנה ביום הנורא הזה, יום שבו גורל כולנו נגזר ונחתם. הבית שכה אהבתי, הבית החם, ללא אמי האהובה וללא בת דודתי, יישאר מעתה לנצח גלמוד ומיותר. יראתי מהפגישה עם אבא האומלל, שאיבד אף הוא את עולמו לשמע הבשורה הכאובה. ידעתי עד כמה אהב את אמא, וחיי, כך חששתי, נידונו מעתה לאבדון; והרי הוא לא יוכל לשרוד ולהחזיק מעמד ללא החברה האהובה.

פתחתי קמעה את דלת הבית וראיתי את אבא ואת גוצ'ו יושבים ומתלחשים ביניהם. כראותם אותי הפסיקו להסתודד, השתתקו והביטו בי ככאב אנוש. התבוננתי באבי האהוב. ייאוש חודר ניבט מעיניו הכבדות, הקודרות המביעות דאבה ושברון לב. פניו חרושי הקמטים, התעוותו מצער והוא כאילו הזדקן לפתע

בעשרות שנים. על-פי שתיקתי הוא הבין כי הבשורה המרה הגיעה לאוזני, וכבר נודע לי דבר האסון שפקד אותנו. ללא מילים התקרבותי אל אבי הרועד, אימצתי אותו אל לבי, ושנינו התייפחנו חרישית.

רוח נכאים עטפה אותנו ומלאה את הבית בבכי ובנאקה. העולם כולו קרס וחרב עלינו, ואנו נותרנו ללא זיק של תקווה. וכך במשך שעות ישבנו, שבורים ואכלים, אבא ואני, ועמנו גוצ'ו, בן הדוד המסור, מבכים את גורלנו המר ואת גורלם המחריד של אהובינו. אכן, כה גדול האסון. בן רגע חדלה משפחה חמה ושלמה להתקיים, ואף על השרידים המוכים, הנותרים, אין בני העוולה חסים ואינם נעתרים לתחינות הרחמים.

מה עושים עכשיו? למרות המכה האנושה והאבדן הנורא גמרתי אומר, ולו רק בעבור אבא, שלא לקבל את הדין ולא להיכנע. באותם רגעים איומים החלטתי בלבי לעשות ככל שאוכל כדי להמשיך לחיות – עלי להגן על אבא בכל כוחי ולמצוא כל דרך אפשרית להיאבק ולמרוד בגורל המתנכל לנו והמבקש לייסרנו עד מוות.

עלי למצוא בבוא העת, הרהרתי נואשות, דרך כלשהי להסתתר מפני הגרמנים המאיימים לכלותנו, גם אם בינתיים, אין מנוס מלהמשיך להתענות. ובאופן לא נראית כל ישועה, וההצלה כה רחוקה מאתנו, שרידים מרי נפש, קורסים ומותשים. אכן, אפסה התקווה לחיים אחרים, ואנו נותרים גלמודים, חסרי כל ונטושים.

העבודה משחררת ממוות...

למרות התחושה האיומה כי חרב עלי עולמי, נשבעתי שוב ושוב, בכל אותם ימים לאחר שאמא נלקחה, להיאחז בכל שביב של תקווה, ולפחות למען אבא נדרתי שלא לומר נואש ולא להישבר ויהי מה. כעת, כשאבא נותר לבדו, כבר לא מצאתי טעם להמשיך לעבוד במחנה החקלאי המרוחק. מעתה כל רצוני היה להיות סמוך אל אבא, וביקשתי למצוא לי מקום עבודה אחר קרוב יותר. בדיעבד התברר שדווקא ההחלטה לעזוב את הירווקה העניקה לי סיכוי מה להאריך את חיי. באותו זמן לא ידעתי על כך דבר, כי מאז חדלתי לעבוד במקום לא ראיתי מעולם ולו אחד מן העובדים. רק שישים שנה לאחר מכן התברר לי מה עלה בגורלם המחריר של חברי לעבודה: בחודש יולי 1943 פשטו על המחנה עשרות רבות של שוטרים אוקראינים חמושים, ולכדו את העובדים היהודים, בעת שהמיר הלמריך נעדר מן המקום ולא ידע על כך דבר. כמעט כל חברי לעבודה הועלו על משאיות והובלו למקום הריכוז בבניין בית המשפט לשעבר. בתוך אולם הישיבות הגדול התבשרו העובדים המבוהלים והרועדים מפחד כי גורלם נחרץ: גזר דין מוות יהיה עונשם. כבר למחרת בבוקר הובלו רובם ליער ברוניצה (Bronica) ושם נרצחו בידי הגרמנים ובעלי בריתם.

שבורים ורצוצים המשכנו, אבא גוצ'יו ואני, להתגורר בביתנו הישן, אך אבא כבר כמעט שלא תפקד, ולא מוכן היה לעכל את

המציאות המרה כי אמא איננה עוד. בכל הזדמנות חזר אבא וחשף בפני את הרהורי לבו שמהם כה חששתי: הוא מאס בסבל ולא מצא כל טעם לחייו. אבד לו עולמו, והחיים ללא רעייתו האהובה לא ישובו להיות כפי שהיו. לא ידעתי כיצד אוכל לעודד ולחזק אותו ביגונו הקודר לאחר היעלמותה של אמא, אהובת לבו, שכה חשובה הייתה לו ויקרה. רק זאת ידעתי – עלי לנצור מכל משמר את אבי השוקע עמוק בתוך יגונו ומידרדר במהירות.

עם זאת המשכנו, אם כי בקושי רב, להתקיים ולשרוד. באמצעות ה־Arbeitsamt, מעין לשכת עבודה ליהודים שנותרו בחיים, נשלח אבא לעבוד בחברה גרמנית בעבודות כפיים שונות. גוצ'יו הועסק בחברת הנפט הגרמנית "בֶּסְקִידֶן" (Beskiden Erdöl), ואילו אני נשלחתי לעבוד בחברה בשם "Troihandstelle", שפעלה בבניין בית היתומות.

כך הפכנו שלושתנו לפועלים התורמים, כהגדרת הגרמנים, לטובת המאמץ המלחמתי ולתועלת השלטון הכובש, ונחשבנו ל"עובדים מיוחדים". הגרמנים הבטיחו לכל מי שרצה להאמין כי חיינו בטוחים, ובינתיים לא נמנה עם ה"כלתי מועילים", ההולכים ונכחדים.

כדי "להבטיח" את שלומם של העובדים המיוחדים ושלא יאונה לנו כל רע, הצטוונו לענווד על זרוענו סרט לבן ועליו האות A (Arbeiter – עובד), שאמור היה לזהות אותנו כ"עובדים מוגנים". ואכן, התפתינו לחשוב, וכה ביקשנו להאמין, כי בכך נוכל לרחות מעלינו את הצרות והרעות, וכי הסרט שאנו עונדים יקנה לנו פסק זמן של ימים או שבועות ממעשי הטבח ומהפרעות.

רק כעבור זמן יתברר לנו, התמימים, כי גם פעולת הסחה זאת הייתה אך תרמית אכזרית, מעוררת חלחלה, חלק ממסע ההונאה השיטתי שהוביל אותנו היישר אל פי תהום עמוקה ואפלה.

הגירוש לגטו – האם יש דרך להינצל?

באחד הערבים, בחלוף כמה שבועות מהיום שבו נלקחה אמא מאתנו, פרצו לפתע חיילים גרמנים אל הבית שברחוב פודוֹלָה, ופקדו עלינו בצרחות ובצעקות לפנותו מיד. בדומה למשפחות אחרות נאלצנו שלושתנו, אבא, גוצ'יו ואני, לעקור מהבית שכה אהבנו ולעבור לחדר עלוב בגטו היהודי.⁹

אכן, כה פתאומי היה המעמד וגם אכזרי – וכך, לאחר שנים כה רבות של מגורים בקן חם, שוקק חיים הצטוונו ברגע אחד, על-פי הוראת החייל הגברת, לארוז צרור חפצים ישנים ומעט בגדים ולעבור להתגורר בחדרון צר וקטן, בביתו של מר לֶנְדֶסמַן, הסוחר. הגירוש מהבית הוסיף לא מעט לתחושת הדכדוך והייאוש שהשתלטה על אבא זה זמן רב, ורק הלכה וגברה כל העת. ואכן, לא התקשיתי להבחין בשינוי הניכר שחל בו ובמצבו הנפשי המידרדר שהגיע לשיאו לאחר שלקחו את אמא, קרן האור של חייו. אבא נשכר לחלוטין, בקושי מהלך היה על רגליו וכולו מדוכדך ודואב. קמטי צער נתלמו בפניו, ולבי, בראותי אותו, נקרע מכאב.

הוא לא היה מוכן לשמוע על דרך כלשהי לדחות, ולו במעט, את הקץ, והתנגד בתקיפות לכל תכנית הצלה שהעליתי בפניו

9 בספטמבר 1942 הוקם הגטו בדרוהוביץ' ואליה הועברו כ-7,000 יהודים ובכללם יהודים מכפרי הסביבה.

לאחר היעלמה של אמי. אבא איבד כבר כל עניין בחיים וראה בכל הצעה לבריחה או לחיפוש מסתור פעולה מיותרת ומזיקה, ועל כך לא פסק אף לרגע להתנצח עמי.

וכעת, יותר מתמיד, המחשבות וההרהורים על גורלנו המר ועל הסכנה הצפויה לנו קדחו במוחי וחרשו בו חריש עמוק. גם מחשבות על בריחה עלו לעתים וצצו, אך כהרף עין, כשם שבאו, כך גם נעלמו. לאן בכלל אפשר היה לברוח? הרי מוקפים היינו מכל עבר בשונאי יהודים, ואת תכניות ההצלה והבריחה ההזויות ניתן היה לממש בדמיון בלבד. על בריחה, אמרתי בלבי, אפשר יהיה לחשוב רק כשנהיה על סף חיסול או פינוי, וגם אז תועלתה, אם בכלל תצלח, תהיה מוגבלת ולזמן קצר – רק כדי לדחות במעט את הקץ.

אם כן, מה כבר נוכל לעשות כעת? שאלתי בייאוש. האם כל שנותר לנו הוא להתפלל לבורא עולם המפנה לנו עורף שוב ושוב, ולפנות אליו בתחינה ובבקשת רחמים? אמנם חשתי תחושה מתסכלת ועמוקה של חוסר אונים, אך למרות הכל, ודווקא ברגעים קשים אלו, משהו בתוכי קרא לי שוב ושוב להתעורר, להתחזק, ולא רק לצפות לחסדי שמים. על אף הכאב העצום נשבעתי לעצמי כי אסור לי לשקוע במרה שחורה: עלי לשמור על אבא הנואש, לעודדו ולהושיט לו ידיים חזקות ואמיצות.

החיים המשיכו להתנהל באי־ודאות תמידית, והכל כה עלום היה בשבילנו ומעורפל. מה מצפה לנו בבוקר יום חדש, שאלנו בלי הרף ובלחש, כשאנו אפילו איננו יודעים מה עומדים הגרמנים לעשות בנו בדקות הקרובות. רק זאת ידענו כי חוסר הביטחון הנורא יהפוך לחלק מרכזי בחיינו, וכי האויב ימשיך לשטות בנו ולסוכב אותנו בכחש. ברור היה לנו גם כי לא נוכל להתחמק עוד זמן רב מפני המרצחים. עד מתי ימשיכו להתל בנו? השאלות

החודרות לא פסקו מלהטריד אותנו, אך אנו נותרנו ללא מענה: לא ידענו מתי נצטרך לשוב ולהסתתר, ועד מתי נאלץ להיטלטל בין חיים למוות.

חיינו בתחושה יומיומית כי חרב חדה מונחת על צווארנו. ימי החסד המועטים שהוקצבו לנו הולכים ואוזלים במהירות. לא היה ספק בלבנו כי זו רק שאלה של זמן, וזמן זה מועט בלבד עד שידם של הגרמנים תשיג אותנו, וגם אנו נצטרף אל שאר הקרבנות הניצודים. את כולנו אפפה אותה הרגשה נוראה של חיות נרדפות שאין ביכולתן להגן על עצמן, ושגורלן נחרץ, וכל שיכולות הן לעשות הוא לנסות לזכות בעוד יום, בעוד שעה של חסד, במהלך מסע הציד המתמיד.

ובינתיים שוב פשטו שמועות על פעולת חיסול קרובה, והשקט הזמני הופר מחדש. משהו, כך נראה, עומד להתרחש. כבר התקשיתי להאמין להבטחות כי העובדים המיוחדים לא ייפגעו, אך מה כבר יכולנו לעשות, בשעה שהגרמנים המשיכו, שוב ושוב, לזרות בעינינו את חול התרמית? לנו, העובדים המועילים, נאמר כי "אין מה לחשוש", וכפי שהבטיחו לנו השכם והערב, שעה לא תיפול מראשנו. העבודה, כך דאגו הגרמנים לשנן באוזנינו, היא קרן האור של חיינו והערובה הבטוחה ביותר לנפשנו.

כל כך ביקשנו להאמין כי אולי בכל זאת העבודה אכן תציל הפעם את חיינו ותחליף אותנו מהמוות הצפוי לכל האחרים. כאשר הגרמנים יחליטו על האקציה הקרובה, כך רצינו לקוות, עלינו יפסחו ויותירו בחיים את העובדים הנבחרים.

אני, כמו רבים מחברי, פקפקתי לא אחת בסיסמאות המצהירות: "חיים תמורת עבודה" שהופרחו לעברנו, אך חשבתי שאולי בכל זאת יש בכך משום פתח הצלה, ואסור לנו לאבד את התקווה. האם יכולנו להעלות על דעתנו כי רק קומץ מהעובדים היעילים יזכה לראות את אור היום?

השבוע האחרון, אוקטובר 1942. בוקר קודר וקר קידם את פני עם צאתי כמדי יום לעבודה "המוגנת והבטוחה". איתות טורדני שקינן במוחי התריע במהלך הצעידה על מלכודת אפשרית. לבי הלם בחזקה וחשש כבד התעורר בלבי מפני הרעה העלולה לבוא. לא ברור היה לי מאין צצה תחושת הסכנה, אך חשתי בוודאות כי משהו איום עומד לקרות.

עוד לפני שנכנסתי בשערי הבניין שבו עבדתי, הגיעו לאוזני השמועות הנוראות: הקומנדו הידוע לשמצה של הס"ס שוב פושט על העיר ומבצע פעולות חיסול ופרעות. קבוצות קבוצות, כך נלחש באוזני, מובלים היהודים לבית המטבחיים תחת משמר כבד. ניצבתי כהלום רעם לשמע הידיעה המרה. חשתי את הזעם והכאב המתפרצים בקרבי. וברקע, כרגיל, ניכרות בפניהם של העובדים הפולנים והאוקראינים עליצות ושמחה לאיד. שוב נותרנו אובדי עצות, כשאנו מתרוצצים, מפוחדים, אנה ואנה כחיות בסוגרן, מבלי לדעת מה יעלה בגורלנו באותן דקות אימה קרבות ומבלי לדעת כלל מה עלינו לעשות. האם הגענו לסוף דרכנו? שאלנו מבוהלים זה את זה. האם יש דרך להינצל?

עיני פגשו בעיניהם של חברי לעבודה, והמבטים אמרו הכל. העיניים הביעו את תחושת הפחד ואת האימה שחלחלו בלבנו. יראים היינו לנפשנו גם אם סברנו לרגע כי אנו, העובדים, "בטוחים" יחסית ומוגנים הרבה יותר מהיהודים הנטושים שבגטו, וכי לא נראה שכאן, במקום העבודה, יאונה לנו בינתיים כל רע. אך יותר מכל לבו של כל אחד מאתנו חרד היה על יקיריו: בהלה עצומה אחזה בנו כאותם רגעים ממש, שמא בין הנלכדים גם בני משפחה וקרובים יקרים העלולים למצוא את עצמם בין הקרבנות החדשים המובלים לסוף דרכם. כיצד ניתן, אם בכלל, לסייע בידם להימלט ולהרחיקם ממקור הסכנה?

כה מייאשת ומתסכלת הייתה התחושה כי ידנו קצרה מהשיע.
דרכי המילוט נסגרו בפנינו במהירות, ותכניות ההצלה שעלו
בדעתנו מועטות היו, אם בכלל, וכה מגוחכות ונלעגות. ולי רק
נותר לקוות כי אבא וגוצ'יו, כ"עובדים מיוחדים" אף הם, לא
יפגעו, אך גם אז לא יכולתי למצוא מרגוע לרוחי המלאה וגדושה
חרדות ודאגות.

גם אני מובל לחיסול

שקוע במחשבות ובהרהורים על האסון הנורא שפקד אותנו ועל
הגורל המר הצפוי לנו, לא שמתי לב לרגע להתרחשות מוזרה
ולהמולה שנשמעה בפתח מקום העבודה, ממש בקרבותי אך
לבסוף, עת הפניתי את ראשי לעבר מקור הרעש לא יכולתי להאמין
למראה עיני: לא, זה לא יכול להיות, מלמלתי לעצמי בראותי את
התמונה המדהימה – לבניין נכנס הקל, בכיר קציני הגסטפו, לבוש
במדים בוהקים, עונד צלבי קרס ולרגליו מגפי עור שחורים. מלווה
בחבר עוזריו הנרצעים, הוא נעמד, כולו אומר יוהרה, אל מול
העובדים הנרעשים. לא עברו אלא שניות ספורות, והקל, בידו
אקדח שלוף, התקדם במהירות בצווחות מקפיאות דם אל עבר
הנוכחים המופתעים. לבי ניתר ממקומו בבהלה. תדהמה גדולה
ירדה עלינו והחשש שמא אין זו טעות הלך וגבר. הייתכן? והרי
הובטח לנו כי העבודה משחררת ממוות...

פעורי פה בהינו במתרחש לנגד עינינו. הכיצד דווקא אותנו,
העובדים החיוניים כביכול, הם צדים ולוכדים? התברר כי הרוצחים
העדיפו את הדרך הקלה להשלים את מכסת הטרף שנקבעה לאותו
יום: במקום להתאמץ ולחפש אחר יהודים נחבאים, העדיפו בינתיים
לחסוך מזמנם היקר וללכוד את היהודים במקומות העבודה. כמה
פשוט ומהיר: קציני הגסטפו פשטו על טרפם וצדו ללא כל מאמץ
את הקרבנות המיועדים לחיסול דווקא באותם מקומות גלויים

שבהם התרכזו מאות ואף אלפי עובדים יהודים – ובכך נשלמה המכסה היומית של היהודים שישלחו אל מותם. למעשה, גם עובדים אלה יהודים, ולא הייתה כל חשיבות לעובדה מי יושמד וייעלם תחילה, יהודי זה או אחר. העיקר בעיניהם – למלא בדייקנות, עד תום, את הפקודות ולסיים במהירות את המשימה. להבטחות הגרמנים – כי לא יאונה לנו כל רע, לעובדי הכפייה המועילים – לא הייתה במציאות כל משמעות. כוונתם הזדונית הייתה להטעות אותנו ולהוליכנו שולל, וזו הושגה בקלות וללא כל מאמץ.

הקל החל להתקדם לעברי כשהוא מנופף באקדחו לעומתי, וכך נבחרתי גם אני לעמוד בשורה עם חברי. הכל כבר הבינו לאן מובילה הדרך, ובלבי לא נותרה כל אשליה – מכאן נצא היישר, להרג ולכליה. מוחי החל לפעול בקדחתנות. מה עושים? חיפשתי מוצא מהמצב העלול לחרוץ בשניות הקרובות את גורלי, כשסביבי מתגודדים עשרות רבות של עובדים מבוהלים.

ברגע מסוים, רגע של הברקה מקורית, ניסיתי לשכנע את הקל כי ברשותי – באולם הסמוך – ניירות עבודה "מיוחדים". התכוונתי להגיע לאולם העבודה, לחפש כביכול אחר אותם מסמכים, ולנצל את המהומה הזמנית כדי להיעלם מן המקום. ובעוד הקל חוכך בדעתו לרגע, נשאתי את רגלי וחמקתי במהירות הבזק מהצרה המפתיעה אל תוך אולם העבודה. התכוונתי לקפוץ מחלון האולם ולנוס על נפשי מצדו השני של הבניין, לכיוון השדה הפתוח, ושם להמתין עד יעבור זעם.

התכנית עמדה להצליח: להפתעתי, בשל המהומה והרעש, הגרמנים לא עמדו על כוונותי; אך למרות זאת הבריחה, למגינת לבי, לא צלחה הפעם. למזלי הרע, מי שהבחין בניסיוני להימלט היה דווקא יהודי, וייסברט שמו. לא קאפו היה האיש, אלא עמית

לעבודה. הלה חשש כי הקל יחפשני באולם שאליו נמלטתי זה עתה, ומשלא ימצאני שם – ילכוד אותו במקומי להשלמת המכסה הדרושה.

וייסברט, חברי לעבודה, לא הניח לי להימלט. הוא דלק אחרי עד למחבוא הזמני שמצאתי, ואחז בי בעצמה כשהוא גורר אותי חזרה בנחישות מוחלטת היישר אל תוך השורה המכותרת, וכל זאת אל מול עיניו המשתאות של הקל המופתע. עם שובי אל השורה התכבדתי במטר קללות ובמכות נמרצות מידיו של הקל שהפליא להכותני, זועם על הכוונה להתל בו ועל ניסיון הבריחה.

בזווית העין עוד הספקתי להבחין בווייסברט המתרחק במהירות מהמקום. כן, גם כאלה היו בינינו, מוגי לב ושפלים, המוכנים להתבזות ולהסגיר את אחיהם הנמלטים. הם פעלו כך בשל הפחד או משום רצונם להעלות את חינם בעיני הגרמנים ובגידתם בלתי אנושית הייתה ובלתי נסלחת.

פקודת התזוזה ניתנה. שורות שורות צעדנו, מלווים במשמר כבד כשאנו כבר מבינים כי סופנו מתקרב. על-פי השמועות הגרמנים מוליכים אותנו לבית המטבחים העירוני, וממנו נובל בעוד כמה שעות לגיא ההריגה. פחד אימים תקף אותנו ככל שהתקרבו אל המקום הנורא ההוא, כשבדרך אנו חולפים על פני רחובות שקטים ועזובים ובתים נעולים וריקים מאדם.

הבכי החרישי, קורע הלב, של מקצת מחברי הניצודים, התערבב בקללות ובצווחות אנשי הגסטפו שנשמעו למרחוק. נרגזים היו עלינו, על עדר האומללים המובלים אל מותם, שאינם מקפידים כנדרש על הסדר ועל משמעת הברזל. חרה להם, ועל כך יצא קצפם, כי איננו צועדים במהירות הראויה, ובכך אנו מפריעים להם במלאכתם החשובה.

"אף יהודי", צווחו שוב ושוב לעברנו, "לא יחרוג מן השורה ובפקודות אל לכם לזלזל".

נראה כי הפעם כלו כל הקיצין, ואנו אכן הולכים בדרכנו האחרונה. יום אנוש היה זה, ואיש לא שעה לתפילותינו ולא שמע את זעקות הלב. הרגשתי כי רגלי רפות ואין בי רוח עוד. הצעידה לאורך רחובות עירי שלי, מוקף מכל עבר בגרמנים חמושים ברובים ובאקדחים הצווחים עלינו בקול, הפחידה אותי אך בה בעת הדאגה לאבא ומה יהא עליו כאשר כבר לא אהיה בין החיים העסיקה את מחשבותי יותר מכל והפילה עלי אימה.

כל הדרך הרהרתי בגורלו המר של אבא ובקורות אותו עת תגיע אליו בשורת האיוב. ככל שהתקרבנו אל בית המטבחיים, חשתי כי אבדה התקווה להינצל מן הרעה. ומה עם בן דודי גוצ'יו, תהיתי, האם אליו כבר הגיעה הידיעה הנוראה?

הגענו אל שערי בית המטבחיים, מקום הריכוז של הנידונים למוות, המקום ששימש עד לא מזמן לשחיטת בהמות. אכן, כה הולם את הגרמנים לבחור דווקא במבנה הזה כתחנה שממנה יובילו אותנו היישר אל מותנו. שבורים ורצוצים הוכנסנו, אחוזי בהלה, אל תוך אולם ענק, אפור ומרופש, המחולק לשני חלקים בלתי שווים. חלקו האחד, גדול ומחליא, נועד לדחוס בתוכו את הניצודים המיועדים לחיסול. החלק האחר, רחבה מוגבהת במקצת, קטנה בהרבה, השקיף על חלל האולם הענקי שבו נדחסו מאות היהודים, וברחבה הקטנה הזאת התכנסו אנשי הגסטפו האימתניים החורצים את גורלם של הלכודים. הרחבה המאוכלסת בקצינים הגרמנים שימשה מרכז שליטה ובקרה ונקודת תצפית על כל המתרחש.

נדחפנו ונגררנו בכוח עם המוני היהודים אל חלקו הגדול של האולם הגדוש לעייפה במאות לכודים מבוהלים וזועקים. הצטרפנו לאלה שכבר עלו בחכתם של הגרמנים: צעירים ומבוגרים, נשים, הורים ועוללים. רבים התחננו על נפשם, כביים קורע לב, ונדמה כי אף קירות האבן האטומים רועדים היו מזעקות האימה של האומללים.

ולמולנו עמדו קציני הס"ס המתנשאים במדיהם המצוחצחים למשעי. הם הביטו בשוויון נפש במחזה האימים, כשהם מצביעים מדי פעם על הקרבנות, מתבדחים וצוחקים. לבם הערל אדיש, עיניהם מזרות שררה רעה, ובזים היו ולועגים ליהודים חדלי האונים המבוהלים שנלכדו ברשתם.

המלכודת

המראה שנגלה לעיני, של מאות הלכודים בתוך המשחטה, העביר בי חלחלה. צעקות וזעקות התערבבו בבכיים של ילדים ואימהות אבודות. ידענו בוודאות כי הגענו לסוף דרכנו וכי אבדה כל תקווה. כל גופי הזדעזע למשמע זעקות הייאוש ובכי האימהות. בעוד זמן מה יסתיים הכל. הגרמנים מצדם כבר לא ניסו להסתיר את כוונותיהם האמיתיות, ביודעם כי אין להם כל צורך בכחש ובכזב, והרי ממילא אנו לכודים בידיהם ללא יכולת להימלט.

דלתות המשחטה הכבדות חתומות היו בפנינו. איש מבין הנידונים למוות לא יצא מהאולם. מדי פעם נפתחו דלתות הברזל המחלירות, ולאולם נדחפו בגסות קבוצות נוספות של ניצודים, שכבר ידעו אף הם כי הוכרע גורלם.

לא ידעתי את נפשי בשומעי את הבכי הנורא, צעקות האימה ואת תחינת הלכודים. למולנו המשיכו קציני הגסטפו לצפות כל העת במחזה המבעית, שוחקים ומתלוצצים בינם לבין עצמם למראה ה"יהודונים" המתרוצצים באימה כחיות בכלוב.

מכל עבר הייתי מוקף בבני עירי שנלכדו זה עתה, או שהובלו לכאן לפני שעות רבות. מה נורא היה לחזות בהורים הנדהמים לגלות לפתע את ילדיהם ואת בני המשפחה האחרים בין הקרבנות והבכי כה גדול ועצום ומרטיט לבבות. ראיתי סביבי בני משפחה הנופלים בבכי תמרורים אל בין זרועותיהם של האהובים

והקרובים, וצווחות ההורים מתערבבות בצרחות ילדיהם הרכים. כולנו כבר ידענו את האמת המרה – אלה רגעינו האחרונים.

ניסיתי בכל כוחי להדחיק מלבי את מראות השבר הנוראים. אל לי לאבד, חשבתי, את צלילות הדעת. עלי לטכס עצה. מה עושים? כיצד אוכל להימלט מהמקום הארור הזה, הנעול והחתום בפני כל מי שניצוד ונלכד, וכיצד אוכל לחמוק ולהיחלץ מבין זרועות הצבת ההדוקות האוחזות בי בחזקה ואינן מרפות? הזמן פעל לרעתי. היה עלי לחשוב בבהירות ולא לאבד את העשתונות, ואולי תימצא דרך כלשהי, הפלגתי במחשבותי, להסביר כי טעות הייתה בידם עת לכדוני, והרי אני נחשב לעובד מיוחד מטעם השלטונות...

גם אם בלבי פנימה ידעתי כי אפסה כל תקווה לישועה ולנס, בכל זאת אפילו ברגעים קשים כאלו לא עלתה בי מחשבה, ולו לרגע, להשלים עם גורלי ולומר נואש. דווקא עכשיו, כאשר הכל נראה אבוד, גמרתי אומר להתחזק ולא להישבר.

סקרתי בחרדה את סביבתי כמבקש לבחון אפשרויות שונות לבריחה, אך הרעיון נראה חסר סיכוי ונידון לכישלון. ולפתע חשכו עיני: הרחק בקצה האולם, בין ההמונים המבוהלים, גיליתי לחדתי את קרובי האהובים. היו שם אחיה של אמי ואחותו של אבי, דודה ברטה, עם בעלה, מכונסים יחדיו, חבוקים ובוכים.

עמדתי מוכה תדהמה למול קרובי המתייפחים. קיוויתי שלא אפגוש איש מבני משפחתי בבית המטבחים, ולא ציפיתי לראות דווקא אותם ברגעים איומים אלה. בני משפחה, קרובים וידידים, שעד לא מזמן היה ערך לחייהם, וכעת נראה שרבים משלימים עם הגורל וממתנים לסוף המר. המשכתי להביט בהם בחרדה, אך נראה כי לא הבחינו בי. שקועים היו ביגונם הכבד. לבי נקרע לגזרים בראותי אותם, אך אני, הטובל עד צוואר בסופי שלי המתקרב, כיצד אוכל להושיעם? ולבכי כה תועה ואובד...

הפגישה עם אבא בבית המטבחיים

המחשבות על הפורענות המתרגשת לבוא ועל מותנו הקרוב התערבבו במוחי עם תכניות בריחה ומילוט דמיוניות, אך כל אלה נמחקו לפתע מראשי. בבת אחת חרב עלי עולמי: בתוך כל המהומה וההמון המבוהל הבחנתי לתדהמתי באבא העומד לא רחוק ממני ובוהה במראות הזוועה.

גרוני השתנק מפני התדהמה. אוי אלוהים, כה גדול הוא האסון. כל גופי העלה זיעה קרה. הבטתי באבא, מסרב להאמין למראה עיני, והרגשתי כאילו מתהפכים עלי השמים. אבא נחרד והזדעזע בראותו אותי, ופניו המיוסרים הביעו דאגה עמוקה שהסגירה את מחשבותיו.

לא העליתי על דעתי שדווקא כאן, בבית המטבחיים הנורא, אפגוש אותו. גופי הצטמרר בראותי את אבא וביודעי את הגורל הנורא הצפוי לנו. בן רגע נגוזה מראשי, משום אחריותי הכבדה לאבי, כל מחשבה על בריחה או על ניסיון לחלץ את עצמי מבין ציפורני הגרמנים. עכשיו, אמרתי לעצמי, כאשר גיליתי את אבא בין המועמדים לחיסול, עלי לנטוש את תכנית המילוט שלי ולהתרכז בדבר אחד – לשמור עליו מכל משמר ולשכנעו להיחלץ מהמקום הארור הזה.

לא ידעתי מה לומר לו כשגיליתי את נוכחותו האומללה, והרי כה רציתי לקוות כי אבא, לפחות הוא, יינצל ממסע החיסול. כעת ידי כבולות ועקודות, וכיצד אוכל להציל ולחלץ אותו? מה אוכל

לעשות כדי למלט אותו מהמקום המקולל והמפלצתי הזה? תגובת אבי הייתה מוזרה כאשר גילה לדאבונו כי אף אני בין הניצודים – לעצמו לא דאג כלל, אך עלי היה חרד וכואב, ולא פסק מלהביע את דאגתו הרבה לי בחיבוק אמיץ ואוהב. ראיתי על פניו עד כמה אדיש הוא לגורלו שלו. על חייו כלל לא חס. אבא קיבל בהשלמה את הדין, ונעלמו ממנו כל טענות ומענות: משעה שאשתו האהובה נלקחה ממנו לעולמי עד – לדידו הכל כבר הסתיים.

מוחי פעל בקדחתנות. הזמן אוזל במהירות, חשבתי, ואין כל סיכוי להיחלץ מכאן, אלא אם יתרחש דבר מה בלתי צפוי בשעות הקרובות, בעת ההמתנה לניצודים נוספים. בעוד זמן קצר, כאשר מכסת הנידונים לכליה תושלם כמתוכנן, נצעד היישר אל מותנו.

השעות חלפו גם אם נדמה היה לנו שהזמן עוצר מלכת, ובינתיים הובלו כל העת עשרות רבות של יהודים אל תוך האולם. הסוף המר כבר נראה קרוב יותר מתמיד, והמתח והחרדה הגיעו לשיאם. ברור היה לי כי לא נותר לנו זמן רב, וכי לא ירחק הרגע שנתבשר על ההחלטה להוציאנו להורג.

ידעתי כי עלי לפעול בדקות הקרובות לחילוצו של אבא במהירות ובנחישות, שאם לא כן אנו אבודים. אך מה יש ביכולתי לעשות? עמדתי חרד ומודאג וללא יכולת לפעול. וכי איך אוכל לחלץ את אבא? אבדה עצה ממני, אך דבר אחד ברור היה לי לחלוטין: כל עוד אבא לצדי, לא אנסה להציל את עצמי.

בעוד אני מהרהר ומתלבט, נתקל מבטי לפתע בקבוצה של גרמנים לבושים בבגדים אזרחיים שנכנסו זה עתה לאולם. הם נעמדו ברחבה הקטנה והמוגבהת לצד קציני הגסטפו ואחזו בידיהם גליונות נייר. מה מעשיהם? תמהתי. לאחר דקות מעטות התבהרה התמונה. אנשי הקבוצה הקריאו בקול רם רשימה של שמות שעוררה גלי התרגשות בקרבנו. זיק של תקווה ניצת בעיני

כאשר התחוויר לי מהי מטרת בואם של הגרמנים האזרחים: הם ביקשו לשחרר – על-פי המלצת מנהלי העבודה הגרמנים – כמה מן המועמדים לחיסול ולהשמדה; כל זאת בתנאי, כמובן, שבמקומם יובאו קרבנות אחרים למילוי המכסה המקורית היעודה. לא ציפיתי לבשורות מרעישות ואף לא לישועה נעלמה, ובכל זאת הטיתי אוזן בנשימה עצורה כדי לשמוע מי יתמזל מזלו ושמו יעלה מנבכי הרשימה.

הלכודים סביבי עצרו אף הם את נשימתם. דומיית מוות השתלטה באולם. השקט המתוח שהשתרר באותן דקות גורליות הופרע לרגע בשל בכיים של התינוקות והעוללים, אך אלה הוסו בעצבנות בידי קרוביהם המתוחים שדרוכים היו לשמוע את שמם נקרא בקול בפי הגרמנים. הכל רועדים היו מתקווה שאולי הפעם ישחק להם המזל, ויהיו בין אלה המעטים שייחלצו מהמוות.

התאמצנו וכרינו את אוזנינו לקלוט את שמות הניצולים הזמניים, המהדהדים ונישאים כמו פעמוני בשורה בחלל האולם. כה קיוויתי לנס, אך שמו של אבא, שכה רציתי לשמוע, עדיין לא נשמע באוזנינו. וכך, עוד שם ועוד אחד, והקראת השמות המעטים עמדה לפני סיום. השפלתי עיניים, שבור ומאוכזב, מתקשה להביט בפני אבא. אכן, ניטלה מאתנו סופית זכות הקיום.

אך מה זה? לפתע, כמו נעתרה תפילתי, ושמו של אבא הניצב לצדי נשמע בחלל המשחטה. קשה היה לי להאמין למשמע אוזני. אכן, לא בגדה בי שמיעתי ואת שמו של אבא קראו. אכן נגולה מעל לבי לנוכח פתח ההצלה הבלתי צפוי, המידי.

"אבא, אבא ניצל", צעקתי בהתרגשות, רועד בכל גופי, ומיד פניתי לחבק בחזקה את אבא הבוהה והאדיש, האוחז ברפיון בידי. אך אבא היקר לי כל כך לא הראה כלל סימני שמחה או התרגשות. נוכח צוהר ההצלה הנדיר שנגלה לו נשאר דומם ומסומר למקומו, ולא גילה עניין כלשהו בהתרחשות.

הגרמנים המתינו שאבא, כדוגמת הניצולים המעטים האחרים ששמותיהם הוקראו זה עתה, יצעד לעבר דלתות היציאה החתומות ויציל את חייו. אך אבא נותר קפוא על מקומו, כאילו העניין אינו נוגע לו כלל, והמשיך לבהות בחלל האוויר בעיניים כבויות. קשה היה לי להאמין למראה עיני: אבא סירב בכל תוקף לנצל את ההזדמנות שנפלה לידי ולהינצל. הוא אף לא התייחס לבקשתי הנמרצת לצאת מיד מהמקום הזה – והרי הזדמנות הפז תיעלם ותחלוף כצל.

חששתי כי הגרמנים עלולים בכל שנייה לשנות את דעתם. "אסור לך להתעכב במקום הזה אפילו לרגע קט", זעקתי באוזניו; ואילו הוא בשלו, המשיך להתעקש, והורה לי בלחישת: "לך אתה במקומי. אני חפץ להמשיך לסבול, ואולי אתה יתמזל מזלך ותיוותר בחיים". לא ידעתי את נפשי מרוב ייאוש למשמע דבריו: ורק ידעתי כי עליו לצאת מיד, וכי לא אוכל בשום פנים להיעתר לבקשתו.

הדקות חלפו במהירות, וברור היה לי כי בתוך שניות מעטות רשימת החיים עומדת להינצל. השערים יוגפו מאחורי היוצאים, ואבא יאבד את ההזדמנות האחרונה שנקרתה בדרכו להימלט על נפשו ולהיגאל. זמנו של אבא הלך ואזל. הערכתי כי נותרה לי פחות מדקה לשכנע את אבא לעזוב את המקום; "עשה זאת למעני", התחננתי בעיניים דומעות, "בבקשה, אבא, רק למעני, מה שיאפשר לי", כך הוספתי, "לנסות את מזלי ולברוח מיד".

בדמעות ובתחנונים הצלחתי, להפתעתי, לשכנע את עקשנותו המתישה של אבא ולשכנע אותו לעזוב את המשחטה. אבל רק כאשר ראיתי את בני המזל הבודדים צועדים לעבר היציאה, ובהם גם אבא, התחלתי לנשום לרווחה ולהעריך את סיכויי, אם יש כאלה, להיחלץ מהמקום, תוך שאני בודק בזהירות את ערנותם של הגרמנים סביבי. כעת, כשאבא כבר נחלץ מן הסכנה, קל היה לי

יותר לנסות להציל את חייו. לשם כך, חשבתי בלבי, עלי לפקוח עיניים ולחפש כל דרך אפשרית למלט את נפשי ולצאת כל עוד נשמתי בי, מהמקום הנורא הזה.

הערב ירד עלינו ודלתות בית המטבחיים ננעלו מאחורינו. שערתי כי הגרמנים נערכים כעת להמשך תכניתם המקורית אך זאת, כמובן, רק לאחר שישלימו כנדרש את מכסת הנידונים למוות. נראה כי המבצע ללכידת היהודים הוכתר ב"הצלחה", וכל שנותר לגרמנים ולעוזריהם הנאמנים לעשות הוא להמתין בדריכות לפקודה להתחיל במלאכה...

הקפיצה הגורלית

שעת לילה מאוחרת. הכל כבר מוכן לטרנספורט הקרוב, ועל-פי כל הסימנים הוא יתבצע בשעות הקרובות. בקרב הנידונים למוות מתהלכות שמועות שלפיהן יובילו אותנו לעיר לבוב, למחנה ינובסקה האיום. הייאוש החל מכרסם בכל לב. ברור היה לי, כמו גם לאחרים, כי הפעם נפל הפור – גורלנו נחתם ואין לנו מפלט מהמוות. אך למרות הכל משהו בתוכי קרא לי שלא להיכנע ולא לומר נואש. אותו קול חבוי שעלה בקרבי גם הפעם, ברגעי ייאוש אלה, התמיד בקריאה שלא להרים ידיים עד הרגע האחרון, עד הסוף המר, והפציר בי להמשיך להיאבק עד אשר אדע בביטחון מוחלט כי אין לי כל סיכוי להינצל וכי אפסה כל תקווה. מחשבותי נדדו לימי ילדותי, למשפחה ולחברים; וגם לשעות הקצובות לי, האחרונות בחיי... התקשיתי לקבל את הגזרה כי אבא ייוותר גלמוד ובודד. ומה יעשה בלעדי? קצה נפשו של אבא בחיי הסבל ובייסורים, ובודאי יבקש את מותו.

וככל שאזל הזמן וידעתי כי נגזר עלי למות, כן נחוש הייתי שלא לאבד תקווה. "אל תתייאש", לחשתי לעצמי שוב ושוב כמבקש לשכנע את עצמי כי אני חייב לשוב ולראות את אבא. כל שיכולתי לעשות עד כה, הרהרתי, נעשה. למרבה הפלא, הצלחתי להשפיע עליו כי ייחלץ מבין מלתעות האויבים. כעת, כשהחשוב מכל כבר מאחורי ואבא ניצל, אני חופשי לנסות להילחם עד חרמה על חיי העלובים.

אך בעוד אני מהרהר במשפחתי החבולה ובסיכויי הקלושים להינצל, אירע דבר מה מפתיע ובלתי צפוי לחלוטין. ממקומי בקצה האולם הבחנתי בכמה אנשים הנכנסים לרחבה הקטנה, ובראשם ראש היודנט הד"ר מצ'ייק רורברג. זה נעמד ברחבה המוגבהת, ולצדו, בתנוחה מאיימת, ניצב קצין גסטפו שסקר בבוז ובתיעוב את הלכודים המבקשים על נפשם.

לרורברג, כך התברר מיד, ניתנה הרשות ממש ברגע האחרון להציל ולהוציא לחופשי יהודים ספורים מבין הנידונים למוות. נרעש ומתוח עמדתי רועד בכל גופי, מתפלל לנס וממתין לשמוע את שמי בין שמות המעטים שיזכו בעוד כמה חודשים של חסד. ואני כה רציתי, ולו רק בעבור אבא, להמשיך לחיות. מוקף באנשי גסטפו עמד רורברג והחל לקרוא בקול רועד ושנוק את שמות בני המזל מתוך הרשימה שבידו.

המתח הגיע לשיא עם כל שם שהדהד בחלל האולם, כשהנשימה נעצרת לדקה ארוכה. בעוד שניות מעטות תסתים הקראת השמות, ובכך יחמוק הסיכוי האחרון של אלה המתפללים כי שמם ייכלל ברשימת החיים. האירוע הקצר והמחריד כל כך מלווה היה בחרדה ובמתח עצום. מכל עבר נשמעו גניחות ואנקות, ומשאפסה כל תקווה נשמעו באולם הדחוס קולות בכי קורעי לב וזעקות.

למגינת לבי לא שיחק לי המזל, וגם על שמי פסח רורברג כמו על מאות הלכודים האחרים. אך כבר כשהחל בהקראת השמות, הבנתי כי אין לי מה להפסיד, והחלטתי בשנייה גורלית אחת, ובלית ברירה, לגלות יזמה ותושייה; היה עלי לפעול בנחישות וללא חשש, תהא התוצאה אשר תהא, ולעשות זאת בלא עיכוב, שאם לא כן אחמיץ את ההזדמנות האחרונה שעוד נותרה לי ואעמוד בפני מציאות מרה ונמהרה. קפצתי כנשוך נחש מקצה האולם עד סמוך למקום שבו ניצב הד"ר רורברג, המוקף בקציני הגסטפו. אך בטרם

התקרבותי אליו, הכה אותי באכזריות חייל גרמני שצפה במתרחש, וגרר אותי למקומי הקודם, פצוע ושותת דם.

למרות המכות הקשות שספגתי והחולשה הרבה שהרגשתי בכל איברי גופי סירבתי להיכנע. קשה היה לי להשלים עם העובדה שאני עומד לסיים כך את חיי. החלטתי הייתה נחושה – להגיע ובכל מחיר לד"ר רורברג, ולא לוותר על הסיכוי האחרון שלי. בלי לחשוב כלל על הצפוי לי נדחקתי שוב בכל כוחי, והפעם הצלחתי להתקרב לראש היודנט המושיע, שהוא ורק הוא יוכל לגאול אותי מסיטו הדמים הזה. עמדתי מולו, ובמלוא ריאותי פלטתי צעקה גדולה:

"אני בן דודו של גוטסמן, ידידך, ולמענו אתה מתבקש לפעול". הרגשתי שהפעם קולי נשמע ונקלט היטב. רורברג הביט בי בהסכמה והנהן בראשו. הוא הפנה את אצבעו לעברי, ושמי נוסף לרשימת הניצולים. הנחישות והתעוזה הועילו, וההצלה המפתיעה כבר נראתה בפתת... רק כעת יכולתי לשוב ולנשום לרווחה, ולהפיג ולו במעט את הלחץ הכבד ואת המתח.

לאחר זמן קצר הובילו הגרמנים את הניצולים המעטים, הנרגשים, ואני ביניהם, אל מחוץ לאולם המשחטה שבו המתינו אחינו האומללים, חסרי המזל, לקץ חייהם. בהביטי לאחור, לעבר בית המטבחים, התקשיתי להאמין לקורות אותי בשעות האחרונות, ולבי נחמץ בקרבי על גורלם של הקרבנות הרבים, ובהם גם קרובי משפחתי וחברי הקרובים.¹⁰

הכל חשוך היה ושקט מחוץ לבית המטבחים, וכאילו לא התרחש דבר בשעות האחרונות. מלווים בשוטרים יהודים, עשינו את דרכנו אל בניין היודנט המואר, נסערים ונרעשים ממאורעות

10 באקציה זו שנערכה ב-23-24 באוקטובר 1942, שולחו כ-1,200 יהודים לבלז'ץ וכ-200 איש נרצחו במקום.

היום. אבא, כך מתברר, המתין במקום שעות ארוכות מודאג וחרד וכבר נואש מלראותני חי.

כה מופתע ומאושר היה בראותו אותי נכנס בשערי הבניין. הוא חיבק אותי בחום ובאהבה, ויחד עשינו את דרכנו לחדרנו הצר שבגטו. כל מה שביקשנו עתה היה להתבשם ולטעום מרגעי השקט המעטים; אך לא יכולנו להירגע, וכך ישבנו שעות והרהרנו במה שאירע לנו ובאסון המתרגש עלינו, כשהשאלה הנצחית על מה ולמה נקלענו למעמקי התהום נותרה, כרגיל, ללא מענה. במה חטאנו, המשכנו ושאלנו שוב ושוב, ומדוע נוטש אותנו האל, את בניו הנאנקים? האם כה חטאנו ואשמנו שכך מתעללים באבות, באימהות ובעוללים הרכים?

דיברנו עד עלות השחר על הפחד והחרדה שגדשו את חיינו האומללים. ואבא, הוא נותר ללא תקווה גם לאחר שניצל והמשיך להאמין כי לנצח ניוותר אסורים בכבלי הרשע. לבנו שתת דם בהיזכרנו בקרבנות שחיו עמנו עד לא מזמן, והיום כבר אינם בינינו. "אך הם, לפחות", לחש לי אבא כשעיניו דומעות, "נגאלו מההשפלות ומהייסורים".

הם צועדים אל מותם

הגרמנים המשיכו במעשי הזוועה ובמלוא המרץ והפגינו עקביות ונחישות עד להחריד בתכנון ההשמדה. את המשימה החשובה – ביצוע מושלם ומדויק של פקודות המוות – הקפידו לבצע כל העת בהתמדה וביעילות אימתנית. הם לא הרפו את לחצם מאתנו אפילו ליום אחד, והוסיפו להכות בנו ללא רחם. מי שניצל מן האקציות הקודמות ידע בוודאות כי גם יומו קרב – אמנם לא ידענו מתי יפשטו עלינו שוב, אך נראה שזה יקרה ממש בקרוב; ובינתיים הרגשנו בעורפנו את נשימת הציידים המתחזקים ועוקבים אחר טרפם.

ומה יכולנו לעשות? לא היה לנו לאן לברוח מפני ימי הפורענות הקרבים ומפני הגרמנים שביקשו לכלות אותנו ולהרוס את נפשנו כמו גם את גופנו. והרי הכל היה חתום ונעול בפנינו, ואפילו הפולנים, הידידים לשעבר, הסגירו אותנו בשמחה לידי הקלגסים. כה מייאשת וקשה הייתה תחושת הנרדפות האיך-סופית: חשתי כל העת כחיה נרדפת, המוקפת מכל עבר במלכודות שטומנים לה הציידים, נופלת ומסתבכת. וכאותה חיה המנסה להימלט על נפשה ללא הועיל, ידענו כי אפסו הסיכויים לחמוק מלהבות האש והשנאה.

נראה שגם עייפנו מלנוס על נפשנו. רגלינו עייפות ותשושות, ואין בנו כוח עוד. תחושה קשה של ייאוש ודיכאון העיקה על הלב. השאלות ששאלנו שוב ושוב נשארו כולן ללא מענה,

והרהורי כיליון, אליהם התלווה לא אחת הרצון למסור עצמנו בידי התליין ובכך לשים קץ לסבל הנורא, כבר החלו לחדור למעמקי הנפש של אחדים מאתנו.

חודש נובמבר הגיע, והביא עמו אקציה נוספת שגם כינוי היה לה בפיו: "אקציית ליסטופדובה" (Akceja Listopadowa),¹¹ אקציה שנמשכה חודש שלם ובוצעה על-פי תכנון מדויק ובדרך שטנית. היהודים שנתפסו הובלו למכלאה סגורה ונכלאו בה למשך חודש ימים. ה"ישועה" באה להם עם הינתן האות לתחילת הצעדה לעבר הרכבת שתוביל אותם אל גיא ההריגה.

צפיתי בנידונים למוות. ממקום מסתור הייתי עד לאותה תהלוכה אומללה, אחרונה, בחייהם. הם צעדו דומם אל מותם בראש מורכן. נראה כי השלימו עם מר גורלם כשאפילו ברחמי שמים כבר לא יכולים היו לבטוח.

ראיתי אותם מעליית הגג של משפחת סגל, מובלים בידי בני תמותה בשר ודם שאיבדו צלם אנוש, אך הם אלה הקובעים גורלות והחורצים למוות את דינם של הקרבנות. היהודים שנלכדו שקטים היו לרוב למרות הידיעה כי הקיץ הקץ על חייהם ועל חיי בני משפחתם. לבי התפלץ למשמע קולות הבכי החרישי של האימהות הצועדות בשורה והאוחזות בידי ילדיהן הקטנים, ואלה כלל אינם מעלים על דעתם פשרו של המעמד המזעזע.

עיני המשיכו לעקוב בחרדה אחר בני עירי המובלים לדרכם האחרונה, חסרי מגן, מותשים, והייאוש ניבט מפניהם האכלים. צרחות הגרמנים, הקוראים לניצודים להקפיד על המשמעת ועל הסדר, נשמעו למרחוק. נרגנים היו וכועסים מאוד על כל עיכוב

11 ליסטופד – בפולנית: חודש נובמבר. האקציה שבוצעה בנובמבר 1942 ארכה חודש ימים ברציפות, ובמהלכה נשלחו כ-1,000 יהודים למחנה ההשמדה בלז'ץ.

כלתי צפוי. קצרי רוח היו ורצו כי הצעידה תהיה מהירה ויעילה כנדרש.

ולעומתם, כך נדמה היה לי, על פניהם של כמה מהניצודים נסוכה הייתה דווקא הבעה של שלוה והשלמה עם הגורל – הם איבדו את הרצון להמשיך לשרוד, וכל מבוקשם היה לנתק חיש מהר את פתיל חייהם האפל. בשעות הקרובות יסתיים הסבל הנורא, ומבחינתם – הכל תם ונשלם. מה הטעם להמשיך לנוס כחיה נרדפת ולהתעמת לשווא עם גורלם?

כזה בדיוק היה גם הלך המחשבה של אבא. ניסיתי לעודד אותו ולהפציר בו שלא ישקע במרה שחורה ושלא יאבד את התקווה, אך לא כך חשב אבי יפה הנפש, האציל. כל בקשותי נותרו ללא מענה: אבא מאס בחיים והביע את כעסו שוב ושוב עת ניסיתי לגונן עליו ואת חייו לשמר ולהציל.

התבוננתי בלב כבד בפניו המצומקים ובגופו ההולך ומידלדל. חיי הסבל המתמשכים התישו את רוחו וגרמו לו דיכאון ודכדוך עמוקים. אבא לא האמין כי יקרה לנו נס ויימצאו לנו ישועה או מקלט, ואני ידוע ידעתי, גם אם קשה היה לי להשלים עם כך, שאדם המתייסר יום-יום כמותו, רק במוות רואה הוא מפלט.

אך אני לא ויתרתי ולא הרפיתי ממנו ולו לרגע קט. עשיתי כל שניתן כדי לשכנעו כי ישתף עמי פעולה. אבל שוב ושוב עלו מאמצי על שרטון, ואבא בשלו. ו"אולי", המשכתי במסע השכנוע המתיש, "אם ניאבק ולא נאבד תקווה, אפשר שנוכל להינצל מהגורל הכותש אותנו עד דק". אך כל זה ללא הועיל, בשבילו הכל נגמר. מבקש הוא כי חבל התליה המרחף מעל ראשו ייכרך סביב צווארו וחיש מהר, יהודק.

אקציית ליסטופדובה עדיין לא הסתיימה. הגרמנים, כאילו לא די להם, ביקשו להוסיף על סבלנו במהלך ימי המצוד ולהקיז את דמנו

גם בדרך אחרת, אכזרית מאין כמותה. הם בחרו באחד מימי
נובמבר – יום חמישי היה זה – כיום השעשועים לאנשיהם
שיהפוך מבחינתם ליום של התעללויות מרנינות ולחגיגות הרג
מלהיבות.

יום חמישי האדום

19 בנובמבר 1942, יום חמישי האדום.

דם יהודי שטף את רחובות העיר עת אנשי גסטפו משולהבים
מפילי אימה פשטו על הגטו מבוקר עד ערב כחיות טרף מורעבות.
קלגסים חמושים באקדחים, ברובים ובאלות הסתערו בחמת זעם
על הטרף הקל שנפל לידיהם. הם היכו למוות וירו בלי ניד עפעף
בכל ילד, אישה וגבר שנעו ברחובות ושכיב של רחמים לא היה
בלבם הערל.

צעקות וזעקות שבר נשמעו מכל פינה, מלוות ביריות
ובמהלומות שרוצצו את ראשיהם של הניצודים. ילדים נעקרו
מבין זרועות אמם, וראשם נחבט שוב ושוב באלות ובקתות
אקדח לקול מצהלותיהם של החיילים. והאימהות האומללות,
אלה נאלצו לצפות במו עיניהן במחזה המבעית של מלאכת
ההרג ושל העינויים הפרועים. ורק בסיומה של מסכת ההתעללות
בילדים התפנו הגרמנים המשולהבים להמשיך במלאכה – או אז
השליכו גם את האם הזועקת, ירויה בראשה, אל גלי הגופות
המדממות.

בין היהודים שנטבחו ביום חמישי ההוא, האיום, שניים היו אישים
ידועים ומכובדים, אשר כמו רבים אחרים אולצו לעמוד בפני קציני
הגסטפו כמשרתיהם האישיים ולעשות עד יומם האחרון את
מצוותם של הגרמנים, האדונים המשעבדים.

השניים, ד"ר לֵב, רופא השיניים, וברונו שולץ (Bruno Schulz)¹², סופר וצייר, שהיה מורי לציור בגימנסיה, נרצחו ברחובות בידי קציני הס"ס לנדאו וגינטר הידועים לשמצה. פליקס לנדאו השטני, מפקד הגסטפו בעיר וחובב הסוסים המושבע, רוצץ סתם כך את גולגולתו של הרופא שנחשב ברבים ל"יהודי של גינטר"; ואילו גינטר, הקצין הפרוע והמופקר, החליט בתגובה לגמול לחברו על הפגיעה ב"רכושו" וכשהבחין בשולץ, "היהודי של לנדאו", צועד ברחוב מיהר לקראתו וירה בו למוות. הרוצחים ראו במעשיהם מעין "שעשוע" שבו כל אחד מהם מוציא להורג את היהודי של האחר. לאחר שרצחו את לב ושולץ, פנה גינטר האכזר ואמר לחברו: "Schlägst du meine Juden, dann schlag ich deine..." (אתה הורג את היהודים שלי ואני הורג את היהודים שלך).

כמו עיני ראיתי איך חייל גסטפו רוצח בדם קר אישה צעירה, את בתו של פרופסור מנדל, באותו יום חמישי ארור, האדום מדם והבלתי נסלח. היא נרצחה בעודה אוחזת בעוללה התמים והרך, עת כדור האקדח את ראשו הקטן פילח. ואנו שראינו את המראות, ידענו כי גורלנו לא יהא שונה משל אלה הנרצחים, גורל מר ואיום, שקרוב יומו לפקוד גם אותנו. בערנו מזעם ומכאב אך נאלצנו לחשוק שפתיים ולהחריש מול מראות הטבח המזעזעים. ומה כבר ניתן היה לעשות? חייבים היינו לקבל את הדין ולהשלים עם מעשיהם של הצוררים.

12 ברונו שולץ (1892-1942), סופר וצייר יהודי-פולני, זכה לפרסום שנים רבות לאחר הרצחו. בין קובצי סיפוריו הידועים ביותר "חנניות קינמון" ו"בית מרפא בסימן שעון חול". שולץ עבר למחיתו כמורה לציור בגימנסיה העירונית. קצין הגסטפו, פליקס לנדאו, הורה לו לעטר את חדר הילדים בביתו בציורים מתוך אגדות עם גרמניות. ציורי הקיר שצייר שולץ בחדר הילדים נחשפו ב-2001 והובאו ליד ושם.

שעות רבות נמשך ההרג. המרצחים צמאי הדם קטעו במחי יד את חייהם של כה רבים שנקלעו אל תוך מרחץ הדמים. רק לעת ערב נפסקה השחיטה, ורק אז יכולנו להעביר את הנרצחים לקבורת עולמים. עוד חיסול מאחורינו, ואנו עמדנו אובדי עצות למול הפורענות, חונקים בתוכנו את השאגה, מחרישים ונאלמים.

נשאים עם אבא בגטו

לאחר קציר הדמים של נובמבר הארור החליטו אנשי הגסטפו להרפות מאתנו קמעה וכך זכינו להפוגת מה במצור אחרינו. להפתעתנו לא נמנינו עם קרבנותיה של אקציית ליסטופדובה ונתרנו בין החיים, אך היה עלינו להמשיך להיערך מול שלל תכניות החיסולים שהכינו לנו הגרמנים. המשכנו לגור בביתו של לנדסמן, ברחוב ז'ופנה, מקום מגורינו הזמני בגטו כשסכנת מוות מתמדת מרחפת על ראשנו. חיים אלה היו משולים בעינינו לחיי הנידונים למוות הממתינים לתליין. ההמתנה מורטת העצבים לרגע האמת הטילה עלינו בהלה ופחד גדול, ואף בלילות לא היה לנו מנוח: חלומות רעים וביעותים קשים פקדו אותנו מדי לילה. ובינתיים, בין האקציות, מצאנו פעם נוספת תעסוקה זמנית באמצעות הלשכה המיוחדת לעבודות יהודים. מעתה עבדנו שלושתנו, אבא, גוצ'ו ואני, בדומה למאות היהודים שהועסקו במפעלים לזיקוק הנפט ולעיבוד מוצריו, בבית הזיקוק "נפטא", שעם הכיבוש עבר לידי חברת הנפט הגרמנית בסקידן. אבא ואני הועסקנו בעבודות כפיים שונות ואילו גוצ'ו המשיך, למזלו, לעבוד בניהול חשבונות, בחברה שבה עבד מזה כמה חודשים.

מרבית העובדים בחברה הגרמנית, הורשו לענוד סרט לבן ועליו רשומה האות R (Rüstungsarbeiter – עובד תעשיית החימוש), שהקנה להם את הזכות להישרדות זמנית כשהגרמנים חוזרים שוב

ושוב על הטענה הנדושה כי עבודתנו תורמת לחיזוק הצבא הגרמני ולמאמץ המלחמתי החשוב. ה"מאושרים" שזכו לקבל את האישור לענוד את הסרט יכולים היו לשהות במתחם שהיה מיועד לעובדי החברה מחוץ לגטו המסוכן.

לגרמנים היה נוח, כמובן, לבודד אותנו ולרכז את העובדים היהודים במקום אחד. המגורים המשותפים של העובדים היהודים היו אמורים להביא, לדבריהם, ליעילות רבה יותר ולגידול בתפוקה, וכן לסייע בידינו בתפקוד היומיומי, שכן נוכל, כך לפחות על פי הבטחותיהם, להסיר מעלינו את עול המאבק הקיומי. למרבה הפלא, לשם שינוי ולפרק זמן קצר אכן היה משהו מן האמת בהבטחות שנתנו לנו הגרמנים בנוגע ליתרון שיש ל"עובדים המאורגנים", ובעת הפשיטות על הגטו היו בעלי הסרט הלבן מעט יותר בטוחים ומוגנים.

האמנתי כי אם אבא יקבל לידי את האישור להתגורר במתחם העובדים, הנחשב ל"מציל חיים", הוא יוכל לנטוש את הגטו המיועד לחיסול ולעבור להתגורר במקום אחר, "שמור ומוגן". ומי יודע, חשבתי לתומי, אולי יאפשר האישור המיוחל לדחות במקצת את הקץ הנורא, ואולי אף ישנה את הלך רוחו התבוסתני של אבא ואת יחסו הנרגז. אבל תקוותי נכזבה: למגינת לבי אבא לא זכה לקבל את האישור החשוב ולענוד את הסרט הנכסף. לפיכך חייב היה לחזור מדי ערב לגטו המגודר בגדרות ובמחסומים, ובדרכו נגלה ונחשף לחורשי רעתנו הגרמנים כמו גם לשכנינו הפולנים והאוקראינים.

גוצ'ו ואני היינו זכאים לענוד את הסרט, שאפשר לנו לעזוב את הגטו המסוכן. אך מה יהא על אבא? ברור היה לי כי המצור הבא הוא רק עניין של זמן, וההרג של יהודי הגטו יימשך ויתמיד, והרי לא אוכל לנטוש אותו במקום אותו מתכוון הצורר להחריב ולהשמיד על יושביו!

לא עלה בדעתי כלל ללון ב"מתחם המוגן" שמחוץ לגטו, אף שקיבלתי אישור לכך, אלא התכוונתי לשוב מדי ערב אל הגטו, לאחר סיום העבודות המתישות והקשות. לא הייתי מוכן להעלות, אפילו לא בדמיוני, את האפשרות לעזוב את הגטו כל עוד אבא נתון בסכנת נפשות.

מסע השתדלנות של גוצ'יו ושלי לאפשר לו לעמוד על זרועו את הסרט הגואל נתקל בסירוב פעם אחר פעם מנימוקים שונים, אבל כנראה מפאת גילו נמנע ממנו לקבל את פיסת הבר שהייתה עשויה להאריך ולו במעט את חייו. לפי שעה נראה כי נסתם הגולל על מאמצינו הקדחתניים להשיג את ההיתר היקר, ואבא לא הורשה להתגורר במבנים המיועדים לעובדים בלבד. ומשום כך, החלטנו, גוצ'יו ואני, כי למרות הסכנה, ובעצם בגללה, נישאר עם אבא בגטו; יהא אשר יהא, הוא לא ייוותר לבד.

המשכנו בשגרת החיים המתוחה, רווית הסכנות והחרדות. מדי בוקר עזבנו את הגטו וחזרנו עם ליל, ונראה כי התקוות למצוא מוצא מהמציאות המאיימת על חיינו הלכו והתרחקו מאתנו. ידענו עד כמה מסוכן לאבא, כמו גם לנו להתגורר בגטו המשמש יעד לפשיטות ולחיסולים תכופים, אך למרות הפצרותיו הבלתי נלאות לחוס על חיינו ולעזוב את הגטו, לא נעתרנו ללחציו. בנבכי לבי רציתי להאמין כי בעיית המגורים של אבא תפתר ובקשתנו תיענה עד מהרה; או אז אבא זכאי יהיה כמונו להשתייך לעונדי הסרט ה"מיוחסים". אך ידענו גם זאת – כי כל תשובה אחרת שנקבל תהיה לו ולכולנו מרה ונמהרה.

אבל לדאבוני, המציאות טפחה בעקשנות על פנינו, והתקווה כי אבא יעבור לגור מחוץ לגטו הלכה ונגוזה לנגד עינינו. אבא, למרות כל מאמצינו, לא קיבל את האישור הנדרש.

המתח והדאגה לשלומי של אבא דכדכו אותי עד עפר. פחד גדול נפל עלי משום סכנת המוות המרחפת כעת מעל ראשו. אך

אבא, דווקא הוא שהיה נתון בסכנה כה גדולה ומידית, אדיש היה למתרחש. הוא השלים לחלוטין עם גורלו וביקש את מותו. אבא כלל לא חרד לשלומי וכלפי חוץ לפחות הוא נראה שלו ונינוח. ואילו אותי – החשש הכבד לגורלו הטריד יותר מאשר גורלי שלי, ולא נתן לי מנוח. משום כך לא הועילו הפצרותיו הבלתי פוסקות של אבא שביקש לראותני נוטש את הגטו. לא העזתי להעלות על דעתי להתגורר מחוץ לגטו, ובמיוחד שהכרתי את הלך מחשבתו וידעתי כי יסרב בנחרצות רבה להיאבק בגורל המר וילך אל מותו ללא היסוס.

וכל העת המשיכו השמועות להגיע לאוזנינו הכרויות: הגרמנים עומדים לחסל בתוך כמה ימים את רוב יושבי הגטו ולגרש את אלו שייוותרו בחיים למחנות עבודת הכפייה והמוות. לי כבר היה ברור כי קרוב רגע האמת, ואנו שנותרנו בדרך פלא בחיים לאחר הפשיטות והפרעות הגענו הפעם לסוף דרכנו. לנו כבר לא היו כל אשליות בנוגע למה שעומד לקרות.

הזמן לא עמד מלכת, והגרמנים המשיכו ללא לאות בתכנון מבצעי ההשמדה והחיסול. חשנו כי הגרמנים נערכים לפשיטה הגדולה על הגטו כבר בימים הקרובים. בקשה נוספת שהגשתי, ממש ברגעים האחרונים, לאפשר לאבא לצאת מהגטו נענתה אף היא בשלילה. כעת כבר לא היה לי כל ספק כי פתח התקווה נסגר בפנינו.

אך אף שחרב חדה מונחת הייתה על צווארי בשל רצוני להישאר עם אבא, ברור היה לי כי לא אנטוש את הגטו בלעדיו, גם במחיר חיי. כאשר ילך אבא אלך עמו, נשבעתי בלבי, אפילו עד קצה העולם, עד הסוף המר. גורלי שזור לעולמים בגורלו של האדם הקרוב לי ביותר. אך מה באשר לגוצ'יו, בן הדוד והחבר היקר? מדוע גם עליו להישאר עם אבא, מדוע גם גורלו נגזר?

"למרות הקשר המיוחד שלך אלינו", ניסיתי לדבר על לבו, "רק עלי מוטל להגן על אבא ולא להשאירו לבד". אך גוצ'יו בשלו, מיאן להיעתר להפצרותי לעזוב את הגטו ודחה בעקשנות את כל תחינותי. ולי כה חשוב היה שגוצ'יו, לפחות הוא, יוותר בחיים, ובכל דרך ניסיתי לשכנעו, שוב ושוב, להיפרד מאתנו מיד ולמלט את נפשו מפני האסון המתרגש.

אך הוא היה נחוש בדעתו שלא לנטוש אותנו, ולא הועיל מכבש השכנועים שהפעלתי עליו, גם לא התחינות למכביר. "עוד לא הגיע הזמן", טען, "להשאיר אתכם בגפכם". אך בתשובתו הנחרצת רק הגביר את הדאגה בלבי. אפשר שגוצ'יו המשיך להאמין כי ברגע האחרון יקבל אבא את האישור הגואל, וכך נוכל לעזוב כולנו יחד את הגטו המקולל.

הגרמנים פושטים על הגטו

החודשים הראשונים של שנת 1943. שגרת חיינו האומללה נמשכה אפוא, ועמה החששות והפחדים מפני הבאות שהלכו והתעצמו מדי יום. קצה נפשנו באויב הרודה בנו ובמלכודת המוות האיומה שטומנים לנו הגרמנים השכם והערב, אך את הגזרה כבר לא ניתן לשנות – חדלי ישע היינו כשגורלנו נתון ומסור בידיהם של שונאים חסרי רחמים. חיינו על זמן שאול, וידענו כי בכל רגע עלולים אנשי הגסטפו להפתיע אותנו, לצוץ מולנו, חמושים ברובים ובאקדחים שלופים, ולסיים את המלאכה.

מה עוד אוכל לעשות כדי להימלט מן הסכנה? שאלתי את עצמי, נבוך ואובד עצות. ידעתי בוודאות כי אין כל מוצא מהמלכודת – אלא אם כן נעזוב את הגטו, ובמהירות האפשרית – זה הפתרון היחיד שבא בחשבון, אך אבא הרי אינו מורשה לעשות כן, ואת הגטו לא אעזוב בלעדיו.

אף שכבר הבנתי כי בקשתנו לאפשר לאבא להתגורר מחוץ לגטו לא תתקבל, לא איבדתי תקווה וחיפשתי מוצא לסבך המיאש. לפתע הבריק רעיון במוחי – אם הגרמנים אינם נותנים לאבא את האישור החשוב, אספק לו אני אישור דומה שישמש אותנו, לפחות בשעת צרה...

ביאושי "יצרתי" עבור אבא ובעזרתו של גוצ'יו מסמך, מעין אישור זמני מזויף ומאולתר, ה"מאפשר" לו ללון במתחם

העובדים. אם לא יועיל, חשבתי, לא יזיק; מוטב שיהיה ברשותי בשעת צרה, כשנגיע לרגע שבו יכותר הגטו...

את תוכן ה"אישור" רשמנו על גבי נייר שגוצ'יו הביא מהמפעל שבו עבד, אך לא היה זה, כמובן, אישור רשמי ומקובל; גם לא יכולנו לקוות להשתמש במסמך לשם העברתו של אבא מהגטו – אלא בשעת חירום בלבד, ולצורך מוגבל.

שעת בוקר מוקדמת. יום חדש עלה על הגטו, יום קודר, מפחיד וקר וגשם אפור וכבד ניתן מהשמים. ולפתע, עוד בטרם הספקנו לצאת מהגטו אל העבודה בבית הזיקוק, מתפשטות בין דיירי הגטו שמועות העוברות במהירות מפה לאוזן – הגסטפו מקיף את הגטו, אין יוצא ואין בא, הכל סגור ומסוגר.

אימה גדולה אחזה בי. רבים מבינינו בחרו אמנם להתכחש למציאות המרה שהלכה ונרקמה כל העת למול עינינו אך עם זאת החרדות והחששות מכיתור הגטו ומחיסולו לא חדלו לכרסם ולהלום בנו. גם אם מבצע החיסול של הגרמנים היה צפוי להתרחש, קיוויתי כי בכל זאת הפורענות תפסח עלינו. בתוך לבי ייחלתי כי לא אקלע לרגע המפחיד הזה, אך גם תקווה זו, ככל האחרות, נגוזה כחלום.

הבוקר הנורא הביא עמו אקציה חדשה, שונה מקודמתה: הפעם ויתרו הגרמנים על הכחש והתרמית, ומטרתם הייתה ברורה ותכליתית – חיסולם של יהודי הגטו בדרך אכזרית ומהירה. קציני הגסטפו טרם הגיעו אלינו. בעוד זמן קצר, חשבתי לעצמי, ודאי יתגלה לעינינו מחזה האימים המוכר. אך כעת כבר מאוחר מדי לחשוב על מילוט אפשרי, וכל ניסיון שכזה יהיה חסר תוחלת ויגבה מחיר יקר.

ופתאום חשתי ייסורי חרטה משהו: ואולי היה עלינו להיערך מבעוד מועד, להכין מקום מסתור בדומה לזה שהכינו לעצמם מקצת מיהודי הגטו למודי הסבל והצרות? הללו סיכנו את

חייהם והכשירו מחבוא בעליות הגג, במרתפים עמוקים, בבתים ובחצרות. אך אנו, ניסיתי כמו להרגיע את מצפוני, לא פעלנו כמותם משום שעד הרגע האחרון קיוונו להשיג לאבא את המסמך החיוני שהיה אמור להקנות לו את הזכות ל"ביטחון" הזמני.

אבא, גוצ'יו ואני ישבנו ספונים בין כתליו של החדר הקטן והצר והקשבנו בחרדה לזעקות השבר והאימה של הניצודים, מלוות בצרורות ירי עמומים. אנשי הגסטפו סרקו בקפדנות בית אחר בית, בבקשם לאתר וללכוד את היהודים ההמומים. הזמן הלך ואזל במהירות.

התקשיתי להחליט כיצד לפעול. אני עוד יכולתי להימלט מהמקום הודות לאישור שהיה ברשותי, אך מה יהא על אבא? לבי נחמץ בקרבי בראותי את אבי השבור נחוש לקבל עליו את הדין, ואינו מוכן להתעמת עם גורלו. מה עלי לעשות כעת? חשבתי, והרי בדקות הקרובות יגלו בוודאי גם אותנו. כיצד אוכל לשמור ולהגן על אבא? בכל זאת לא אמרתי נואש, ומוחי חיפש בקדחתנות מוצא אחרון עם התקרב רגע האמת.

גם לגורלו של גוצ'יו חרדתי. גם לו, כמוני, ניתנה האפשרות לשהות מחוץ לגטו ואף הוא, בשל קרבתו ואהבתו לאבא, נכון היה לסכן למעננו את חייו. בלב דווי הבטתי בבן דודי הנאמן, ששהה עמנו מדי ערב בגטו ושם נפשו בכפו, ועתה יושלך אף הוא אל גוב האריות.

הוא חייב למלט את נפשו, חשבתי לעצמי, עוד בטרם יופיעו בפתח קציני הגסטפו. ברגעים הספורים שנותרו לנו יוכל להינצל מהגורל הנורא ולעבור את חומות הגטו הסוגרות עלינו מכל עבר. הפצרתי בו בתקיפות שיעזוב מיד את המקום, לפני בואם של הגרמנים. הייתי נחוש בדעתי כי ברגע זה ממש עליו לשאת את

רגליו במהירות, ואולי לפחות יהיה הוא בין הניצולים הבודדים מהפשיטה על הגטו.

"אם תישאר", חזרתי על דברי שוב ושוב, "לא תוכל לסייע לנו במאום. למעננו עדיף כי תיעלם מיד, והרי המוות כבר אורב בפתח". "נוכחותך בחדר לא תועיל לאבא", המשכתי בדברי השכנוע "ורק תוסיף על עגמת הנפש שלנו ועל המועקה הקשה". נראה כי רק עכשיו התחוור לגוצ'יו כי יש צדק בדברי, ושעליו לחמוק מהגטו בטרם יתגלה ולהיעלם כליל מהשטח. גוצ'יו נענה לבסוף לתחנוני וקיבל את הנימוק הנחרץ כי נוכחותו לא תקל את סבלנו ותקשה עלינו, מה שגרם לו לבסוף לסגת מעמדתו הנוקשה.

הדמעות זלגו בחשאי בעת הפרדה. מי יודע אם נשוב לראותו ביום מן הימים. דחקתי בו כי ימהר לצאת, לפני שקציני הגסטפו יתייצבו מולנו. הפעם לא סירב: הוא חיבקני בחום, ולאחר שנשק לאבי ונפל על צווארו – יצא מהחדר כשחשש גדול וחרדה נשקפים מפניו.

הצווחות והצרחות של האומללים נשמעו היטב כסביבתנו וכך גם קולות הירי המקוטעים. הגרמנים ירו ללא היסוס בנלכדים ונעזרו כרגיל, כך שיערתי, בבעלי ברייתם הפולנים והאוקראינים להובלת אלה מבין הקרבנות שנותרו חיים.

לבי נפעם ונרעש והדם הלם ברקותי: האם יש דרך כלשהי להינצל ברגע האחרון? שאלתי בבהלה את עצמי, כאילו לא ידעתי כי הפור נפל – בעוד זמן קצר יגיעו קציני הגסטפו גם אלינו, ומה יכולים אנו לעשות כעת מלבד לקוות לנס ולהתפלל?

זיעה קרה שטפה את גופי. כבר מאוחר מכדי לנסות להימלט, ואין לנו כל אפשרות או זמן למצוא מחסה ברגעינו האחרונים. כל שאפשר הוא לבקש מהאל שבמרומים, שאולי רק הפעם ייעתר לתפילות ולתחנונים. אולי יתמזל המזל, הוספתי לרגע לחלום,

ואנשי הגסטפו יפסחו במקרה על חדרנו, ויצודו להם יהודים אחרים?

וכדי לסייע ולו במעט ליד הגורל, מיעטנו לדבר וקפאנו דרוכים על מקומנו. הדקות נקפו ועברו כמו נצח נצחים. נצמדנו מבוהלים אל הקיר בחדר הצר, נרעדים מכל אוושה שנשמעה מבחוץ. כל שנייה עלולים הגרמנים להיכנס לחדר בסערה. אוזני הייתה כרויה לכל רעש.

לפתע נשמע קול צעדים מעבר לדלת. גופי נדרך כולו. מה עומד להתרחש בשניות הקרובות? פחד מוות אחז בי עת נפתחה הדלת. מרעיד בכל איברי, נעצתי עיניים מבוהלות בדמות הנכנסת. תדהמה גדולה ירדה עלי; לא המרצחים עמדו מולי אלא מר לנדסמן, בעל הבית העשיר. ההפתעה הייתה רבה, אך לא היססתי לרגע, שלא להחמיץ את ההזדמנות האחרונה ופניתי אליו מיד כאל מלאך מושיע וכמי שיוכל ברוב חסדו לסלול לנו דרך מילוט והצלה.

ידעתי כי עם כניסת הנאצים לעיר החליט מר לנדסמן לשחד קצין גסטפו בסכום עתק, ובכך להבטיח את שלום משפחתו. אך למרות שלמוני הזהב ששילם לקצין, העריך לנדסמן כי ייטיב לעשות אם יסתתר בעת צרה והחל בבניית מסתור אי-שם בתוך ביתו.

אחזתי בידו של לנדסמן, המושיע, הגואל, והתחננתי כי ימהר ויאפשר גם לאבא להסתתר במחבוא שבביתו. בדקות המעטות שנותרו הסברתי לאיש כי אם ייענה לתחינתי, אתפנה מהשמירה הצמודה על אבי ואשאר חופשי.

"אנסה", לחשתי באוזנו, "להיעזר באישור שבידי ובכך אולי אצליח להימלט על נפשי".

מר לנדסמן שקל בתשומת לב את דברי והנהן בראשו בחיוב. לא היה מאושר ממני עת קיבלתי את הסכמתו של בעל הבית

האדיב. הפעם נענתה תפילתי. עתה אוכל להיות מעט יותר בטוח ורגוע, בעוד אבא יעבור בדקות הקרובות לחסותו של המושיע הנדיב.

אך השמחה, מתברר, הייתה מוקדמת מדי. כשם שלנדסמן הופיע פתאום, כך גם נעלם. שוב נשארנו לבדנו בחדר, ממתנינים לגורלנו המר; הבטחת הסרק הגורלית הותירה אותי מפוחד כשהייתי, ויותר מכך מבויש ונכלם.

"מה אתם עושים כאן, יהודים מלוכלכים?"

המתח הלך וגבר ככל שחלפו הדקות, כשברקע נשמעים בבירור הדי יריות הקוטעים באחת זעקות שבר וצווחות. ואבא, אפילו ברגעים אלה לא נראה מבוהל. עיניו הכבויות אמרו הכל: הוא שאל את נפשו למות וביקש להביא לסופו של מסע האימה המתיש.

כה חרד היה לבי על אבא. התכוונתי הלום צער בקמטי הסבל והכאב שנחרשו בפניו ובדמותו האומללה. כה נורא היה מראהו של האיש החזק והגיבור המתפלש בסבלו העמוק. אבא, שכרע תחת נטל הייסורים והדאגות שהוא למעלה מכוחו גמר בלבו, כך נראה, לקרב את קצו ואפילו לא ניסה לחמוק מגורלו המר והמתעתע.

ואילו אני ביקשתי לעודדו ברגעים מורטי עצבים אלה: "אבא, אולי יפסחו עלינו חיות הטרף. אולי ירחם האל על שנינו ונינצל מגורל האימים המכה בנו ללא רחמים". אך אבא כלל לא רצה לשמוע: הוא לא מצא טעם לחייו ללא אמא; בלעדיה רוחו נשברה בקרבו, ובייאושו הנורא ייחל כי היום יהיה זה אכן יומו האחרון.

הדקות החולפות נדמו לי כנצח, והמתח הגואה רק העצים את תחושת האבדן והכיליון. הציפייה הדרוכה איימה להטריף את הדעת: בכל רגע עלולים המרצחים להופיע בפתאום, אך אולי בכל זאת, התפללתי בלבי, יתרחש נס והגרמנים יפנו לבית אחר?

המתנו בחיל ורעדה למפגש הגורלי. הפחד בעבע בקרבי כמבקש להתפרץ, אך מהוסה היה במאמץ ניכר. החרשנו ואפילו נשמנו חרש שמא רחש קל יסגיר אותנו לידיהם.

ישבנו קפואים על מקומנו ובדממה מוחלטת עקבנו בדריכות אחר כל תזוזה ברחוב, אחר כל תנועה: נדמה שהנה הם מתקרבים לבית, וכבר אפשר לשמוע את היריות ואת הזעקות.

ועכשיו אין ספק, הם כה קרובים אלינו, אך כפסע בינם ובינינו. כעת אנו שומעים סמוך אלינו צווחות מקפאות דם בגרמנית וצעקות שבר ובכי של אימהות וילדים מבוהלים. ברגע זה ממש הגרמנים כנראה פורצים בצעקות רמות לבית. זהו, אנחנו אבודים.

נשימתי נעתקה מרוב בהלה. בעוד שניות מעטות הם יפרצו אל תוך החדר בסערה. מה יעשו בנו? פני הלבנו מפחד. עצמתי את עיני כשאני מקשיב להלמות לבי המכה כפטיש. רוחי כה נסערה ושאלות חסרות תשובה צצו ועלו במהירות באותן דקות ארוורות: האם נחתם גורלנו ופתיל חיינו ייקטע באחת בידי הקלגסים השועטים, או שנזכה בעוד כמה שעות או ימי חסד מועטים?

בראשי עברו מחשבות על הרגע שבו נתגלה, ועל המעמד המשפיל והמדכא עת נפיל את תחינתנו לפנייהם ונבקש את חסדיהם. כמוצא אחרון, חשבתי לעצמי, אטען כי עובדי חברת בסקידן אנו, ורק במקרה נקלענו לכאן ונפלנו בידיהם. להוכחת הטענה אציג את האישור שקיבלתי בשעתו, אך מאחר שחששתי יותר מכל לאבא, התכוונתי להציג גם את ה"אישור" הבלתי רשמי והמזויף שהכנתי לו, ואולי בכל זאת יתעוררו בלבם רחמים ויחוסו על חיינו.

שמענו בבירור את נקישות הצעדים בהתקרבם לחדרנו. הלב המשיך לפעום בעצמה, כאילו עומד להישבר. ההמתנה הדרוכה והמפחידה כל כך מרטה עת עצבי. אגלי זיעה קרה שטפו את גופי והמתח הגואה והמתגבר הקפיא את הדם בעורקי.

ישבתי מבוהל, חושק שפתיים ומחריש. ואבא, הוא ישב אדיש

במקומו כאילו העניין אינו נוגע לו כלל. המחשבות על העומד להתרחש לא הרפו ממני וחלפו בראשי במהירות. ניסיתי לברור את מילות הקסם הגורליות, שאולי בעזרתן יחוסו הגרמנים על חיינו, ושאותן יהיה עלי להשמיע בפניהם בהכנעה ובזהירות.

קול הצעדים המתקרבים נשמע ברור וחזק יותר. הכל אבוד. כעת הם ממש מאחורי הדלת, צווחים ומגדפים בקולות רמים וגסים. בשניות המועטות שעוד נותרו התכוונתי באבא הבוהה באדישות בחלל החדר. תפילתנו לא נתקבלה אצל בורא עולם. כעת כבר מאוחר מדי להכות על חטא על שנשארנו במקומנו.

לפתע פתאום נקרעת הדלת ממקומה ולחדר פורצים כסופה קצין גסטפו ושטר אוקראיני באקדחים שלופים. הבחנתי לרגע בהבעת הפתעה על פניהם: נראה כי רוגזים הם על שני יהודונים עלובים שנותרו בחדר ואינם נחבאים מפניהם. קצין הגסטפו פסע לעברנו; רועד מפחד קמתי מיד על רגלי.

"מה אתם עושים כאן, יהודים מלוכלכים?" הוא שאג לעברנו בפנים נזעמים. "כיצד מעיזים אתם להימצא כאן? מיד נוביל אתכם למקומכם הראוי, כלבים מסריחים, מזוהמים."

במהירות וללא היסוס, שמא אחמיץ את הרגע, שלפתי מכיס מכנסי את האישורים המוכנים והושטתי אותם לגרמני, היישר אל תוך היד. אולי בכל זאת יתרכך ויורה לנו לצאת לעבודה מיד? בשנייה שעוד נותרה עד להחלטתו הגורלית ניסיתי להתחנן על נפשנו כשאני ממתין בחרדה למוצא פיו.

קצין הגסטפו העיף מבט מהיר במסמכים ותגובתו הצפויה לא איחרה לבוא. הוא התקרב לפתע אל אבי ובקת האקדח שבידו חבט חבטה איומה על פניו. אולם נראה כי המסמכים שהצגתי סייעו לנו ולו במעט, והמוות לא היה חלקנו בו במקום. הקצין הורה לנו בצעקות לצאת מן החדר למקום האיסוף של הניצודים האחרים, ומשם נובל, לדבריו, אל "מקום מבטחים".

אבא, שבר כלי, בקושי עמד על רגליו ונאלץ להישען עלי.
המכה החזקה בקת האקדח גרמה לו חתך עמוק, ודם רב ניגר
מפניו. ראיתי בעיניו כי חפץ הוא לסיים כבר עתה את סבלו המר.

"האם תרצה להינצל עם אביך?"

תמכתי כאבא שגרר בכבדות ובאי רצון את רגליו, ויחד עשינו את
דרכנו אל מחוץ לחדר. עמדנו להצטרף בדקות הקרובות ליהודים
שנתפסו ברחבי הגטו ושגורלם אף הוא נחתם ונגזר.

לא חשבתי להיכנע כה מהר ולהשלים עם רוע הגזרה. רציתי
לפחות לדחות ולו במעט את הקץ ולנסות להיחלץ מן המלכודת.
אך מאחר שאבא תלוי היה בי, ונשבעתי לשמור עליו מכל משמר,
חששתי כי כל תנועה חשודה מצדי עלולה לסכן את חייו. היה עלי
להיזהר אפוא ולהימנע לפי שעה מלעשות מעשה נמהר ופזיז
שיעורר את חמתו של הקצין.

לפתע, עת עברנו את מפתן הדלת, פנה אלי קצין הגסטפו, מלא
חשיבות ויוהרה, בשאלה תמוהה ומוזרה:

"האם תרצה להינצל עם אביך?"

לא האמנתי למשמע אוזני. מחשבות אין סוף התרוצצו
במהירות בראשי לשמע השאלה החשודה שעוררה בי אותות
אזהרה. וכי מה הוא רוצה באמת? הייתכן כי קצין גסטפו יבקש
להציל יהודי? ואולי מבקש הוא לשחק בנו, ועוד בטרם יענה את
גופנו חפץ הוא להנאתו לייסר שוב ושוב את נפשנו העלובה?
אף שיראתי מאוד מהכוונה הנסתרת של הקצין מיהרתי להשיב
בחיוב כדי שלא להחמיץ אולי את ההזדמנות הנדירה להינצל.

"כמובן", השבתי, מבולבל וחרד.

האם פתאום נכמרו רחמיו של הקצין היהיר? תמהתי, והרי

ידעתי כי אין בו רגש אנושי. אין כל טעם, חשבתי בלבי, לבקש ממנו חמלה ורחמים, ולשווא נפיל תחינתנו לפניו אך מדוע יאות אפוא להציל אותנו ממוות?

עד מהרה התבהר העניין: דבר קיומו של המחבוא שבו הסתתרו לנדסמן והאחרים היה ידוע לקצין הגסטפו, אלא שלא ידע את מקומו המדויק; ואת הסוד הזה ביקש, בעזרתי, לפצח ולשבור. הקצין היה האיש שאליו העביר לנדסמן את השלמונים, וכעת – משנעלם המעיין שממנו נבע אוצרו – ביקש לאתרו ולהמשיך ולצבור את מצלצלי הזהב. וכך, רק אם אחשוף בפני הקצין את מקום מחבואו של לנדסמן, נוכל לפי שעה להיוותר בחיים.

אמנם חששתי עד מאוד מתגובתו האלימה, אך ידעתי כי לעולם לא אוכל להיעתר להצעה זדונית מעין זו. מבחינתי לא היה כלל על מה לדבר, ואפילו במחיר חיינו לא הייתי מסייע לרוצחים לחשוף מסתור של יהודים. נוסף על כך, אף שידעתי על קיומו של המחבוא, לא ידעתי במדויק היכן מסתתר מר לנדסמן. השבתי לאיש הגסטפו המאיים, כשאני בורר בזהירות רבה את המילים, כי איני יודע דבר וחצי דבר על לנדסמן ובני ביתו המסתתרים.

"סביר להניח כי אם היינו יודעים על מקום מסתור כלשהו, כי אז היינו נבלעים בין כתליו הבטוחים ונחלצים מהסכנה המרחפת מעלינו ומהסבל הנורא".

למשמע דברי צרח הקצין ונופף באקדחו אל מול פני, וניכר כי תשובתי להצעתו ה"נדיבה" לא שכנעה אותו כלל וכלל. הוא פקד בצווחות קולניות להוציאנו אל החצר ולחפש את המסתור המבוקש, על הנחבאים שבו ועל כל השלל. אבא בקושי נשא את רגליו. החבטה הקשה שספג בראשו ופניו המדממים גרמו לו חולשה וקושי רב בנשימה. במאמץ רב הצלחתי לגרור אותו לחצר הבית, כשהחיילים שבמקום מורים לנו להתחיל לחפור בקרקע הבוצית ולהשלים במהירות את המשימה.

בשל חולשתו הרבה של אבא נטלתי על עצמי את מלאכת החפירה והחיפושים בקור העז ובגשם שוטף שלא פסק לרגע. מעלינו ניצבו הקלגסים המאיימים באקדחים, קצרי רוח וכעוסים. אבא התקשה לעמוד על רגליו, ונשימתו כבדה הייתה מאוד. הוא כמו לא התעניין כלל במתרחש, ואף לא הביע רצון לשתף עמי פעולה בניסיון להאריך, ואפילו במעט, את חייו.

"מה הטעם", שאל אותי בלחש, "להאריך את סבלנו לשווא? הרי מנוי וגמור עמם לגזור עלינו כליה וגורלנו בין כה וכה נחתם. האם לא עדיף כבר עתה לשים קץ לעינויים המתמשכים?"

ואילו אני המשכתי לחפור מתוך כוונה להרוויח זמן, ומיאנתי להשלים עם דבריו. די מהר התגבכה בצד הבור ערמת עפר. בשטח הנרחב שבו הורו לנו לחפור לא התגלה, לשמחתי, דבר; לפחות גורל הנחבאים, התנחמתי, היטיב עמם ושפר.

למרות ביטחוני הרב שאת המסתור המבוקש לא אחשוף, וגם זמן רב לכך כבר לא נותר, החלטתי להמשיך כביכול בחיפוש מאומץ, ולנסות לאתר לכאורה את המחבוא הנסתר. ובינתיים חשתי בבירור כי סבלנותם של החיילים פוקעת.

בדקות הבאות לא נותר לי אלא להציג "נחישות" רבה יותר ולהשקיע "מאמץ מיוחד" בחשיפת המסתור. ניסיתי למשוך עוד ועוד זמן, אך כל העת חששתי שבקרוב נתבשר כי הזמן שהוקצב לנו להציל את חיינו הסתיים זה מכבר. המשכתי לחפור בקדחתנות באדמה הבוצית כשאני מנסה ליצור את הרושם כאילו המטרה בהישג יד ממש, אך תוך כדי חפירה התרוצצו בי מחשבות: מה עלי לעשות כעת? חשתי כי לא נותר לי עוד זמן רב להמשיך במלאכת החפירה וכי קלושים הסיכויים להימלט מידיהם של החיילים החמושים המקיפים אותנו מכל עבר.

ואכן את הגרמנים קשה היה להוליך שולל. בשלב מסוים הם הגיעו למסקנה כי לא יגלו את המסתור הנכסף, והחליטו להפסיק

את עבודתנו ולוותר על כל ניסיון נוסף. שוב הכו אותנו ללא רחם ובהנאה גלויה, חבטו בנו נמרצות ופקדו עלינו להמשיך לצעוד לעבר מקום הריכוז של היהודים ומשם נובל אל גיא ההריגה.

קצין הגסטפו, שלא ויתר על תכניתו לחשוף את מחבואם של לנדסמן וקרוביו, העדיף להשלים בעזרת חייליו את המלאכה והורה לשוטר האוקראיני להוביל אותנו היישר אל נקודת האיסוף. לא קשה היה לנחש מה יעלה בגורלנו בסופו של יום, אך אני סירבתי לקבל את הדין ורק מחשבה אחת הייתה במוחי – להציל את אבא.

אבא היה חלש מתמיד ונתמך בי במאמץ רב. שירכנו את דרכנו בנתיב התלאה, רטובים עד לשד עצמותינו, מותשים והלומי רעב. צעדנו קודרים ודוממים, כשהשוטר האוקראיני, ובידו אקדח, צועד כל העת מאחורינו ואינו חוסך בגערות ובקללות.

הבטתי בכאב עמוק באבא המהלך כפוף, ראשו רוכן כנרמס תחת מטען כבד, ולבי זב דם. אוד עשן הוא, תשוש וחסר תקווה. אך אני, שלא כמותו, ממאן להיכנע. עלי מוטלת הייתה המשימה, בטרם יהיה מאוחר מדי, לחלצו מבין מלתעותיהם של המרצחים. המחשבה על בריחה לא חדלה לקנן בלבי אך השוטר האוקראיני אינו מסיר את עיניו מאתנו. מה אוכל לעשות?

ולפתע נצנץ רעיון במוחי: ברגע שחלפנו על פני הכניסה לביתו של ארון שָׁנָל היהודי, מבנה המוכר לי היטב אשר בעבר פעלה בו מאפייה נוסנה, פניתי בביטחון רב אל השוטר החמוש בהצעה מפתה: "אני יודע בוודאות על כסף רב הטמון בחצר המאפייה. אם תאפשר לי לחפור במקום, חשיפת השלל תושלם בהצלחה".

קיוויתי כי השוטר האוקראיני תאב הבצע לא יוכל לסרב להצעה הקסומה, וכי בעקבות ה"מידע" שקיבל זה עתה הוא יאמין כי אכן ימצא כאן אוצר גדול. ואכן, לא טעיתי. השוטר הסכים בהתלהבות להצעה המפתה...

לחשוף את "האוצר היקר"

חלוש, מותש ורועד מקור, כשאבא המדמם לצדי, התחלתי לחפור באדמה הבוצית והדביקה, הספוגה במי גשם וביוב, בצמוד לבית הגדול שהיו בו שתי כניסות הפונות לרחובות שונים. מלאכת החפירה, שבוצעה בידיים ובעזרת לוח מתכת מעוקם שמצאתי במקום, מפרכת הייתה והתישה את כוחי. לאחר שעה ארוכה של חפירה קשה ומאומצת, כשאנו חשופים לגשם זלעפות ולרעב, החל משתלט עלי ייאוש עמוק.

בעוד אני מתבוסס כולי בבוץ הטובעני ונתון לפיקוחו ההדוק והמאיים של השוטר האוקראיני, נפל עלי פתאום פחד גדול – חשתי לפתע את הנטל הכבד המונח על כתפי. ואולי הוא למעלה מכוחותי, שאלתי את עצמי. האם אעמוד במשימה ואחלץ את אבא מכליה?

אך עד מהרה התעשתי – לא ידעתי אמנם כיצד אוכל להציל את אבא, אך זאת ידעתי כי אם גם עלי תגבר מרה שחורה ורוחי תישבר, גורלו של אבא ייחרץ באחת ובלעדי הוא משול למת.

גמרתי בנפשי, למרות החשש הכבד, להימלט מידי האוקראיני תאב הבצע. החלטתי, אפוא, לשנס מותני ולהמשיך לתכנן את הבריחה אך ראשית חייב הייתי להשתחרר מנוכחותו המאיימת. לשם כך, חשבתי בלבי, אצטרך לרכוש את אמונו ולהבטיח לו כי יתעשר בקרוב הודות למאמץ שנשקיע בחפירה יסודית ועמוקה.

מבלי לדעת דבר על אוצר הטמון באדמה, הדגשתי בפניו שוב ושוב כי "השלל הרב" שאנו עומדים לגלות יהפוך במהרה לשל. לכן הפציתי בו לאפשר לנו להמשיך בחפירה המאומצת ולחשוף את האוצר הממתין רק לו. שוב ושוב חזרתי על הדברים, ונראה כי מאמצי השכנוע שלי פעלו הפעם היטב על השוטר שנראה נרגש ומשולהב, עד שלבסוף השאיר אותנו לבדנו, לפרקי זמן קצרים, משוכנע כי במהרה יתגלה אוצרו הנכסף, ובו שלל מטבעות הכסף והזהב.

ואכן, ברגע שהסתיים מסע השכנוע המייגע, החל השוטר לבטוח בנו, ויותר לחלוטין על השמירה הצמודה. בכך הוריד מעלי קמעה את לחץ המעקב המכביד, ואפשר לי להתפנות ולרקום את תכנית הבריחה.

לא היה זה פשוט כלל לנסות להימלט מהמקום כאשר הגרמנים והשוטר האוקראיני מפטילים באזור כולו. התנאים לביצוע הבריחה היו קשים מאוד, בלתי אפשריים, מורכבים ומסובכים. ונוסף על כל אלה, היה עלי להישמר גם מפניהם של השכנים הפולנים שבסביבה שבוודאי יסגירונו בשמחה לידי הגרמנים.

ואם לא די בכל אלה, מי שהכביד עלי ביותר והקשה את תכנון הבריחה היה דווקא אבי השבור והדואב: "למה לך כל התלאות האלה?" חזר ושאל אותי שוב ושוב; "למי נחוצים חיי סבל וייסורים מידו של אויב שלהרוג בנו משתוקק ותאב?"

דבריו פצעו את לבי אך לא ריפו את ידי – ידעתי כי לא אוכל להיעתר לבקשתו של אבא לסיים את חייו. נחוש הייתי בדעתי שלא לוותר על רעיון הבריחה.

אך גם אילו התגברתי על כל המכשולים שעמדו בדרכי, הייתה כל תכנית בריחה ובתנאים אלו דמיונית בלבד. ומה אעשה? הרי אבא לא היה מסוגל כלל לעמוד על רגליו, ואיך אוליך אותו במהירות ואמצא לו מחסה? אמנם לא עלתה במחשבתי באותם

רגעים דרך מעשית כלשהי להציל את חיינו, אך בלבי נשבעתי למלט את נפשנו לכשיגיע הרגע המתאים; הגענו עד פי תהום, ואין לנו כעת מה להפסיד, ולכן גמרתי אומר להיאבק בגורל ככל שאוכל, ולא להיכנע. קרב הרגע שבו נמצא את עצמנו מובלים לתחנה האחרונה בחיינו, ולא אדחה, על כן, שום רעיון להיחלץ מהסכנה.

המחשבות על בריחה המשיכו לקדוח במוחי, והלב פעם נמרצות מהתרגשות. קיוויתי כל כך כי אצליח במשימה וכי דבר לא ישתבש. נכון, הסיכון להיכשל עצום, אך בצדו קיים גם סיכוי קלוש להצלחה, ועלי להתעודד בשל שביב ההצלחה הנרקם ומתגבש. חזרתי ושכנעתי את עצמי כי זאת ההזדמנות האחרונה שלנו להילחם על חיינו ולנסות להיחלץ מגזר דיננו שכבר נחתם. עם זאת השתדלתי שלא לשקוע יתר על המידה במחשבות השונות שחלפו בראשי במהירות כשכל העת פונות עיני בדריכות לכל עבר ובוחנות כל התפתחות בשטח בחשד ובזהירות.

השוטר האוקראיני ואקדח בידו, צעד לאטו הלוך ושוב בין שתי הכניסות לבניין בסמוך למקום החפירה כשהוא מציץ בסקרנות לעברנו ונראה כי הוא ממתין בקוצר רוח לקבל את בשורת ההתעשרות המתוקה.

ידעתי כי עלי לפעול במהירות. הזמן לוחץ ודוחק. בעוד אני ממשיך במלאכת החפירה המתישה, התייגע מוחי בניסיונות לבחון דרכי פעולה שונות אך ברור היה לי כי אלה מעטות ומוגבלות ביותר. חשבתי בתחילה להימלט עם אבא לשדה הפתוח והמרוחק, אך ויתרתי על הרעיון בשל ההידרדרות במצבו. חששתי כי לא נוכל לרוץ למרחק רב, וכי הגרמנים והשוטר יאתרו אותנו בקלות רבה. עדיף, אם כן, לשאת את אבא בזרועותי או על גבי ולהסתיר במחבוא קרוב, ואילו אני, אמלט מיד מן המקום ואחזור לחלצו כשיתאפשר לי ולכשתתבהר התמונה.

האוקראיני שב מדי כמה דקות מה"טיול" בין כניסות הבניין, וחששי הלך וגבר. כאשר הופיע בקרבנו, שוב העיף מבט לעברנו, הסתובב על עקבותיו, ואל פתח הכניסה השנייה דילג ועבר. אין טעם, חשבתי, לחכות זמן רב. הנבל עלול להופיע בכל רגע, ואולי קצר רוח הוא, ואפשר אף שיגיע למסקנה, חלילה, כי איננו מבקשים את טובתו. אם האוקראיני יחשוד כי אנו מבקשים להתל בו, הרהרתי בלבי, איאלץ לוותר על תכנית המילוט ומסובכת והמסוכנת. השוטר לא יהסס, אף לא לרגע, לירות בנו, ומצפוננו לא ייסר אותו עת יחליט להרוג יהודי בזוי. מבחינתו זה מעשה ראוי ואף רצוי, ובכל מקרה זהו התסריט המוכר והחזוי. אבל היכן, תהיתי, אוכל להסתיר את אבא והיכן אוכל אני להסתתר? מהו המקום הבטוח ביותר, מקום מסתור שלא ניתן יהיה לחשוף ולאתר? הרי בינתיים, חשבתי לעצמי, הגרמנים ועוזריהם מתקדמים באופן שיטתי מבית לבית ולוכדים את יושביו. ברור היה לי כי כדי למצוא לאבא מקום בטוח יחסית, עלי להתחכם ולנסות להערים עליהם.

עוד אני מוגיע ומאמץ את מוחי כדי למצוא פתרון מידי צץ בראשי רעיון מפתיע, גם אם קשה לביצוע ומסורבל. אעלה את אבא לעליית הגג בבניין הסמוך, המוכר לי היטב, מבנה שכבר נסרק על ידי הגרמנים! הם הרי ממשיכים במסע הציד ומתקדמים אל הבתים האחרים, ולא ישערו כי מישוהו ירהיב עוז וישוב היישר אל גוב האריות. הערכתי כי הגרמנים לא יעלו על דעתם לשוב על עקבותיהם ולחפש אותנו במקומות שכבר נסרקו על ידם. הרי זה יהיה מבחינתם בזבוז זמן ומעשה חסר היגיון. קיוויתי כי גם השוטר האוקראיני לא יאמין שהעזתי, מתחת לאפו ממש, להעלות את אבא הפצוע כמה קומות, עד למפלס העליון.

עברה כבר יותר משעה מאז התחלנו במלאכת החפירה. אם לא נברח כעת, ייתכן שנחמיץ את ההזדמנות. אך כיצד יקבל אבא את

ההחלטה לברוח? אבא לא ידע כלל על התכניות שהתרוצצו בראשי, וחששתי כי הוא עלול להתנגד לנסיון החילוץ. למרות כל הספקות והלבטים ידעתי כי לא אוכל לחכות עוד. הזמן דוחק, וכל השתהות, ואפילו קלה של כמה דקות, עלולה לטרפד את התכנית ולהכשיל את הבריחה.

הבריחה

ההתלבטויות וההתחבטויות ממש לפני רגע הבריחה, מרטו את עצבי המתוחים בלאו הכי. לפי חישובי, האוקראיני אמור היה לשוב אלינו בעוד שניות מעטות. עכשיו, חשבתי, כבר מאוחר מדי לסגת מהתכנית ואין עוד מקום להיסוסים או לתהיות: הפור נפל ועלי לצאת ברגע זה לדרך ללא שהיות.

לא היה לי אפילו שבריר שנייה להסביר לאבא המופתע מה עומד לקרות. אחזתי בו במהירות והעמסתי אותו על גבי ללא הגה מיותר. בחנתי במהירות את הדרך שעלי לעבור עד לבניין שבו התכוונתי להסתיר אותו, כשאני מפנה עיניים כולשות כה וכה, לאתר מכשול בלתי צפוי.

הדרך פנויה. זה הזמן לעבור בריצה את המרחק הקצר לשם, כשאבא על גבי, ועלי רק להתפלל שהגרמנים או האוקראיני לא יפתיעו אותי ברגע האחרון ולא יבחינו בנו בעת הבריחה. עד כה שיחק לי מזלי. לפי שעה לא התגלינו כשהבריחה מתנהלת, בשלב זה, ללא תקלות מיוחדות.

אבא, המום מן המתרחש, הפקיד את גורלו בידי ולא הוציא הגה מפיו. במאמץ רב נשאתי אותו במעלה המדרגות הצרות בבית הנטוש והשומם. בעבר הלא רחוק נשמעו בו קולות שחוק וחיים, וכעת קודר הוא ודומם. הגעתי, מתנשף בכבדות לעליית הגג המאובקת. ושם, במקום המחניק והעלוב, הנחתי את המשא היקר לי מכל, את אבי, והסתרתי אותו בזהירות רבה מתחת לספה

מתפוררת ונושנה. יום שלם, חשבתי לעצמי בסיפוק מה, רודים בנו ורודפים אחרינו, ולמרות כל זה ניחנתי במזל נדיר. עד כה הצלחתי לחלץ את אבא ממוות בטוח, לאחר שעות ארוכות של מריטת עצבים ומאמץ אדיר.

לאחר שווידאתי כי אבא יכול לנשום במקום המסתור הצר, שאפתי לרגע קט אוויר מלוא ריאותי כדי להתאושש. ליתר ביטחון שוב הבטתי בחרדה באבי המחריש, תוך שאני מתפלל כי לא יאונה כל רע לאדם היקר לי בעולם. אבא כבר היה שרוע בדוחק רב מתחת לספה, ואפשר היה לחשוב לרגע כי בכך הושלמה המלאכה. אך לא עת לאנחת רווחה היה זה. עוד לא היינו מוגנים מפני החורשים עלינו רעה. כעת היה עלי להמשיך בתכנית ולהישמר מאוד ברגעים הבאים, כדי שלא יתגלה מקום המסתור של אבא בשעה שאצא ממנו.

לרגע ראיתי בדמיוני את השוטר, זועם ונרגז משנוכח כי נמלטנו מידיו בלי לסיים את המלאכה. כנראה לא יוותר על ה"שלל" וינסה לחפש לו קרבן אחר שישלים את "חשיפת האוצר", וביתר הצלחה... שערתי כי השוטר המתוסכל שבוודאי אינו חדל מלהטיח בנו, בשניים שהתלו בו גידופים וקללות נמרצות, יבקש לנקום בנו ויעשה עתה כל מאמץ לאתר אותנו.

הסכנה להיחשף גברה אפוא שבעתיים, ועלי להקפיד על המשך ביצוע תכנית המילוט במשנה זהירות. חששתי כי אם אתגלה בעת שאני יוצא מפתח הבניין, מיד יבינו הגרמנים או השוטר כי אבא מסתתר במקום, ובכך אמיט אסון על שנינו. החלטתי בו במקום שלא לחזור על עקבותי דרך הכניסה הראשית, ולאחר שגיליתי מרזב הצמוד לאורך הקיר העורפי, גלשתי עליו במהירות.

מצאתי את עצמי נוחת בשדה פתוח, במקום גלוי שבו יכול כל אחד לצפות בי ולהתחקות אחר צעדי. היה עלי להתרחק משם ככל האפשר, ומיד. שוב גבר בי החשש פן אתפס בשנית והבריחה

תסתיים בכישלון, מה שיביא על אבא כליה ודאית. אם אתגלה הפעם, לא אוכל להימלט שוב, ואבא יוותר לבדו, במקום המסתור המחניק, חדל אונים וללא תומך ומגן.

חציתי בריצה מהירה את השדה הרחב, הפתוח, אל מחוץ לגבולות הגטו, תוך שאני מפנה מבטים לכל עבר ומצאתי מסתור זמני בין שיחי הבר הסבוכים. יום שלם עבר מאז נתפסנו בבוקר, אך עדיין אור בחוץ ואסור לי להיחשף לעיניהם הבולשות של אנשי הגסטפו הפושטים על הגטו.

הסכנה, הערכת, טרם חלפה, ונראה כי הגרמנים ועוזריהם ממשיכים בציד היהודים. החלטתי להישאר חבוי מאחורי השיחים ולהמתין עד שיחשיך, ורק אז לחמוק אל בתי הגטו החרבים והריקים. יראתי לגורלו של אבי, אך ידעתי שאסור לי לנוע ממקומי. נראה כי אשה כאן שעות רבות, חשוף לגשם החזק הניתך, עד שאוכל לזחול לעבר אורות הגטו הרחוקים.

מראהו של אבא השרוע מתחת לספה בחוסר אונים נחרת בלבי ולא נתן לי מנוח. רציתי למהר ולחוש אליו ולוודא כי לא אונה לו כל רע, אך ברור היה לי כי עלי להמתין לרגע המתאים שבו אוכל לחלצו. כה בודד הייתי, מותש ורצוף, הלום רעב וצמא. פחדתי שמא יגלוני הגרמנים או עוזריהם הפולנים שהיו לי בעבר הלא רחוק ידידים וחברים. לו לפחות אפשר היה להסתייע באותם ידידים קרובים...

כה חששתי מפני העומד לקרות, אך ידעתי שאפילו בחברי הטובים ביותר לא אוכל להיעזר. ואם יראה אותי מי מהם, מיד יסגיר אותי לידי הגרמנים. לא בטחתי באיש. בלב רבים ניצתה שנאה כבושה כלפינו. אלה, הטובים שבידידי, חשבתי לעצמי, לבשו לפתע עור חדש והפכו לגרועים שבאויבים. שנאה ובצע כסף מסנוורים את עיניהם ואף הם רצו לראותנו מעונים ומתייסרים.

היום פנה לערוב וחושך החל לעטוף את העיר. המחשבות המשיכו להלוך בראשי. המשימה כולה הוטלה רק עלי – לא יכולתי להיעזר באיש ואפילו לא באבא שלמצבו היה כה אדיש. מאין, תמהתי, אשאב עוד אומץ וכוח? קשה היה לי שלא לחלוק את התלבטויות עם אבא, ידיד נפשי, אך השלמתי בלית ברירה עם העובדה שעלי לתכנן בעצמי כל מהלך וכל פעולה. אבא היה לי תמיד חבר קרוב ומוערך ומאוד רציתי לשתפו בהחלטות על צעדינו הבאים. כה מתוסכל הייתי, שלא יכולתי לעשות כן משום עמדתו הנחרצת באשר לגורלו, שלא הותירה כל סיכוי להפיח בו תקווה.

סבלנותי החלה לפקוע גם בשל הזמן הרב ששהיתי במקום בחוסר מעש, חשוף לגשם הזלעפות אך בעיקר בשל הדאגה הרבה לאבא. מתי כבר אוכל לשוב לאזור הגטו, שאלתי את עצמי בקוצר רוח. האם המצוד אחר היהודים עדיין נמשך? ידעתי כי אם הסתיים, אוכל לשחרר אנחת רווחה זמנית. אך אם יתברר חלילה כי הגרמנים ממשיכים במלאכת הציד האכזרית, אצטרך להמשיך להסתתר. אך מה יהיה על אבא וכמה זמן יוכל לשרוד במחבוא המחניק?

אבא חי ונושם

מהמקום שבו מצאתי מסתור לא יכולתי לדעת אם כבר הסתיימה האקציה אך זאת ידעתי כי עלי לשוב אל הגטו, למרות הסכנה, ורק שם אוכל להתעדכן במתרחש. לרגע, בשל החרדה לשלומי של אבא, שוב עלתה בי המחשבה למהר לחלץ אותו ממקום המסתור, אך חששתי כי בכך אמיט אסון על שנינו. אין לי כל בררה, חשבתי בלבי, אצטרך להיאזר בסבלנות ולא להסתכן ביציאה חפוזה; רק כשתגיע השעה אזחל לשם בזהירות בחסות החשיכה, בתקווה שהמצוד מאחורינו. הערכתי כי עדיף שאגיע דווקא אל בניין היודנרט, ושם אקבל ממקור אמין ומעודכן את המידע החשוב בנוגע למצוד.

הלילה ירד על העיר. הכל חשוך סביבי והשעה כשרה להגיה ממקום המסתור בין השיחים המסוככים. התקדמתי בהליכה שפופה ובזחילה לאט ובזהירות לעבר בניין היודנרט הנראה במרחק, מקווה כי לא אתקל בדרכי בגרמנים או בשכנים וכידידים פולנים. נזהרתי שלא להרים את ראשי מעל לשיחים. וכך, במאמץ רב המשכתי להתקרב בזחילה איטית ומייגעת באדמה הבוצית והרטובה לכיוון הבניין המואר והגדול; התפללתי לשמוע כי האקציה אכן הסתיימה, וכי בשובי אמצא את אבא בריא ושלם.

הגעתי כעבור שעה קלה למתחם העלוב של הגטו האפוף רוח קודרת ומרה, ועל-פי השקט היחסי נראה לי כי המצוד תם ונשלם – הגרמנים הגשימו את מזימתם ועזבו את הגטו זה מכבר. למרות

הצער ותחושת הכאב על חברי לאסון, יהודי הגטו שנלכדו ונשלחו אל מותם, פלטתי אנחת רווחה עת נוכחתי כי תם, לפי שעה, הסיוט הנורא. ליתר ביטחון נכנסתי אל בניין היודנרט, ושם נודע לי כי אכן הסתיים הציד. אנשי היודנרט ידעו גם לספר כי האקציה התבצעה כמתוכנן וללא כל הפרעה. הגרמנים הצליחו במשימתם גם הפעם, ועל-פי תכניתם השלימו כתמיד את מכסת הקרבנות עד האחרון שבהם.

לא קשה היה לנחש כי אם אכן מילאו הגרמנים תאבי הטרף את כרסם עד להתפקע, גדול הסיכוי שלא יצאו לציד אדם נוסף בשעות הקרובות. ללא שהיות מיותרות זינקתי במהירות כשלבי הולם בפראות, אל הבניין שבו הסתרתי את אבא. שעות ארוכות נעדרתי מן המקום המחניק, בעוד אבא שרוע כואב ומדמם מתחת לספה. חששתי מהגרוע מכל, שמא אירע משהו נורא לאבא בזמן היעדרותי הממושכת. האם אמצא אותו חי ונושם או שכבד בו גופו הנרפה והחלוש? ואולי, חלילה, אבא נתפס?

עליתי בריצה מהירה לעליית הגג ופתחתי את הדלת בדחיפה. נשימתי נעצרה: אבא עדיין שכב שם מתחת לספה, באפיסת כוחות ובעיניים פקוחות, בדיוק באותה תנוחה שהנחתיו. הוא נשם בקושי רב ופניו לבנים כסיד. איחור של כמה דקות עלול היה להיות גורלי עבורו, כמו גם עבורי.

אנחת רווחה נפלטה מפיו: הכל עבר בשלום והגיע הרגע לו ציפיתי שעות רבות כל כך. תודה לאל שאבא נשאר בחיים ולא נחנק טרם בואי, חלום בלהות שכה חששתי מפניו. משכתי בעדינות את אבא התשוש והמכווץ מתחת לספה ובישרתי לו כי תם המצוד. אבא הביט בי באדישות מתסכלת ולא הגיב לשמע הבשורה, כאילו העניין אינו נוגע לו כלל. הוא גרר בקושי את רגליו במורד המדרגות, משתרך באטיות לצדי, ועדיין נראה כמי שאיבד כל חפץ בחיים, ואינו רוצה כלל להמשיך במסע המפרך.

תשושים וכואבים חזרנו לחדרנו בבית הריק והשומם. חפצי הבית נבזזו ונשדדו בידי הגרמנים הגזלנים ורק על ריהוט דל וחסר ערך ויתרו המרצחים שהסתייעו במלאכת הביזה בשכנינו הוותיקים.

ישבנו בחדר החשוך והאפל, מהרהרים ארוכות ברוע המתעמר בנו ובשליחי הרשע והזדון. ואף שהמצוד כבר הסתיים, עדיין נרעשים ומבוהלים היינו מעצמתו הבלתי תאמן של אויב אכזר המוליך אותנו לכליה ולאבדון.

בחנתי בחרדה את פניו של אבא – ראשו רכון בייאוש וכמו חישוב להתמוטט מנטל המצוקה. הלך רוחו של אבא לא השתנה ונשאר כשהיה גם לאחר שעלה בידינו להינצל מהאקציה האחרונה. גם עכשיו, לאחר שזכה לפי שעה בחיים, הוא העדיף לנטוש הכל מאחוריו ולמסור את עצמו לידי הגרמנים.

"נקעה נפשי מהמלחמה האבודה בגורל", חזר ואמר, "ואיני מסוגל להמשיך ולהתענות עוד". כהרגלו באותם ימים, ראה בי אבא את האשם בהארכת חייו בימים, בחודשים או בשבועות מעטים.

"מדוע", התרעם, "שוב ניסית להציל אותי בניגוד לרצוני ולהעמיס עלי משא נוסף של צרות וייסורים?"

שעת לילה מאוחרת. נסערים מכדי להירדם, ישבנו דוממים בחדר העירום, והלב הוגה אימים. לפתע הופר השקט המתוח בנקישות חלושות ומהססות משהו על הדלת. לא האמנו למראה עינינו – היה זה גוצ'יו שכה אהבנו, שביקש לדעת אם גם אנו בין ההולכים, כמו שמספרות השמועות...

התברר כי גוצ'יו חזר לגטו, לאחר שנוכח כי הסתיימה האקציה הנוראה. עם שובו נודע לו שגם אנו בין הקרבנות הניצודים, אך הוא סירב להאמין בכך וביקש להזים את השמועה הרעה. גוצ'יו נשא תפילה בלבו כי לפחות הפעם שיחק לנו המזל לאחר חודשים ארוכים של עינויים וסבל. אולי, כך ייחל, האל שבמרומים שמע

את זעקתנו וקיבל את שוועת לבנו. ועם זאת נראה כי בהיכנסו לחדר המרוקן והבזוז הופתע – תוהה אם תפילותיו נענו – למצוא אותנו בחיים, גם אם מבוהלים ומבועתים.

"כיצד זה קרה", שאל, "שדווקא אתם, מבין מאות הנרצחים, נותרתם בחיים בין הניצולים המעטים?"

לא עצמנו עין כל הלילה ולא הפסקנו לתאר שוב ושוב את הסיוט האיום שהחל עם המצוד בגטו, שממנו חמק גוצ'יו ברגע האחרון, ותם עם חילוצו של אבא מהמחבוא בסופו של יום.

השחר עלה ועמו המציאות הקודרת והנוגה. היה עלינו לצאת למקום העבודה, ואין בידינו לשנות מאומה. צריכים היינו פעם אחר פעם להשלים עם המצב, אך הנורא מכל היה התחושה כי אנו אבודים, ללא תוחלת, ללא תקומה.

המשכנו בלית ברירה במהלך החיים ה"רגיל", כשלמעשה ידענו כי סופנו הולך ומתקרב במהירות, וכי המזל לא ישחק לנו שוב בפעם הבאה. הייסורים המרים נמשכו אף הם, וללא הפוגה. וכך, בין מצוד לפשיטה ובחרדה אין קץ, עברו עלינו ימים ולילות ללא אמונה בעתיד טוב יותר וללא זיק של תקווה.

עוזבים את הגטו

ברור היה לנו כי חיסול שארית יהודי הגטו הוא ודאי ומוחלט, ורק עניין של זמן הוא. אפשר שיתבצע היום, מחר או בעוד כמה ימים. חשש כבד מפני הבאות המשיך ללוות אותנו בכל אותם ימים שלאחר הבריחה, והרי כה קרובים היינו למוות האורב לפתחנו בכל רגע ובכל מקום. ידענו היטב כי רק מי שיצליח להימלט מהגטו יחמוק אולי, ולזמן קצר, מעניבת החנק המאיימת.

בינתיים המשכנו, גוצ'יו ואני, להעלות כל רעיון ולחשוב על כל דרך אפשרית לחלץ את אבא מהגטו המועד להשמדה. אך הוא, שכה אדיש היה לגורלו, לא היה אכפת לו כלל להוסיף ולהתגורר בגטו עד האקציה הבאה. אבא היה משוכנע שגורלנו בין כה וכה כבר הוכרע, וכי קלושים הסיכויים להערים שוב על הגרמנים.

למרות כל המאמצים שעשינו, התחינות והדמעות, לא הצלחנו להשיג עבור אבא את האישור המיוחל שיאפשר לו לעזוב את הגטו והחשש שלא נצליח בכך הותיר את גוצ'יו ואותי מתוסכלים ומתוחים. אך בכל זאת בדרך נס עלה בידנו לעבור עמו, אם כי לזמן קצר בלבד, כך לפחות נאמר לנו, למחנה עבודה שמור בו רוכזו העובדים ה"בטוחים" שהועסקו בתעשיית הנפט.

נשמנו קמעה לרווחה עת עקרנו מהגטו הנכחד למקום שבו הובטח לנו בינתיים שקט יחסי. וכך, גם אבא סוף סוף יכול היה לעזוב את ביתו של לנדסמן בגטו – אמנם באופן זמני – ולעבור למחנה עבודה סגור ו"מוגן". המחנה הנועד למגורי מאות עובדי

חברת הנפט בסקידן מוקף היה בגדרות גבוהות, והשמירה עליו הופקדה בידי שומרים קשוחים. ככל העובדים המתגוררים במחנה גם אנו ביקשנו להאמין כי המגורים במקום יאפשרו לנו להינצל לפי שעה מהחיסולים השיטתיים המתוכננים בקפידה.

לעבודה בבית הזיקוק צעדנו מדי בוקר בשורות ארוכות, בשמירה הדוקה, כשברקע מלווים אותנו קללות ואיומים – הגרמנים שכה הקפידו על צעידה מהירה ובסדר מופתי הגיבו בחומרה על כל חריגה מהשורות הישורות, ואבוי לו למי שנתפס מאט מרוצתו ומתעכב קמעה או סוטה מעט מן השורה.

באחת הצעידות האלה פגשתי את שפרט, חברי לספסל הלימודים. לא התקשיתי לזהותו בין השומרים. זיעה קרה כיסתה את גופי בראותי אותו צועד בשורה במדי הס"ס הירוקים. רק לפני זמן לא רב התהלכתי ללא חשש בין חברים לכיתה וידידים קרובים; כעת השתנה הכל ללא הכר – בעוד הם הפכו לציידים משולחי רסן המשחרים לטרף, אני, חברם הנאמן, מוצא את עצמי פתאום בין הקרבנות הניצודים שאפילו לברוח אין לי לאן... למזלי, נראה כי שפרט לא הספיק לראותני צועד, שכן אילו ראה אותי, ודאי היה מפגין שמחה לאיד למראה בן כיתתו המושפל והרועד...

עם הגיענו למקום העבודה, הופרדנו איש-איש לדרכו והוטל עלינו לבצע עבודות שונות. אבא עבד בכריכיה, אני עבדתי במסגרייה בפיקוחם של העובדים הפולנים קוש וטומקה, ואילו גוצ'יו עבד בהנהלת חשבונות.

העבודה בבית הזיקוק התנהלה בשקט יחסי, אך ללא תקווה רבה. לאחר שעות העבודה הרבות חזרנו למחנה המגורים תשושים, מדוכדכים וחדלי כוח רק כדי להמתין בדריכות ובבהלה לתלאות היום הבא. ייאוש נורא ליווה אותנו לכל מקום וללא הפוגה, בתקופה שבה בטחוננו העצמי הלך והתערער. שרויים היינו כל

העת במצב של חוסר ודאות מוחלט באשר לעומד להתרחש. מה ילד יום? שאלות כאלה הדהדו בלבנו יום וליל. חשש גדול קינן בלבי כי השקט שהוענק לנו, לעובדים, הוא זמני ולמראית עין בלבד. את השקט המתוח ינצלו שובינו למטרותיהם השפלות עד לרגע שבו יחליטו להיפטר מאתנו ולהביא עלינו כליה. ידענו כל אותה עת, בלא כל פקפוק, כי פרידריך הילדברנד (Hildebrand), מפקד המחנה הדור ההופעה, שוקד על חיסולנו, אך לא בבת אחת, אלא בשלבים מתוכננים ומדודים. ההנאה בכך, לטעמו, הייתה רבה יותר ונתנה לו סיפוק רב בראותו אותנו מושפלים ונואשים.

ואף-על-פי-כן דווקא בשל הסבל וההשפלה ומשום הידיעה כי סופנו הולך ומתקרב, חשתי רצון עז להמשיך לשרוד. ולפעמים, כאשר גברו בי הזעם הסוער והמתפרץ והכעס הבלתי נכבש, עלתה בי המחשבה לעשות דבר מה, ואפילו – בניגוד להיגיון ולהכרה במציאות – להכות ולמרוד באלה החורשים עלינו רעה והקמים להורגנו.

וכך, לעתים ברגעי ייאוש וזעם עלה, ולא רק בי, רעיון שווא; נוסף על הרצון העז להיוושע, רגע שלו כה קיוותה נפשי, בערה בי אש השילומים והנקם. התשוקה לנקמה ולמרד עצורה הייתה בעצמותינו וחרוטה בלבם של רבים מן הקרבנות, אך כלום ניתן היה לממשה? הרי גופנו כה רופס היה וידינו כבולות היו ומאובנות. כל רעיון כזה שעלה החנקנו ומיד, ומי יכול היה להתקומם ולערער על הפקודות והגזרות? כל העת התהלכו סביבנו שומרים חמושים מכף רגל ועד ראש וכל סימן קל מצדנו, במילים או במעשים, המתפרש בעיניהם כחוסר ציות, היה גורר בעקבותיו עינויי תופת ומוות מידי ללא פקפוק ותהיות.

ועוד סיבה, חשובה מאין כמותה, מנעה מאתנו לנסות למרוד באויב למרות הרצון העז להיאבק בו עד חרמה. אנו הצעירים,

שעוד יכולים היינו להלך על רגלינו, חששנו מהפגיעה בחלשים – בהורינו ובילדינו שכה יקרים היו לנו, ושהיו נושאים, יחד עמנו, בתוצאות הנוראיות למעשינו. וכך, גם אם מדי יום ציפינו בדריכות כי הנה תבוא בשורת המוות הנוראה, לא עשינו דבר. וכי מה יכולנו לעשות? נאחזנו בעקשנות כבדל אמונתנו כי ירווח לנו מעט במחנה העובדים מרדיפות ומעינויים קשים. כה רצינו להאמין שיאפשרו לנו לעבוד – ובתמורה נזכה בחיים, המתת שכולנו כה מייחלים היינו לה ומבקשים.

"רק את נשותיכם ואת אחיותיכם אנו מבקשים"

שמש חורפית חמימה קידמה את פנינו, יום נעים לכל בן אנוש אחר עלי אדמות. לפתע, ללא כל סימנים מוקדמים כי משהו איום עומד להתרחש בשעות הקרובות, נקראנו ברמקולים רבי העצמה הפזורים ברחבי המחנה להתאסף באַפֶּלֶפֶלְץ (Appellplatz – מגרש המסדרים) ולהמתין לבואם של מפקדי המחנה. למודי ניסיון התייצבנו בריצה מהירה ועמדנו שורות-שורות כנדרש, מתוחים ומבוהלים, ממתינים להופעתם של הקצינים. עוד מרחוק הבחנו בחבורת קציני הגסטפו המתקרבת לאֶטֶה. חששנו הלך וגבר.

"מה הם מתכוונים לעשות בנו הפעם?" לחשנו איש לרעהו, רועדים מפחד.

הם המשיכו לפסוע לקראתנו ונעמדו אל מול שורות העובדים הנרעשים. קציני המחנה, חמושים באקדחים, נראו שלווים ורגועים. הם הסתודדו בינם לבין עצמם תוך שהם מביטים מדי פעם לעברנו והחלו מתלוצצים ושוחקים. חלחלה עברה בגופנו.

"מה הם עומדים לבשר לנו?"

התשובה הנוראה לא איחרה לבוא: הילדברנד, מפקד המחנה, ענוד אותות ועיטורים, התייצב בתנוחה מתנשאת בחזית הקבוצה ובחן אותנו במבט זגוגי מזרה אימה. בחיתוך דיבור נעדר כל התרגשות, כאילו לא מדובר כלל בחיי בני אנוש, בישר לנו את

בשורת המוות המצמררת: "אין ברצוננו לפגוע בכם, הגברים; רק את נשותיכם ואת אחיותיכם אנו מבקשים".

רטט של זעם עבר בכל גופי. ההודעה הנוראה היכתה אותנו בתדהמה, ואנו איננו מסוגלים להאמין כלל למשמע אוזנינו. הו, אלוהים, מה עמוקים ייסורי אנוש! חשתי את הדם ההולם בפראות ברקותי. זעקה כבושה התפרצה מתוך הלב אך עלינו לקבל בהכנעה את הדין – אסור לנו כלל להגיב על הדברים, אסור לפצות פה או להשמיע קול.

הבטתי בעיניו הדומעות של אבא ובפניו המתעוותים מכאב. ייאוש נורא הרעיד את גופנו: נגררנו חסרי אונים לתוך מחול השדים השטני וידינו כבולות. מה נוכל לעשות?

העולם חרב עלינו בשומענו את ההודעה המצמררת ולאחריה את פקודת המוות המחרידה של המפקד הגרמני הקורא לחייליו ללכוד את הנשים. תוך דקות מסתערים חיילי הגסטפו על קבוצת הנשים ההמומות.

דמי קפא בעורקי בראותי את הנשים הזועקות זעקה גדולה המטריפה את הדעת, תוך שהן ממררות בבכי ומתחננות על נפשן. עיני יצאו מחוריהן למראה הנשים הנגררות במהירות וללא רחמים מבין השורות כשהכל כבר יודעים מה מצפה להן עתה. אנו רואים את האומללות האלה באסונן, וקצרה ידנו מהושיע.

ממש בשנייה אחרונה עוד הספיקה אחת הבנות, רוז'קה בֶּנְקֶנְדוֹרֶף, לחבוש לראשה כובע קסקט ולהסתתר בינות לגברים ההמומים. היא היחידה מבין כל הנשים שהצליחה למלט בנס את נפשה. ידידי אימק פיינגולד מהעיר בוריסלב (Borislav) הסמוכה לא עמד בסבל ובתמונת האמים המרעידה, והעדיף להתלוות לאשתו האהובה, רגינה-הֶלְד, בדרכה האחרונה המחרידה. אימק, שאיבד באותו הרגע את כל עולמו, נטרף לכו בראותו את רעייתו נעקרת מתוך

השורה ורץ לעבר אנשי הגסטפו כאחוז אמוק, בבקשו למות עם אשתו האהובה. אבל הקלגסים הלועגים רק הנידו בראשם לשלילה, וחזרו על דברי מפקדם כי רק את נשותינו ואת אחיותינו הם מבקשים...

מרי נפש ומדוכדכים הבטנו במחזה המצמרר המומים. רק לאחר תחינתו העיקשת של אימק "התרככו" אנשי הדמים ו"התירו" לו להצטרף אל אשתו ואל קבוצת הנשים.

אבל אז הפצירה רגינה האצילה באימק שיחדל מהקרבנות המופלאה אליה וידבק למענה בחיים. לאחר ניסיונות שכנוע ממושכים נראה שהצליחה בכך, וראיתי את השניים מתחננים כי אימק ישוב אל בין שורות הגברים. הפעם סירבו הרוצחים, כשהם לועגים לבקשות ולתחינות של השניים, ואימק חוסל עוד באותו היום עם קבוצת הנשים האומללות.

התבוננתי אחוז תדהמה בחיילים הגוררים את הנשים הבוכיות עד האחרונה שבהן, ואט אט נעלמות הן מעינינו. הלב נקרע לגזרים. כל גופי התחלחל עת צפיתי בתמונות הזוועה המתרחשות מול עיני. השפלתי את עיני הדומעות. לא יכולתי להביט עוד במראה המזעזע ואפילו אז, ברגעים האחרונים שלהן, נדרשות הנשים לשמור על הסדר והמשמעת כיאה לעובדות יעילות וממושמשעות... כחלום בלהות נפלה פורענות זו על ראשנו. האין סוף לסבל? קצה נפשנו באויב הרומס אותנו ללא רחמים.

ובעוד הד זעקתן של הנשים הנשמע למרחוק, קורע את לב השמים, עלו בי מחשבות על האסון הנורא שקרה לנו ושאלות קשות נותרות ללא תשובה: האם אפשר להאמין כי "בני האדם" מסוגלים לייסר ולענות למוות את זולתם, בני האלוהים, רק משום היותם בני עם אחר? וכי מה, בעצם, היה פשענו, למעט היותנו מיעוט יהודי נאמן לסביבתו בארץ נוכרייה? והרי כה רבים מאתנו כלל לא ראו עצמם יהודים, אלא פולנים ככל שכניהם ילודי

הבריאה. אך גם אלה המתבוללים, שעקרו את עצמם לחלוטין מלבו של המיעוט היהודי, גם אחריהם רדפו הגרמנים ועוזריהם עד חרמה בבקשם לשרש את זרעם מעל פני האדמה.

כה רצינו להאמין שאולי כאן, במחנה העבודה ה"מיוחד", נהיה מוגנים קצת יותר מהיהודים שנותרו בגטו; והרי הבטיחו לנו כי העבודה משחררת ממוות... אך לא. וגם אנו, "בני המזל" שניצלנו לעת עתה מן התופת, לא נמצא מנוח לנפשנו במעגל הדמים המסחרר.

"אין לכם סיבה לדאגה"

מבוהלים ורועדים כעלה נידף, ציפינו בכל רגע בחשש רב להופעתו המאיימת של הילדברנד שיורה על גזרות חדשות. לא ידענו כל העת מה יעלה בגורלנו ומה עומד לקרות בדקות הקרובות כשהתחושה המייאשת של חוסר הוודאות גובה מאתנו מחיר נפשי כבד ומשתקת את הגוף.

"מתי", שאלנו את עצמנו, אובדי עצות ומבולבלים, "יאספו אותנו באפלפלץ כדי לחוות שוב את האבדן והמכאוב?" כה קשה היה לנו להמשיך ולתפקד, כדרישת הגרמנים, כאשר ידענו כי הסוף כה מוחשי וקרוב. ומאין תוכל נפשנו הקורסת לשאוב עוד כוח?

המתח המחריד הגיע לשיאו בכל פעם שנשמעו צעקות אימתניות הקוראות להתאסף במגרש המסדרים ולעמוד שורות-שורות למול הילדברנד וחבר מרעיו. חוסר הידיעה באשר לעומד להתרחש וחוסר הישע הביאו אותנו לידי ייאוש. חשנו אבודים ומחוסלים עד יסוד בשל המתח והחרדה המאיימים על שלווה נפשנו כל אימת שאנו נדרשים לעמוד בפני מפקד המחנה.

עוד לא הספקנו לעכל את הרצח הנפשע של הנשים, ושוב ציוו עלינו מקץ ימים מספר להתאסף במקום הריכוז. מה הם זוממים הפעם? תהינו מבוהלים ונדרכים לבאות. בפנים נפולים נעמדנו רועדים ומתוחים, מחכים למוצא פיו של הילדברנד חסר הלב.

מפקד המחנה התייצב מולנו בתנוחה אופיינית והפעם, שלא כהרגלו, לא שלף מאמתחתו גזרות ומזימות אפלות, אלא ביקש לרפות את ידינו בדרכים עקלקלות. כשהוא נועץ בנו עיניים מאובכות נטולות כל רגש ומבע בישר לנו בקור רוח בקולו המתנשא:

"היום חיסלנו את מחנה דְּכוּבְצ'רְנִיָה (Dachowczarnia), והחיסול", הוא הוסיף באותה נשימה, "התבצע ביעילות וללא כל תקלות". הוא ביקש כביכול "להרגיע" אותנו כשהוא מבשר לנו על גורלם המר של העובדים במחנות האחרים...

"סיכויכם להינצל", הוסיף, "טובים, כמובן, ואין נשקפת לכם, העובדים היעילים, כל סכנה. אתם בטוחים ומוגנים, ואין לכם שום סיבה לדאגה, מפני שהמחנה שלנו אינו דומה כלל ועיקר לזה שחוסל הבוקר. אתם", הדגיש המפקד, "חיוניים לתעשיית המלחמה הגרמנית ותוכלו לעבוד ללא כל הפרעה במחנה, בעוד האחרים, הבלתי מועילים", וכאן הוא הרים לפתע את קולו בצעקה מבהילה "ישלמו ביוקר על חוסר יעילותם".

אט אט מתבהרת לנו התמונה המדכאה, העגומה. הודעתו של הילדברנד זעזעה והחרידה אותנו בבשרה לנו את האמת המרה כי גם אנו, כולנו, ובקרוב, נתוסף לשאר אחינו הנטבחים.

עד כה רצינו להאמין כי גורלם של העובדים לא יהיה כשל שאר היהודים, אך רק היום התחוור לנו כי הוא לא יהיה שונה מזה של היהודים שחוסלו לפני כמה שעות במחנה דְּכוּבְצ'רְנִיָה. גם הם, כמונו, נמנו עם העובדים שהלכו שולל אחר הבטחות השווא של שוביהם הערמומיים.

כן, רק היום חדרה להכרתנו תחושה קשה כי נפלנו במלכודת שטמנו לנו הגרמנים, ובה אנו מתפתלים כל העת ומסתבכים. מעתה גם העובדים במחנות העבודה אינם בטוחים ומוצאים להורג, וכך גם התקווה האחרונה שעוד נותרה לנו, נכזבה. כעת

כבר ברור כי הגרמנים אינם מסתפקים בפשיטה על הגטו ובחיסול תושביו הנפחדים; פניהם לחיסול היהודים הנותרים במחנות העבודה המיוחדים.

אימה גדולה נפלה עלינו וכעין ערפל ירד ורביץ על הנשמה. התחלנו לעכל את המציאות כהווייתה ואת האמת לאמיתה, אך ידענו כי באין לנו כל בִּרְרָה נגזר עלינו להמשיך לסוב במחול השדים וההרג – והרי לא נוכל למצוא מקום מקלט ומחבוא ולהיעלם לפתע פתאום. אכן, גם אילו ידענו את הצפוי לנו היה עלינו להמשיך בשגרה ולהדחיק מהמחשבה את האסון שלא יאחר לבוא.

וכך בכל יום שעבר הולכים היינו ונמוגים, מספרנו קטן וחברינו מסביב נעלמו במהירות. וכל העת הגרמנים המתמחים בשקר וברמייה לא חדלו מלסמא את עינינו ולהבטיח לנו, לעובדים היעילים, עתיד טוב ובטוח יותר...

אבא ואני המשכנו לצעוד מדי יום מהמחנה לעבודה וחזרה, מביטים בפנים מיוסרים בצועדים עמנו היום, ובוחנים בדאגה את השורות החסרות. ומתי יגיע גם תורנו?

בדרך לבניין הגסטפו

בוקר אביבי קידם בחמימות את פנינו, כאילו רצה להקל במעט את סבלנו. לא היה בו כל סימן או רמז שיעיד כי משהו עומד להתרחש דווקא היום. שמים כחולים מעל ושמש המפיצה את קרניה החמימות ליוו אותנו בצעידתנו אל בית הזיקוק הסואן, כשאת תסריט האימים הצפוי לי שם כבר בשעות הקרובות לא יכולתי כלל לנחש.

עם הגיענו לבית הזיקוק נפרדנו איש לדרכו ושמונו פעמינו למקום העבודה במפעל הענקי, כשעלי מוטלות עבודות מסגרות וברזל מפרכות בשטח הפתוח. עוד אני שקוע בעבודתי, הבחנתי לפתע בקצין הגסטפו שֶנְבֶּךְ (Schönbach) מתקרב אלי במהירות, חמור סבר ומתוח.

שנבך, מלווה באיש היודנרט, אוֹטֶק טִיֶּרְסֶט, נראה כעוס ונרגז ושאל לשמי בקול קשוח ומאיים. עניתי בבהלה, בלא להבין מה אירע. לא העזתי לתהות בקול לפשר העניין בשל החשש כי כל מבע שאינו לרוחו או מילה שלא תנעם לאוזניו עלולים להחמיר את מצבי.

שנבך, בקור רוח מקפיא דם, הורה לחפש על גופי מסמכים מרשיעים כלשהם. בו ברגע ערך עלי איש היודנרט חיפוש כשקצין הגסטפו מסייע אף הוא במלאכה ומוצא ממש במקרה פתק שנטמן קודם לכן עמוק בתוך כיסי. על פיסת נייר בלויה, שמסר לי במחנה

קודם לכן פִּירְנֶצְקִי, אחד העובדים הפולנים במסגרייה, נעשתה השוואה בין אירועים היסטוריים חשובים כמלחמותיו של נפוליאון ובין מעלליו של היטלר בזמנים ובמקומות שונים. בסופה הודגש באופן ברור ונחרץ כי סופו של היטלר הצורר לא יהיה שונה מסופו המר של נפוליאון הנערץ.

על־פי הוראתו של קצין הגסטפו, תרגם היהודי הנבוך טירסט לגרמנית את תוכנו של הפתק והחזיר אותו לכיסי. בלבי גבר החשש כי נתפסתי בקלקלתי. ואכן, מיד כששמע שנבך את התרגום, פנה אלי ואמר בכעס:

"Mensch, was für eine Phantasie hast du doch?" (בן אדם, איזה

פנטזיות יש לך?)

הקצין הנרגז פקד על טירסט לתפוס בי ולהתחיל לצעוד אל בניין הגסטפו שבמחנה. עמדתי קפוא על מקומי, מבוהל והמום. פחד מוות נפל עלי בשל התקרית המוזרה וחשיפת הפתק בסופה. חשבתי לרגע לבקש רחמים על נפשי, אך ידעתי כי כל פנייה שכזאת תיענה מיד בירייה בראשי, ומה שווים בכלל חייו של יהודי?

רועד ומפוחד, כשהפתק המרשיע בכיסי, הובילו אותי השניים ללא אומר ודברים אל בניין הגסטפו. ניסיתי לנחש, ללא הצלחה, מדוע חיפש שנבך דווקא אותי. התקשיתי להבין את הסיבה לחיפוש על גופי ואת הפקודה להובילני היישר למשרדי הגסטפו שבמחנה. האם מישהו ידע על הפתק שברשותי והלשין עלי לגסטפו? לבי בישר לי רעות. רגלי רעדו והתקשו לשאת אותי אל המקום הידוע לשמצה, ודי בהזכרת השם "בניין הגסטפו" כדי להעלות זיעה קרה על גופנו. ידענו היטב כי אל לנו להתקרב כלל אל המקום הרוחש קציני גסטפו וכי כל היתקלות עמם, ואפילו מקרית, תביא על הקרבן ייסורים נוראיים.

התקשיתי להאמין באותם רגעי אימה כי אראה שוב את אור

היום. אך יותר מכל חרדתי לאבי: מה יהיה על אבא ומי יוכל להגן עליו? שיערתי בנפשי כי ייוותר לבד והרי ידעתי עד כמה קלוש הסיכוי לשוב בשלום מהמקום, שממרחק אפשר היה לשמוע את הדי הזעקות והצעקות של המעונים העולים ממנו.

בעודנו צועדים אל היעד המבעית, הפניתי את מבטי כה וכה והבחנתי בעובדים אחרים המנידים בראשם בצער, עדים למחזה העצוב. חסרי אונים היו מול המתרחש, ומה יוכלו לעשות מלבד להביע בעיניים קמות את חששם לגורלי?

ידעתי כי כעת, לאחר שנראיתי צועד מלווה בקצין הגסטפו ובאיש היודנרט, תעבור השמועה בין מכרי במהירות. אבא, כך חששתי, יתבשר בתוך זמן קצר כי נלקחתי לבניין הגסטפו, מקום שהקרבות הנכנסים בשעריו לא יצאו ממנו חיים, ושאפילו ממרחק נמנענו מלהביט לעברו.

רק את עיניו אפשר לראות

הושלכתי, ללא מילים, אל תוך חדר המתנה גדול. החדר האפור והקודר דל היה בריהוט – שולחן כתיבה שחור ישן וספסל עץ חום, צר וגס, שניצב בסמוך לדלת המובילה לחדרי החקירות והעינויים. על אחד הקירות, כמעט לכל אורכו, היה תלוי דגל בצבעי אדום ושחור ובמרכזו צלב קרס ענקי, ודיוקניהם של היטלר ומפקדי הס"ס מתנוססים משני עבריו.

איש מלבדי לא היה בחדר. בראשי עלו הסיפורים המחרידים ששמעתי על המקום המפלצתי שאליו נקלעתי. בעיני רוחי כבר ראיתי את תמונות הזוועה של העינויים והייסורים שאני עתיד לעבור בעוד זמן קצר, כשאני מנסה לאמוד, בכל אותם רגעי אימה, את סיכויי הקלושים, אם בכלל, לשוב ולראות את אבא.

לפתע, בעוד אני ממתין, חרד לגורלי, נפתחה הדלת. לבי ניתר ממקומו בבהלה. אך להפתעתי, לא היה זה קצין גסטפו שנכנס לחדר אלא עלמה צעירה, הנריסיה רובינשטיין – יהודייה – ידידתי הטובה מתקופת נעורי. רובינשטיין, שהופתעה אף היא לראותני, סיפרה לי בלחש כי היא נלקחה לעבוד בבניין הגסטפו לפני כמה שבועות, וממבטה הסקתי כי תהיה מוכנה להסתכן ולסייע לי ככל שתוכל.

עלי להיפטר מיד מן הפתק המפליל, חשבתי בלבי, שהוא כנראה מקור הרע. חששי גבר כי מישהו עלול להיכנס לחדר במהרה. לא איבדתי זמן: שלפתי את הפתק המרשיע מתוך הכיס והנחתי אותו,

ללא מילים, בתוך ידה של ידידתי המופתעת. זו התעשתה מיד, ותוך שהיא מפנה פניה כה וכה לעבר דלתות החדר, לקדם פני רעה, רכנה על השולחן הישן וטמנה את ה"אוצר" בתוך המגירה.

כעת הפתק המכשיל כבר לא היה ברשותי, אך לא הייתה בכך הקלה של ממש. עדיין הייתי לכוד בבניין וירא מאוד מפני אנשי הגסטפו, והרי הם לא נזקקו כלל לאמתלה כלשהי כדי לקטוע סתם כך, ובעינויים, את חייו של אדם, ואף הצטיינו בכך.

בעוד אני ממתין בחדר, רועד כולי, כשאני יודע כלל למה עלי לצפות, עברו בראשי מחשבות רבות. ראיתי בעיני רוחי את אבא וגוצ'יו המקבלים בתדהמה את הבשורה המרה. הם הרי יודעים כי בכך נחרץ גורלי, ולבי נשבר ביודעי כי בכך גם נחתם למעשה גורלו של אבא. אך לא פחות מכל אלה הטרידה אותי השאלה שלא נתנה לי מנוח מהרגע שבו נלכדתי בידי שנבך: על מה ולמה הובלתי לכאן? ביקשתי למצוא, אך לשווא, את התשובה לתעלומה הזאת כדי להתכונן לחקירה הצפויה בזמן שעוד נותר לי עד לרגע שבו יובילו אותי לחדר החקירות.

רק לאחר שעות ארוכות של המתנה מורטת עצבים נתחוויר לי כי ה"מפגש" המוזר עם קצין הגסטפו נבע הפעם, לשם שינוי, מטעות בזיהוי ולא דווקא מתוך רצון לחסלני מיד. אך גם כשנודע לי הדבר, עדיין התקשיתי להאמין כי אמלט מהמקום בעור שיני, וכי בלא פגע יסתיים העינוי.

מסתבר כי פרשת הזיהוי המוטעה החלה כמה ימים קודם לכן כאשר צעיר יהודי אומלל נתפס וברשותו ניירות מזויפים. הגסטפו עינו אותו עד שלא יכול היה לעמוד בייסוריו וחשף באוזני מעניו את השם מילרד כמי שסיפק לו את התעודות. הגרמנים התמקדו אפוא בשעות האחרונות בלכידתו של היהודי ששמו מילרד, כשמי, שהפיץ את התעודות המזויפות, אך זה, בעקבות החיפושים אחריו החליט להסתתר. נחושים להעניש את "הפושע הבזוי", עשו

הגרמנים כל מאמץ לחשוף ולאתר את מילרד האיש ואת שותפיו ל"פשע הנורא", ובעקבות המקרה הגיע שנבך אלי.

הוכנסתי לצורך זיהוי לחדר שבו עינו אנשי הגסטפו את הצעיר היהודי באכזריות מפלצתית. את גופו של הקרבן האומלל רטשו במכות אלות וביתדות ברזל עבות. עדיין הייתה נשמה באפו, אך לא לזמן רב, ומבעד לגוף המרוסק השותת דם ניתן היה לראות רק את עיניו הכבות.

שערות ראשי סמרו. הו, אלוהים, מה עוד מסוגלים הם לעולל? השפלתי את עיני כדי לא לחזות במחזה הבלהות המחריד. חששתי כי גורל דומה צפוי גם לי. אף חיי עומדים להסתיים, ולא רק על שבר הכלי הדועך שמולי נסתם הגולל. בכוחותי האחרונים, בעיניים שטופות דם, הביט בי האומלל, כולו עיסת בשר רטושה, והניע את ראשו לשלילה כמבקש לומר שלא אני הוא המבוקש שאחריו נערך המצוד. הוא הבין, ברגעיו האחרונים, כי לא נותר זמן רב עד צאת נשמתו. אילו היה מצביע עלי כמי שסיפק לו את התעודות המזויפות – גם אני הייתי נופח את נשמתי בעינויים קשים, ממש כמותו.

קצין גסטפו, מבין החוקרים שעינו את הצעיר, הסתובב לפתע לעברי כשהוא אווז בכוח בצווארי, והשליך אותי אל המסדרון הריק והארוך, לא לפני שפקד עלי שלא לזוז ממקומי.

כל גופי המשיך לרעוד למרות ה"זיכוי" שאמור היה לשחרר מפי אנחת רווחה. הידיעה כי הובלתי לכאן בטעות כבר לא הייתה בשורה כה משמחת ומרנינה. עדיין הייתי במקום המבעית הזה, סכנת מוות מרחפת מעל ראשי, וטרם התבשרתי על שחרור וחינוה.

נוכח סיפורי האמת ששמעתי על המקום המחריד הזה, קשה היה לי להאמין כי יחוסו על חיי. האם אזכה לראות את אבא וגוצ'יו, יקירי? האם אפשר כי אצא מכאן כשאני מהלך על רגלי?

השעות נקפו, ועדיין מוטל הייתי על רצפת המסדרון הקרה, חושש אפילו לנוע במקומי. מותש ורועד המתנתי במסדרון המאיים והמנוכר. התכוננתי לרגע האמת שבו ייחרץ דיני לשבט או לחסד – האם יסתפקו בעדותו של המת-החי, או שיבקשו ליטול גם את חיי?

קציני הגסטפו צעדו הלך ושוב במסדרון כשמגפיהם השחורים המבריקים חולפים במהירות מול פני. כבשתי את עיני ברצפה, חרד מפני הסכנה. רק לא לפגוש בעיניהם הרצחניות, מזרות האימה; והרי כל עילה תהיה טובה בעיניהם להיפטר מיהודי בזוי וחסר הגנה – ודי בטענה כי פגעתי בכבודם משום שהעזתי להביט לעברם ולא השפלתי את עיני, כנדרש, כדי לגזור עלי כליה.

ההמתנה ארוכה הייתה ומייאשת, וכל איש גסטפו שעבר במסדרון החריד את נפשי המתוחה והדרוכה: האם זה האיש שיבשר לי את בשורת האיוב? העינוי הבלתי פוסק נמשך שעות רבות, כשאני נאלץ להמתין בפחד ובאפיסת כוחות להחלטה באשר לגורלי. בראשי עלו כל העת איך-סוף מחשבות: האם לאחר שנוכחו כי טעו יאפשרו לי לצאת חי מהבניין או שבאמתחתם תכנית אחרת עבורי? ההרהורים והחששות לא נתנו מנוח לנשמתי הרצוצה: האם אכן הגיע גם תורי? ומה יהא על אבא האהוב, הדועך, הקשור אלי בעבותות של אהבה וידידות אמיצה?

רק לפנות ערב התבשרתי כי הפעם הם עושים עמי חסד, ובדרך נס זכיתי בחיים – כמובן, רק לזמן מה. בעוד אני שקוע במחשבות הנוקבות והמטרידות, קטעה צווחה את חוט מחשבותי: "הרם רגליך, יהודי מלוכלך, והסתלק מכאן, ומיד".

לא האמנתי למשמע אוזני. האם מהתלים הם ביי? אכן, יהודי שיצא מבניין הגסטפו בעודו נושם נחשב למחזה נדיר ומיוחד. באורח פלא קיבלתי את אישורם הזמני להיוותר בחיים ולהמשיך להילחם על חיי ומשום מה לא חרצו את גורלי לכף חובה, בשונה מגורלם של רבים אחרים.

בשארית כוחותי, עדיין מופתע מסיומו הבלתי צפוי של האירוע ומכך שחיי ניתנו לי במתנה, מיהרתי לנוס על נפשי ולבשר לאבי על הקורות אותי ועל כך שנחלצתי מן הסכנה. פרצתי לחדר ומצאתי בו את אבא וגוצ'יו עם כמה ידידים, אובדי עצות ונרעשים. איש לא האמין כי אצליח להיחלץ מהבניין המקולל, והרי כה קלושים הסיכויים לכך.

סיפרתי להם על הנס שקרה, והם הביטו בי כבמקסם שווא מפליא ומוזר. ניכר בפניהם חרושי הקמטים כי גם עליהם עברו שעות רבות של סיוטים וחרדות. הרפתקה שכזאת נחשבה פלא בעיני כל. נס גדול, הם ידעו לומר, לצאת ללא פגע מבין ציפורני הגסטפו, ואין תמה אפוא כי כה רבים מבין הנוכחים המופתעים ביקשו להימנות עם המברכים.

אך אף שדווקא שם, במקום שבו כה רבים נפחו את נשמתם אירע הנס ולמרבה הפלא נותרתי בחיים, לבי נותר עצור כשהיה. ידעתי את האמת המרה כי לא תם הסבל, והחיים בצל המוות ימשיכו ללוות אותי עוד זמן רב.

הבריחה הדמיונית

אירועי השבועות האחרונים במחנה העובדים "הבטוח" הותירו אותנו מבוהלים, מפוחדים וללא כל תקווה. ברור היה לי כי לא נצליח להחזיק מעמד עוד זמן רב תחת מכבש הייסורים והעינויים שכתשו אותנו עד דק, ושלא אפשרו לנו לנשום לרווחה ולו לרגע קט. אך דווקא בשל הרהורי הייאוש והמצוקה המכבידים לא יכולתי לחדול ממחשבות אחרות; במוחי עלו רעיונות שונים שאולי יהיה בהם כדי לסייע לנו לשרוד ולהתקיים זמן מה, עד יעבור זעם...

המחשבה על בריחה הייתה נחלתם של רבים, ולא רק במוחי עלו רעיונות שכאלה. חשנו כי הגרמנים סוגרים עלינו בשיטתיות ובהתמדה מכל עבר. כבר לא היה ספק בלבנו כי בעוד זמן קצר, אולי בעוד שבוע, ואולי כבר מחר, יגיעו גם אלינו, והרי גורלנו בכל מקרה כבר נחתם; ואם כן, מה עלינו לעשות? האם לברוח מכאן? איך ולאן? השאלות האלה לא הרפו מאתנו והעסיקו את מחשבתנו יומם ולילה, כאשר ברור היה לכל כי מרווח החיים הצר שנפתח לנו בינתיים הולך ונסגר.

החיים על רקע המתח הבלתי פוסק היו קשים מנשוא, והייאוש הגובר הוליד רעיונות בריחה מקוריים ומיוחדים. רבים העלו במחשבתם תכניות מילוט שונות ודמיוניות, אך משום שידענו כי סיכויי ההצלחה כה קלושים, התגברו בקרבנו החששות והפחדים,

במיוחד לאור תגובתם הנמרצת והאכזרית של הגרמנים לכל מעשה בריחה. הנמלטים על נפשם העמידו את עצמם בסכנה גדולה, ולמי שנתפס לא ניתנה הזדמנות שנייה – הבורח שנלכד נדון למוות בעינויים או בירייה, וגזר הדין בוצע בו במקום. המרצחים ראו בענישה האכזרית תגובה שיש בה משום גמול ראוי והולם לבורחים – אין סליחה ואין מחילה ליהודי המבקש להציל את חייו ועל כך לא היה כלבם שמץ של פקפוק או תהייה.

למרות הסיכון הגדול שבבריחה, והידיעה כי למעשה אין לנו לאן לברוח – ברור היה לי כי מסכת עינויים קשה עוד לפנינו, וכי הם מתכוונים להכות בנו עד חרמה. העדפתי לנסות לחמוק מהמוות הוודאי הצפוי לנו ולהמשיך לבטוח בכוח הרצון שלי לשרוד. אולי, חשבתי בלבי, אצליח גם הפעם להינצל כבעבר. בכל מקרה, הרי אין לנו מה להפסיד; ואם לא נברח – מצפה לנו ללא כל ספק ובכל מקרה סוף מר ונמהר.

גוצ'ו החליט כי אינו מתכוון להיות עד לתמונת האימים הצפויה ולהמתין בחוסר מעש עד לרגע הנורא, עד לסוף המר. בלחישתו, שמא סודו יתגלה בטרם עת, בישר לי על כוונתו לחמוק באישון לילה מן המחנה הנתון לשמירה קפדנית. מָנִיו גְּרָאוּמֶן, ידידו הקרוב, הציע לו לנסות לצאת מהמקום לאחר שיסיר את סימני הזיהוי היהודיים ולעבור את השער במסווה של פועל פולני. משם, על-פי התכנית, אמור היה גוצ'ו להצטרף לחבריו של גראומן במסתור מיוחד ולהמתין לבואם המיוחל של חיילי הצבא האדום... לאבא ולי הציעו ידידינו הקרובים תכנית בריחה, מפתה לא פחות, שסברו כי יש בה סיכוי מה להימלט ברגע האחרון מפני הפורענות המתרגשת לבוא. היה עלינו לחצות את הגבול להונגריה ברכבת משא, מוסתרים בתוך מכל ריק הנישא על קרון הרכבת. כה עז היה הרצון לברוח מפני הגרמנים עד כי סברנו כי נוכל לממש את תכנית הבריחה הדמיונית למרות הסיכויים הקלושים

להצלחתה. אך כמה תמימים היינו וכיצד יכולנו לשים מבטחנו בהרפתקה כה בדיאנית? וכי יכולנו לשער כי גם על הונגריה יפשטו הקלגסים הגרמנים, וכי גם שם ישקדו ללא הפסק על חיסולם של היהודים? השלמנו את ההכנות לבריחה, אך ברגע האחרון ממש נדחתה התכנית בשל היותה מסובכת ומורכבת. חברינו, שניסו את מזלם ונמלטו בדרך הזאת, נתפסו עוד לפני הגיעם למחוז חפצם, בעודם מסתתרים בתוך המכלים הריקים שעל קרונות הרכבת.

ועם זאת לא ויתרתי על רעיון הבריחה. למרות הסיכונים הרבים החלטתי לעשות ניסיון נוסף להיחלץ מעניבת החנק המאיימת. לא חדלתי לקוות כי בכך אדחה לפחות לזמן מה את מימוש תכניתם השטנית של הגרמנים.

התכניות השונות לנוס למרחקים נראו לי עתה חסרות סיכוי ותוחלת. וכי איך אוכל להרחיק לכת עם אבא התשוש, המצפה בכיליון עיניים ובכל רגע למותו המיוחל? אך אם לא אוכל, חשבתי לעצמי, להתרחק ממחנה העובדים בגלל אבא, אנסה למצוא מסתור בקרבת מקום, אולי בבית הזיקוק עצמו, באחד ממכלי הנפט הענקיים והריקים. כאן, סברתי לתומי, נמתין לבואם של הרוסים, שעל-פי השמועות התקדמו והתקרבו, ובקרוב ניוושע מידי כוחות הרשע המדכאים...

אבא, למרבה הפלא, ניאות לשתף עמי פעולה לאחר מכבש של תחנונים שהפעלתי עליו במשך ימים רבים. אם יסייע בידי לממש את תכנית הבריחה, הסברתי לו בדמעות, הוא יעשה זאת למעני ויקל את ייסורי. הצלחתי גם לשכנע אותו כי הפעם טובים הסיכויים להצליח במשימה, ולא יעבור עוד זמן רב עד רגע השחרור...

אטמנו את אוזנינו משמוע ועצמנו עינינו מראות, אך אולי הניתוק מהעולם החיצון הוא זה שטשטש את דעתנו? כה רצינו להאמין כי יום השחרור הולך וקרב, ואף בחלומותינו הרעים לא

עלתה על דעתנו האפשרות כי הצבא הרוסי לא רק שאינו מתקרב כלל, אלא הוא נסוג! נראה שגם התכנית הזאת נבעה מאשליה תמימה, ומכל מקום, איש מאתנו לא יכול היה להעריך את עצמתו הבלתי תיאמן של הצבא הגרמני.

את הבריחה תכננתי בקפידה תוך שמירה על סודיות מוחלטת, שמא תתגלה עוד בטרם הושלמה. חשתי כי הפעם אנו נוטלים את גורלנו בידינו, וכי סוף סוף נוצר סיכוי כלשהו להצליח ולהיעלם לזמן מה מהשטח. לפיכך ההיערכות כולה, למרות הסכנה, מרגשת הייתה ומפעימה: היה עלינו להכשיר את מכל הנפט הריק שבחרתי לשמש אותנו למסתור, ולציידו מבעוד מועד באספקה המתאימה. כמה ימים לפני שניתן האות להיעלם, פעלנו בזהירות להעברת הציוד ההכרחי למקום המסתור המיועד. דאגנו להעביר שמיכות, מזון ומים שיספיקו – כך הערכתי – לשהות של חודשים מספר במכל הנפט המיוחד. אבל אף שעשינו כל מאמץ לבל תתגלה התכנית, ולמרות התקווה כי ניסיון הבריחה יוכתר בהצלחה, המשיך המזל הרע לרדוף אותנו, ולא הצלחנו, לדאבוני, להשלים את המלאכה. בשעה שביקשתי להעביר ציוד נוסף, הבחין בנו פועל אוקראיני שהתעוררו בו הסקרנות והדמיון. הוא צפה בי מרחוק בעודי עולה בסולם, ומאחר שחששתי כי תכנית הבריחה תתגלה, נגנז המבצע כולו עוד באותו היום. האכזבה הייתה רבה. רק יד המקרה מנעה מאתנו להכשיר את המסתור הזמני, וכעת כבר היה ברור כי מסוכן מדי לתכנן פעולת מילוט נוספת.

כבר לא היה כל ספק בלבי כי אפסה כל תקווה, ונראה גם כי שעת ההכרעה קרובה מתמיד. החשש מפני הבאות הלך וגבר. בתחושה קשה ובלית ברירה זנחתי כל מחשבה על בריחה, בידיעה כי מכאן כבר לא נוכל להימלט ומה שיעלה בגורלם של אחינו היהודים יעלה גם בגורלי שלי ושל אבא. וכך, שוב הופקד גורלנו, כרגיל,

רק בידי הגרמנים, בעוד אנו נותרים חסרי אונים ונתונים לחסדיהם. באמתחתי כבר לא נותרו כל רעיונות לישועה ולהצלה מלבד לצפות ולהתפלל לרחמי שמים, אך האין שער התפילה, תהיתי, חתום ונעול בפנינו אף הוא?

גוצ'יו החליט לדבוק בתכנית הבריחה, וכך עשה. לא התקשיתי להבחין על פניו, טרם מימש את תכניתו, עד כמה נחוש הוא לבצעה, גם אם חרד היה ומתוח. הוא הסיר מעליו את כל סימני הזיהוי של אסיר יהודי, וחמק מהמחנה בדרכו אל מקום המסתור ה"בטוח". שמחתי בשביל בן דודי היקר. אולי יתמזל מזלו, ולפחות הוא ישרוד את התופת ויינצל מרוע הגזרה.

דרוהוביץ' – עיר ללא יהודים

כבר עברו כמה חודשים מאז הגענו למחנה העבודה והייאוש החל לתת גם בי את אותותיו. המתח והדאגה דכדכו אותי עד עפר, ואף אני, כמו אבא, שרוי הייתי במצב רוח קודר ונוגה. ואולי הוא צדק, שאלתי את עצמי לעתים בעצב, באומרו כי עדיף להחיש את הקץ? אנו ממילא נתונים בידיהם, ואיזה נס עוד יכול לקרות? כעת נותר לנו רק להמתין לסוף, ונראה כי קרוב היום שבו אפילו את תקוותנו, כמו את נפשנו, הם עומדים לחרות.

וכל אלה, הייסורים הרבים ומשא הדאגות והצרות שאנו נושאים אתנו, מעשי ידי בני אדם שאיבדו צלם אנוש. מי יכול היה לשער בנפשו, הרהרתי בלבי, כי עד קרקעית תהום תגיע שפלות האדם?

האם יכולתי להאמין כי כל מה שעברנו עד כה – ההשפלות ועינויי התופת – כל אלה היו רק מעט מן הסיוט המתמשך, רק אות הפתיחה למסע ההשמדה וההרג המתוכנן בעבורנו?

אם את כל זאת הייתי יודע לפני חודשים רבים, הפלגתי במחשבותי, אולי אפשר היה לחסוך את המאמצים הקדחתניים שהקדשתי לשווא, לתכניות ההצלה השונות והרי התקוות להיחלץ מכאן היו, כך נראה, לא יותר מאשליות ומהזיות משונות.

יוני 1943. מרה שחורה נישאה באוויר עת הגיעו לאוזנינו השמועות הנוראיות: "הגטו חוסל סופית בידי בני העוולה

הארורים"¹³. כעת כבר לא נשארה בגטו ולו נפש יהודית אחת. הידיעה כי כל חברי שנותרו בגטו הובלו אל מותם מוטטה את רוחי. לבי נחמץ על אחי שנותרו שם ושלא יכולים היו להיחלץ מבעוד מועד מהגטו הבווער, עוד בטרם נרצחו כל יושביו.

יהדות דרוהוביץ' חוסלה כולה, ורק אנחנו – כמה מאות לכל היותר – נשארו לפליטה, שבורים ובודדים, מן האלפים הרבים. עם חיסולו הסופי של הגטו נותרה עירנו יודנריין (Judenrein) – נקייה מיהודים; כשאת בתינו תופסים הפולנים והאוקראינים, לשעבר שכנינו ה"חברים הטובים".

דרוהוביץ' עיר הולדתי, שהתפארה בעבר הלא רחוק בקהילה היהודית הגדולה שבקרבה, נותרה מיותמת ואפורה כעת, משנלקחו היהודים שאך תמול שלשום השרו עליה מרוחם ומתרבותם העשירה. העיר שכבר איננה שלי לא תהיה עוד שוקקת חיים כשהייתה, על המגוון המיוחד של יהודי העיר, שצבעו אותה בשלל צבעים ושנסכו בה, בעבר הלא רחוק, לבביות וחום.

צער גדול כבש את לבי עת נודע לי על חיסול הגטו. ידעתי כי כבר אין לי ולחברי שנטשו את הגטו לאן לחזור גם אם במקרה ייוותר מי מאתנו בחיים – ביתנו נחרב על כל יושביו, לעבדות שולחנו, ורוחנו המושפלת עד עפר, המתענה והסובלת, לא תוכל לסלוח לעולם לעיר שבגדה בבניה הנאמנים. חיסול הגטו היה אות עבורי כי קרוב היום שבו נלך גם אנו באותו נתיב אפל, שבו צעדו אחינו התמימים אל מותם. אך למרות התחושה הקשה כי הייסורים לא ייפסקו בקרוב ויימשכו עוד זמן רב, נשבעתי שלא להישבר ולא להיכנע. נשאתי עיני לשמים בתפילה: תן בי אלוהים כוח להמשיך ולהיאבק על החיים עד בוא הנס, אם יבוא, ואל תרפה את ידי. אך דבר אחד לא שערתי בנפשי – עד כמה רב יהא סבלי...

13 ב' 21 במאי 1943 החלו הגרמנים בחיסול הגטו וכ-10 ביוני הושלם החיסול.

הגירוש לפלשוב

בוקר קיצי חדש עלה על המחנה ונראה, לפחות בשעות המוקדמות, כי בוקר שגרתי הוא זה, ואינו שונה מכל בוקר אחר. החמה יצאה לאטה מנרתיקה ללהט את עולמנו הקודר, וקרני השמש הראשונות כבר החלו לבצבץ מעל. אך דבר מה באוויר החנוק והדחוס רמז לנו כי הבוקר הזה אינו כתמול שלשום, ומשהו בלתי צפוי עומד להתרחש.

המתח הלך וגבר בקרבנו ככל שחלפו השעות, והלב הלם בחזקה. מה הפעם? למה עלינו לצפות? גם מי שעצמו את עיניהם מראות, לא יכולים היו להתעלם מהחשש המתעורר בלב.

חשנו בתכונה רבה ולא שגרתית מסביב, גם אם הגרמנים, כרגיל, בקשו להסתיר מפנינו את ההיערכות החריגה והתמידו בניסיונם להונות אותנו בדרכם האופיינית. ההמתנה לגרוע מכל מרטה את עצבינו הדרוכים והמתוחים בלאו הכי, אך ברור כי בעוד שעות מעטות יתפוגג מסך הערפל.

רק לאחר זמן מה כבר יכולתי להבחין בבירור בשינוי המבעבע על פני השטח, אך עדיין לא ידענו בוודאות למה עלינו לצפות ומה מתכוונים הגרמנים לעשות בנו. אך כלום זה משנה, תהיתי, אם יבחרו להמשיך ולייסרנו עוד ועוד או שיבקשו לחסלנו כבר עתה? ידעתי כי רק שאלה של זמן היא עד שיוכרע גורלנו, ואף אנו נושלך כבני עירנו האחרים, על עגלת המתים. ובכל זאת, למרות קול ההיגיון ובניגוד לדעתו של אבא, חלחל בקרבי דחף עיקש,

שליווה אותי ימים כה רבים, גם אם עלה ושקע חליפות, לדחות קמעה את הקץ, את גורלנו המר.

ואכן, חשדותינו התבררו כנכונים. לא עבר זמן רב ולפתע נשמעו מכל עבר פקודות וצעקות מפחידות. בתוך דקות ספורות נסגרו עלינו השערים. מבוהלים ודרוכים עקבנו אחר המתרחש. הרמקולים השמיעו בעצמה מחרישת אוזניים את קריאתם של המפקדים הגרמנים: "כל היהודים מצטווים להתפנות ולעזוב מיד את שטח המחנה".

הגירוש לא בא לנו במפתיע. ברור היה לנו כי גורלנו לא יהיה שונה מזה של הקרבנות האחרים, והמעבר אל מחנות המוות, במוקדם או במאוחר, בוא יבוא. אך למרות זאת ועל אף ניסיונו המר, עדיין נותרה בלבנו תקווה, גם אם קלושה, כי למרות הייסורים וההשפלות שחווינו, הרי כאן, במחנה הזה, נהיה בטוחים ומוגנים יותר מאשר בכל מקום אחר. והרי כל העת הגרמנים חזרו והשמיעו באוזנינו כי שהותנו במחנה תבטיח לנו את החיים כל עוד אנחנו עובדים יעילים וחרוצים...

"העבודה", כך נאמר לנו בכל הזדמנות, "מהמוות משחררת", ואנו, בלית בררה, נטינו לסמוך על הבטחות שווא אלה. נאחזנו באפשרות להמשיך לעבוד בחברת הנפט בסקידן כבקרש הצלה אחרון על אף העינויים והמוות שהיו מנת חלקנו. וכעת, עם בשורת הגירוש, גם תקוותנו זו נכזבה. אי־ודאות באשר להמשך דרכנו החלה משתלטת עלינו ולערער את נפשותינו: מהו היעד הבא? שאלנו בחיל ורעדה איש את רעהו; לאן מובילים אותנו?

האסון המתקרב, שניפץ ברגע אחד את האשליה האחרונה שלנו, הותיר אותנו שבורים והמומים. אחוזי תזזית פנינו איש לרעהו, מבולבלים ומבוהלים בתקווה לדלות כל פיסת מידע אפשרית. אך איש לא שיער כנפשו וגם לא יכול היה להעלות על דעתו את שצפוי לנו, את האמת המרה.

הצטוונו להתארגן מיד לתזוזה כשאנו מותירים את כל "רכושנו" מאחורינו, למעט הלבוש הדל שלעורנו, ועשינו במהירות את דרכנו בתוך ההמון אל קרונות הרכבת, מלווים בצעקות, בחבטות ובקללות נמרצות. אבא הניע בקושי רב את רגליו. ניסיתי לעודד אותו ולתמוך בו, אך הבחנתי כי הוא הולך ודועך למול עיני והמראה כה מדכדך וממוגג לב.

הגרמנים המשיכו והתמידו כהרגלם במלאכת הרמייה והכזב, והשמועות שהם דאגו להפיץ בינינו עברו כמו אש בשדה קוצים. אל לכם לחשוש, לחשו השמועות, הרי בינתיים אין הם מבקשים לחסל אתכם, גם אם זאת כוונתם בסופו של דבר... ועוד ידעו השמועות לספר כי כבר נבחר היעד הבא עבורנו – העיירות יסלו וקרוסנו (Jasło, Krosno) החביבות והקטנות, ולהוכחת "כנותם" העלו אותנו הגרמנים על גבי קרונות חשופים, נטולי מחיצות ודפנות.

הגרמנים המשיכו לפזר את ה"הבטחות" המרגיעות, המוכרות, כי לא יאונה לנו כל רע וכי שיערה לא תיפול מראשנו, ועשו כן אפילו דקות ספורות לפני העלייה לקרונות, אך כל זה כמובן בתנאי שנציית באופן עיוור לפקודות, וכל עוד המכונה הגרמנית המשומנת תשתמש בנו לצרכיה.

להבטחות הסרק הללו הייתה השפעה רבה, ורבים אכן נפלו קרבן למסכת ההטעיה המתמשכת. אך מה היה יותר קל ונוח בעבורנו מלקוות ומלהאמין כי הפעם אמת בדבריהם? כלום הייתה בידינו בררה אחרת? לולא עצמנו את עינינו מראות את האמת המרה, כי אז לא היינו מובלים אל מותנו?

אבא ואני נדחקנו בקושי רב בין ההמונים שהתאמצו לעלות במהירות לקרונות. מעלינו עמדו אנשי ס"ס חמושים כשהם מכוונים את הרוכבים והאקדחים השלופים לעבר העובדים המתגוללים על רצפת הקרונות. האות ניתן. הרכבת יצאה לדרכה,

ובה מאות יהודים ישובים, שחוחים וצפופים, בקרונות הפתוחים. למרות ניסיונות ההטעיה הבלתי פוסקים מצד הגרמנים נותרנו מלאי חששות ופחד, וחשנו מופקרים ונתונים למרמס כבהמות. הרכבת דהרה במהירות, ועליה המטען האנושי המובל אל מעמקי הרשע, אל התהומות. הגרמנים, כהרגלם, טוו מבעוד מועד את התכנית על כל פרטיה בדיוק נמרץ וביעילות שטנית, ואנו, שרצינו להאמין באשליות ובתקוות השווא, נגלה בקרוב את האמת המחרידה ואת תכניתם הבוגדנית.

כבר בתחילת הדרך התברר לי כי הוטעינו במתכוון. הד"ר גרסטנפלד, שכננו לחדר במחנה, הכיר בצעירותו את הדרך לעיירות שאליהן אמורים היו הגרמנים להוביל אותנו. אך לדבריו היינו בכלל בדרכנו מערבה, לקרקוב ולסביבה, ממש בכיוון שונה מזה שעליו דיברו השמועות השקריות. ועוד התברר כי הקרונות הפתוחים שימשו אף הם להטעיה ולהסוואה כדי למנוע מאתנו אפילו את המחשבה על בריחה. הגרמנים בקשו כביכול להראות לנו כי הם מאמינים שייטב לנו ב"מחנות העבודה החדשים", וכל ניסיון להימלט מידיהם יהיה שלא לטובתנו וחסר תכלית וערך.

תשושים, רעבים וצמאים למים עשינו את דרכנו אל הבלתי נודע. אך למרות המראות הקשים שהייתי עד להם עד כה, לא הייתי מסוגל לצייר בדמיוני את התסריט הצפוי לנו, את מסכת העינויים, הרציחות וההשפלות...

ואכן, במקום לעיירות יסלו וקרוסנו הובלנו היישר למחנה הריכוז פלשוב (Płaszów),¹⁴ בקרבת קרקוב, בפקודו של המרצח

14 מחנה פלשוב הוקם בשלהי 1942 כמחנה לעבודת כפייה בפרברי העיר קרקוב ובינואר 1944 הפך למחנה ריכוז. במאי-יוני 1944 היו במחנה כ-24,000 אסירים. במחנה נרצחו עשרות אלפי יהודים. בקיץ 1944 עם התקדמות הצבא האדום החלו הגרמנים בהעברת האסירים למחנות אחרים. כ-14 בינואר 1945 הועברו אחרוני האסירים לאושוויץ.

אָמון גֵּת (Amon Göth), הידוע לשמצה. שמעו של המחנה, כמו גם שמו של העומד בראשו, נודעו למרחוק, ולכאן הובלו רבים מהמשלוחים של היהודים מכל רחבי פולין.

האם גניה, לאון והאב אהרון,
דרוהוביץ'

לאון (משמאל) עם ההורים גניה ואהרון והסבא מוניש, דרוהוביץ'

תמונת מחזור של בוגרי הגימנסיה. המחבר, חמישי מלמטה, בצד ימין

ריכוז יהודי דרוהוביץ' בגטו לפני גירושם

לאון, תלמיד בגימנסיה העירונית,
דרוהוביץ'

אברהם גוטסמן (גוצ'יו),
שלישי משמאל,
דרוהוביץ'

נשים בעבודת כפייה במחנה פלשוב, 1943

צעירים יהודים בדרוהוביץ' בעת עבודתם בחוות המיור הלמריך בהירווקה, 1941. לאון, שלישי משמאל, בשורה האחורית

KL:

Häftlings-Personal-Karte

Häftl.-No. 1
F-Jude 85458

Fam.-Name: Mühlrad
Vorname: Leon
Geb. am: 8.5.20 in: Orshov
Stand: Kinder:
Wohnort:
Strasse:
Religion: Staatsang.:
Wohnort d. Angehörigen:
Eingewiesen am: 10.2.44
durch: KL: Plaszow
in KL: Weithausen
Grund:
Verurteilt: am: durch KL:
mit Verfügung v.:

Oberstellt

am: an KL:

am: an KL:

am: an KL:

am: an KL:

am: an KL:

am: an KL:

Entlassung:

am: durch KL:

mit Verfügung v.:

Personen-Beschreibung:

Größe: cm

Gestalt:

Gesicht:

Augen:

Nase:

Mund:

Ohren:

Zähne:

Haare:

Sprache:

Bes. Kennzeichen:

Charakt.-Eigenschaften:

Sicherheit b. Einsatz:

Körperliche Verfassung:

Strafen im Lager:

Grund:

Art:

Bemerkung:

NS-5-44 800.000

כרטיס אסיר של המחבר ממחנה מאוטהאוזן

המיור אברהרד הלמריך, חסיד אומות העולם

המחבר (במרכז) במילנו, איטליה, לפני עלייתו ארצה, עם חבריו ניצולים ממחנה גוץ

עבודת כפייה במאוטהאוזן

ניצולים ממחנה גוץ חודשים מספר לאחר
השחרור.
מימין: לאון מילרד משמאל: יונס רולר

יוצאים ל"דרך חדשה"

עוד במהלך הנסיעה, בעוד אנו רחוקים אך במעט מפלשוב, אפשר היה לראות בבירור את הגדרות הגבוהות המקיפות את שטח המחנה הגדול, ומרחוק נראה כי פזורים בו מאות רבות של צריפים עלובים; וכעת, כשהרכבת כבר התקרבה אל המחנה, יכולתי להבחין בערב רב של אסירים הבוהים בנו במבט אדיש, כמי שכבר הורגלו למראה משלוח אנושי חדש.

הרכבת הגיעה ליעדה, מחנה פלשוב. קרונות הרכבת נעצרו בחריקה צורמת ומחרישת אוזניים לאחר נסיעה ממושכת ומייגעת בשמש הקופחת, תחת כיפת השמים.

הישיבה הדחוסה ללא ניע בקרונות הפתוחים, ללא מזון וללא מים, התישה אותנו מאוד ושיתקה את הגוף. בלב כבד ובתחושה קשה לטפתי את ידו של אבא השרוע על רצפת הקרון, והבטתי בכאב בפניו המיוסרים. רציתי לעודדו, לחזק את רוחו, אך מה אומר לו? האם אוכל להבטיח לו באמת ובתמים כי גורלנו ישפר והסכנה תפחת? והרי עיניו בראשו וגם הוא מבין, גם אם לא מביע זאת בקול, כי הגענו לעברי פי פחת.

ישובים על רצפת הקרונות, יראים לנפשנו, המתנו, מיזאשים ונכנעים, לפקודה לפנותנו מהם במהירות, וזו אמנם לא איחרה לבוא. קבלת הפנים שערכו לנו אנשי הס"ס החמושים בנשק שלוף והמלווים בכלבים הנובחים ללא הפסק, לא הותירה ספק בלבנו בנוגע להמשך ה"טיפול" שנזכה לקבל מידיהם. אך גם אז לא

המחבר באיטליה לפני העלייה לארץ,
דצמבר 1945

ברוכים המעפילים למולדת!

ליום השלושים למאורעות גבעת חיים, שסיים ורשפן בשורה בפינו לישוב העברי:

הליה עלו לחופי מולדת מאות אחזות של מעפילים.

למרות הפרעות איתני הטבע (סערת ים) וכל אמצעים החדשים של שומרי החוק, שליחי הספר הלבן,

עלו המעפילים והצליחו!

אנשי ההגנה קבלו את אחיהם ניצולי הגיטאות בוזרעות ולבבות פתוחים והעלום לחוף בסדר וללא תקלה.

כלם נמצאים במקומות מבטחים ולכלם שלום!
האניה נושאת דגל ציוני ועליו כתוב לאמור:

שם הספינה "חנה סנש"
הורדה בעזרת ארגון ההגנה העברית.
תוא הספינה אחת המצבות לששת מליוני אחינו ואחיותינו.

הישוב המאורגן

כ"ב טבת תש"ו
26.12.1945

הודעה על הגעתה לארץ-ישראל של ספינת
המעפילים "חנה סנש" שעל סיפונה היה גם
המחבר

יכולתי אפילו לשער בנפשי את גודל האסון העתיד לרדת על ראשנו. כלום ניתן היה לצייר בדמיון את מסכת הפתעות המזומנות לנו ואת ה"חגיגות" הגדולות?

מראה המחנה החדש, ממקום מושבי על רצפת הקרון, לא היה מעודד כלל וכלל. אם מחשבה על בריחה עברה לרגע במוחי, הרי מיד התאדתה עת התחוויר לי כי המשימה בלתי אפשרית. הרעיון לנסות לברוח מהמחנה נדחה מיד בהבחיני בגדר התיל הכפולה המחושמלת, הגוזרת על הנמלט מיתה מבעיתה ואכזרית. הצעקות הקולניות ונאצות החיילים קטעו את מחשבותי. היה עלינו לקפוץ במהירות מהקרונו, תוך שהם חובטים בנו ללא הבחנה באלותיהם הכבדות ומקרבים אלינו את כלבי הצייד האימתניים הנובחים בעצבנות לעומתנו וממתנינים באי-שקט לפקודה לשסף את גרונו.

יומם של הקלגסים היה קצר, ומלאכתם הייתה מרובה. חסרי סבלנות היו ופעלו כמכונות אוטומות – כל דבר חייב היה להיעשות ללא כל שהיות ועל-פי התכנית. החיילים הקשוחים ציפו למשלוחי אדם רבים נוספים, והאיצו בנו ללא רחם. מבטם היה קפוא, ועיניהם המזוגגות מזרות אימה. צווחות הזירו בגרמנית התערבבו בצעקות האסירים המבוהלים, ועל כל עיכוב, ואפילו קל שבקלים, שילמו ה"סוררים" בחייהם. בליל הצעקות שכך עד מהרה. "קבלת הפנים" התנהלה בקצב מהיר ובסדר מופתי. הפחד והבהלה נטלו מאתנו את כוח הדיבור – דממת מוות השתלטה עלינו ורק הלב המדמם זועק זעקה גדולה ומרה.

בתוך זמן קצר מצאנו את עצמנו מובלים כחיות למקלחות, לרחיצה ולחיטוי, נתונים לחסדיהם של השומרים. במקלחות המעופשות גזלו החיילים את החפצים האישיים המעטים שעוד

נותרו ברשותנו, ואפילו את הבגדים שלעורנו שדרו, כשהם מותירים אותנו עירומים ומושפלים. מהרגע הזה נחשבנו לאסירים של ממש והפכנו להיות רכושם הבלעדי של קציני הגסטפו.

עוטים על גופנו המדלדל בגד דל ודהוי, יצאנו לדרך חדשה, חסרת תקווה. היו בינינו אסירים בגילים שונים, מבוגרים וצעירים, פסיפס רחב של הקהילה: יהודים עשירים ועניים, מלומדים ונבערים, אך רוב הקרבנות היו יהודים פשוטים מן העיירות, הכפרים והערים. את "טקס הקבלה" המשפיל עברתי כשאבא צמוד אלי כל העת. לא עזבתי אותו אפילו לרגע קט, כשאני מביט בחרדה בעיניו הכבויות. הרהרתי, בלטפי את כתפיו השמוטות, בקרן האור האחרונה שהסתלקה לה, עוזבת אותנו אף היא לאנחות. מלאכת החיסול נדחתה אמנם לפי שעה, אך ידענו היטב כי זמננו הקצוב הולך ואוזל; לכל היותר נזכה בכמה שבועות או ימים של חסד. גורלנו ייקבע על פי הצורך של הצורר בעבדים – או על-פי טירוף הדעת של מפקד המחנה. מעתה יהיו חייו מופקדים בידיהם של רוצחים שתפקידם "לחנך" אותנו מחדש: ידענו כי אלה יאלצו אותנו לעבוד בתנאים אל-אנושיים ואף להגדיל מדי יום את התפוקה, עד הרגע שבו נקרוס תחתינו ונוחלף באחרים. ואני נשבעתי לעצמי באותו הרגע כי אעשה ככל יכולתי שלא להתמוטט; כוחי, גם אם לא רב, עדיין אתי; אך מה יהא על אבא הדועך מול עיני שבקושי עומד על רגליו?

גבעת המוות

כבר בתחילת דרכנו כפלשוב היינו עדים למראות מחרידים. אלה התרחשו על מורדות גבעה קטנה במחנה, "חיוּבָה גורקה", כך כונתה לגנאי בפינו, מקום שבו נהגו הגרמנים מדי יום לטבוח בירי מקלעים מאות אסירים מבוהלים.

הגרמנים נהנו במיוחד לצלוף ביהודים שהצליחו לחמוק מידיהם או שנמצאו ברשותם תעודות מזויפות, ונלכדו לרוב בסיועם של מלשינים ובוגדים. הניצודים שנתפסו במקומות המסתור השונים הובלו לעתים היישר אל גיא ההריגה, גבעת הרצח החביבה על קציני הגסטפו, שבה תתבצע המלאכה ביעילות מצמררת ומבחילה.

הסדר והמשמעת כה חשובים היו בעיני הגרמנים עד כי סגדו להם ממש ועל כן מעשהו ה"נפשע" של הנמלט על נפשו, שפגע בגסות בערכי המשמעת הנערצים על-ידם, היה פסול ומקומם מבחינתם. אין סליחה ואין מחילה למפרי הפקודות, שביקשו לבחור בחופש ולא הסכימו עם חיי העבדות והשעבוד. הגרמנים גם ראו בכל יהודי שנאבק בגורל וניסה להציל את חייו כמי שעלול לשמש דוגמה רעה לכל השאר, ולפיכך צריך היה להציג את קלונו ברבים: להענישו בחומרה הראויה ולחסלו קבל עם ועדה כדי שהלקח ייחרת בלבו של קהל הצופים המזועזע.

לרשותם של הגרמנים עמדו אמנם אין-ספור שיטות לעינויים ולחיסולים, ובזאת הרי נחשבים היו למומחים וליעילים מאין

כמותם. אך באשר ל"עשיית הצדק" עם הבורחים על נפשם, או אז הקפידו לבחור בשיטה ראויה והולמת במיוחד, לטעמם, שתשרת כראוי את מטרותיהם, וכזה היה הטבח בחוויובה גורקה.

הגרמנים הובילו אותנו לגבעת הדמים כדי לצפות בהרג וללמוד על גורלם של אלה שלא קיבלו עליהם את הדין, שכן כזה יהא גורלנו אם רק נעז להרהר בלבנו על בריחה.

אחוז חלחלה עמדתי לצדו של אבא, ידי נתונה בכף ידו, מוקף בקבוצה גדולה של אסירים חדשים, מפוחדים עד מוות. השומרים סביבנו בוחנים אותנו במבט חודר: אי לו למי שלא יפנה את עיניו לעבר עשרות היהודים האומללים העומדים שורות-שורות בראש מורכן והממתנים בהכנעה לרגע שבו יפלו הכדורים את גופם.

ולפתע הדממה מופרעת ברירות מתפצחות ומטרטרות המגוועות את הלב: "טרר... טרר... טרר... טא, טא, טא", חופזות מכונות הירייה בשצף קצב. צעקות, צווחות, ואחריהן משתרר שקט מתוח. הטקס הנלווה לרצח הקרבנות קצר, אך בזאת לא די להם, לגרמנים. מכונת המוות המשומנת ממשיכה במלאכה גם לאחר שהנטבחים נופלים ירויים על הקרקע, ואף שם, על רגבי האדמה האדומים מדם, תרבינה הרעות והתלאות: הגופות החמות נאספות לערמות הפזורות ברחבי הגבעה. עובדים מיוחדים מבין היהודים מצטווים לפשפש ביעילות ובדקדקנות בפיותיהן – עליהם לאתר במהירות את שיני הזהב של הנרצחים ולעקור אותן ממקומן.

הכל צריך להיעשות חיש מהר והרי אסירים נוספים ממתינים ל"תורם" ועתידים אף הם לבוא על עונשם. הגרמנים מוותרים על חיפוש נוסף בגופם של הנרצחים. כספם המוסתר, אם היה כזה, נבזז ונגזל עוד במקלחות עם הגיעם למחנה.

קציני הגסטפו מורים לפזר עצים יבשים על הגויות, וכל

המטען האנושי האומלל מועלה באש, ורק העשן הסמיך המיתמר מהגופות יעיד על סיומו של ההרג.

לאסוני, בתחילת שהותי במחנה הורו לי קציני הס"ס להתמסר לעיסוק ייחודי, וזאת בתמורה, כמובן, לחיי ה"חירות" שקיבלתי בינתיים במתנה – עם סיום עקירת שיני הזהב היה עלי לפזר את העצים היבשים על גופות הנרצחים ולהצית בהן אש.

אחוז ייאוש נורא, העפתי מבט כבוי בתמונות הזוועה המצמררות שנגלו לעיני מדי יום, מדי שעה. ולי לא נותר אלא להזיל דמעה בסתר ולהרכין את ראשי בהכנעה. שבור לב מכאב ומצער, נועץ הייתי מדי יום עיניים משוועות בעשן המיתמר אל על, כמבקש לחדול מראות את תמונות הזוועה ומחזות האימים, כשהריח החריף העולה מן הגויות השרופות מלווה אותי בימים ובלילות. וכך, ערב ערב, בתום "יום העבודה" המחריד, שואל הייתי את עצמי, כשדכוכי נפש צפים מתוך עיני, כיצד אוכל להסתגל ל"חיים" במחנה המוות. ואולי צודק אבא וצודקים אחרים, שנקעה נפשם מהמראות המחרידים ושואלים את נפשם למות?

גולדברג, קאפו יהודי ידוע

לא רק הגרמנים הראו לנו את נחת זרועם והכו אותנו נפש באלת העץ המרוצצת מוחות. גם אחינו היהודים, הקאפו, שסייעו לגרמנים בפיקוח על העבודה, לא חסכו שבטם עת חבטו בנו והלמו עד זוב דם בקרבנות המיוסרים נטולי הכוחות. הייתכן כי אופיים של בני אנוש ישתנה ללא הכר, וייהפכו אף הם למקור של רוע? הזוועות המתמשכות בלא הפסק העידו שאין בכך משום הפתעה או כל חדש.

לא יכולתי שלא לחוש ברגש של סלידה ותיעוב כלפי אלה מבני עמי, שמבקשים היו להשביע את רצונם של אדוניהם החדשים ולכרוע ברך בפניהם. הבטתי בעיניים קמות מדי יום במעשיהם של הקאפו היהודים, והמראה כה מבחיל ומקומם. אכן, קשה להאמין כי בני עמנו הם, בשר מבשרנו. הכיצד יכולים היו אלה לקחת חלק בהשפלתם של ילדינו והורינו?

רבים מהם ביקשו להאמין כי בכך יוכלו אולי להינצל מעינויי התופת שנפלו בחלקנו ולהיותו בחיים, ובינתיים חשבו לזכות בהטבות שונות שהציעו להם הגרמנים: עוד פרוסת לחם ואולי עוד כמה ימים או חודשים של חסד. אך בתוך תוכם ידעו הקאפו היהודים כי רק בודדים ומעטים מהם ישרדו, וגורלם – כשל אחיהם יהיה.

ועם זאת היו גם אחרים: בין הקאפו חלשי האופי היו מי שלא איבדו לחלוטין את צלם האנוש. עוד נותר בלבם קמצוץ חמלה

ורחמים, ועל אחיהם ביקשו במעט להקל; היו מהם שניסו לסייע לקרבנות האומללים, ואף נמנעו מלמלא עד תום את פקודות הדמים לאחר שלא השלימו בלבם פנימה עם מעשה הבגידה המתסכל.

לבי נקרע לגזרים עת נגלה לעיני בבוקרו של יום אביבי מחזה מבעית שלו היה אחראי אחינו היהודי מַצִּיק גולדברג, עורך דין במקצועו. עיני יצאו מחוריהן בראותי את הקאפו היהודי מפליא את מכותיו ללא רחם וללא סיבה, בצעירה הנושאת את עוללה ברחמה. עורך הדין המכובד לא הניח לרגע לאישה הזועקת על נפשה, וחבט בה שוב ושוב עד שקרסה תחתיה והתעלפה.

יחסם המשפיל של אותם קאפו יהודים ומעשיהם המתועבים העיקו על כולנו כמשא כבד. כלום ניתן לשכוח את התנהגותם האכזרית של שניים מן הקאפו, הילִבִּיץ' ופינקלשטיין, שגילו קשיחות לב ואטימות ביחסם לשרידי הגטו האומללים? אלה השניים מילאו בקפדנות יתרה, ואף מעבר לנדרש, אחר פקודות מעבידיהם הגרמנים – וכך, ברצותם להפגין בפניהם את נאמנותם הרבה או עת אחזה בהם רוח רעה, נהגו בלא רחמים כבשר מבושרם, באחיהם היהודים.

לאחר כמה ימים שבהם נטבחו מדי יום מאות יהודים בגבעת המוות חשנו בהפוגה מסוימת בקצב ההוצאות להורג, גם אם לא לזמן רב. הרגיעה הזמנית, כך נדמה היה, מקורה במיעוט הנמלטים והמסתתרים: היהודים שביקשו להימלט על נפשם ידעו כי הבריחה מפני הגרמנים חסרת סיכוי היא – הכיצד יכולים היו להימלט ולאן, כאשר משתפי הפעולה הפולנים והאוקראינים המלשינים זיהו בנקל את שכניהם היהודים והסגירו אותם בשמחה לידי הגרמנים. רבים מהיהודים העדיפו אפוא בייאושם להחיש את מותם ולא לנסות לברוח ובכך להאריך לשווא את חיי הסבל והייסורים.

אבא ואני נלקחנו לעבודות כפייה מחוץ למחנה. מדי בוקר עשינו את דרכנו אל מקומות העבודה השונים עם המוני האסירים היהודים בצעידה ממושכת, בשורות ארוכות וישרות ובסדר מופתי. העבודות שבצענו לטובת המאמץ המלחמתי קשות היו ומפרכות. אך מתישות ומדכאות ככל שתהיינה, עדיפות היו בעיני על פני אותה "עבודה" – העלאת גופות הנרצחים באש, שהוטלה עלי בגבעת המוות עם הגיעי למחנה.

העבודות מחוץ למחנה כללו בעיקר חפירת בורות בפיקוח צמוד של חייל ס"ס נקלה ואלים; ולי במיוחד קשות היו שבעתיים, כי במהירות ובלי למשוך תשומת לב גם את מכסתו של אבא התשוש חייב הייתי להשלים. עם סיום יום עבודה מייגע ורווי השפלות שבנו למחנה כפופים ומדוכאים. החזרה למחנה, כך על-פי הגרמנים, נועדה "למנוחה" – אך למעשה, התכוונו לסדרה נוספת של עינויים פרועים.

הזמן, כך נדמה היה, אינו חולף כלל, ונראה כי אפילו החזקים שבינינו, שעד כה עוד הצליחו, גם אם בקושי רב, להחזיק מעמד, החלו להפגין ייאוש נורא ולאבד כל תקווה. תחושת אבדן וחידלון חלחלה בגופי עד כי חששתי שאף אני אכרע תחת נטל המצוקה הכבד מנשוא. עד מתי אוכל לכבוש את הזעקה?

וכך עברו שבוע, ועוד שבוע, כשהגרמנים ממשיכים ביתר שאת להכביד את עולם עלינו. ייסורי השאול לא הרפו מאתנו ולא פסקו ולו לרגע קט. חשנו מפוחדים ונתונים למרמס, ואין בנו רוח עוד. ובדומה לאבא, קצרה נפשם של רבים במחנה, ואף הם מבקשים לקרב את קצם וללא ייסורים. אך בינתיים גם לתפילתם זו אין האל נענה.

יום ראשון הארור

ימי ראשון היו "חופשיים מעבודה", כאילו בני חורין היינו: בשאר ימי השבוע עשינו במלאכת הכפייה המתישה תחת שוט הקלגסים המשעבדים, וב"יום המנוחה" המיוחד היינו פטורים מעבודה גופנית קשה וממצעד העבדים.

יום ראשון היה היום החביב ביותר על אמוץ גת, מפקד המחנה ועל חבר מרעיו. להם היה זה יום של חגיגה והפתעה, וליום הארור והמבעית הזה המתנו אפוא דרוכים ומבוהלים עד מוות. "ימי המנוחה" המיוחדים האלה נועדו לאפשר לנו כביכול לאזור כוח ולהתאושש מעבודות הכפייה המפרכות, אך דווקא באותם ימים בוצעו גזרות החיסול האכזריות ביותר באמתלות מוזרות ומשונות.

יום ראשון, יום קיץ לח וחם קידם את פנינו הקודרים לאחר שבוע של עבודה מעיקה ומייאשת. קרני השמש החמימות שבקעו את ערפילי הבוקר, כאילו מנסות היו לעודד ולהאיר במעט את נפשנו הנכאה, אך אלה לא יכולות היו להעיד על מה שעתיד להתרחש בעוד זמן קצר.

וכך, גם אם נדמה היה כי הגרמנים, לשם שינוי, יחדלו ולו לכמה שעות מלענות אותנו וירפו במעט את לחצם הרי תחושה עמומה ובלתי מודעת שקיננה בקרבי ביקשה להזהיר אותי מפני סכנה. אך מה כבר היה ביכולתי לעשות? ואכן, לא עבר זמן רב

וכבר יכולתי לחוש בנקל באוויר בתכונה כלשהי אצל אנשי הגסטפו היהירים, קשוחי הלב גם אם עדיין לא היו סימנים מוגדרים וברורים למה בדיוק עלינו לצפות.

צעקות הגסטפו הקוראות לנו להתאסף במהירות, נשמעו לפתע פתאום ברחבי המחנה. צמרמורת עברה בכל גופי. חוסר האונים המשווע ואבדן העשתונות שפקד אותנו מטריפים היו את הדעת. אובדי עצות ורועדים מיוחד, ניסינו לנחש מה עומד לקרות, כאילו מבקשים היינו לאמור את סיכויינו לעמוד בפרץ, אך איש מאתנו לא יכול היה לצייר בדמיונו את מה שמתכנן לעולל לנו גת האיום.

הגרמנים פקדו עלינו להתייצב בתוך דקות כמגרש המסדרים רחב הידיים, כשהם מכתרים אותנו במהירות מכל עבר ומשסים בנו את הכלבים המאיימים להסתער עלינו ולנעוץ בנו את שיניהם המחודדות. ללא שהיות ובריצה מבוהלת הסתדרנו בסדר מופתי, ללא תזוזה וניע, ממתינים בדריכות ובחשש גדול לבאות.

עמדנו נרעשים ומתוחים מול שורות אנשי הס"ס הסוגרים עלינו מכל עבר. לבי הלם בחזקה. מה הם מבקשים מאתנו הפעם? המתח הלך וגבר. אחזתי בחרדה בידו של אבא העומד לצדי כמבקש להגן עליו מפני כל צרה, אך כלום אוכל לעשות כן?

שמועות שונות על הגזרה החדשה שאמוץ גת עומד לגזור עלינו עברו בלחש ובמהירות מפה לאוזן, אך מי יודע אם נכונות הן אם לא? אחוז חרדה הבטתי אובד עצות בחיילים על מדיהם הירוקים המבהיקים, הממתינים בקוצר רוח לפקודה עלומה ומתנועעים במקומם בחוסר סבלנות. הו, כמה יוקדת השנאה אלינו בלב שובינו המתנשאים. נראה כי מבקשים הם להתחיל במלאכה, ומדי פעם העיפו לעברנו מבטי בוז ותיעוב בסוקרם את נתיניהם הכנועים. את חייו של מי הם עומדים ליטול היום?

עוד אנו ניצבים דרוכים על מקומנו, הבחנתי בקבוצת עובדים העוסקת בהתקנת רמקולים רבי עצמה, שבאמצעותם החלו להשמיע מנגינות ושירים מוכרים. המתח הגיע לשיאו. הדם הלם ברקותי: מה הם מכינים לנו עכשיו? כמה יפתיעו אותנו הפעם?

התמונה התבהרה עד מהרה. לפתע נשמעה מפי קצין הגסטפו שעמד בראש החיילים צווחה מקפיאת דם: "הילדים!" עיני יצאו מחוריהן בהיטי בתדהמה במתרחש: החיילים, מלווים בצלילי המנגינות הבוקעות מהרמקולים, החלו לנוע ממקומם לעבר צריפי הילדים שהובאו עם הוריהם מגטו קרקוב.

חמושים בנשק ובאלות ומסתייעים בקאפו היהודים ובכלבי הציד החושפים את מלתעותיהם, הם פתחו במבצע לחיסול הילדים ובקשו להשלים במהירות את המלאכה. בצעקות ובמכות הם גררו מהצריפים את הילדים הרכים וחסרי הישע בבקשם להפריד אותם מהוריהם לעולמים.

לא יכולתי להאמין למראה עיני. בלב דווי צפיתי בילדים הקטנים, שבכיים נשמע למרחוק. "אבא", "אמא", זעקו באימה, מפנים אלינו מבט קורע לב ומתחננים כי נושיע אותם מציפורני החיילים האימתניים. אך מה יכולים אנו לעשות? אבא ואני, מרעידים בכל איברינו וחונקים בגרוננו את השאגה. קצרה ידינו מהושיעם. והרי אפילו יד לא נוכל להושיט לעברם של הילדים התמימים ואת רוחם כלום נוכל לחזק?

בעיניים דומעות הבטתי בקלגסים הבריונים והגסים המכתרים את הפעוטות ומובילים אותם בצעקות ובדחיפות היישר אל הקרונות. ההורים המבוהלים חדלי אונים, זועקים עד לב השמים ורצים בטירוף הדעת לעבר ילדיהם בכי תמרורים ובצעקות שבר מחרידות כשברקע מתנגנים כל העת השירים והמנגינות...

ואנשי הגסטפו אטומי הלב, אלה מסתערים ללא הבחנה על ההורים המתמוטטים למול עיני הילדים וגוררים אותם ללא ניד

עפעף חזרה אל השורות. "לשמור על הסדר", "לחזור לשורות", צווחים וצורחים כשהם חובטים באכזריות וללא רחם בהורים הזועקים.

המחזה המזועזע הקפיא את דמי. התבוננתי בילדים הבוכים ההולכים אל מותם. ילדים רכים, חפים מכל חטא, הצועדים אל התהום הפעורה, נעקרים באכזריות לעד מהוריהם. בעודם נגררים באכזריות בידי החיילים החמושים הם מפנים ברגעיהם האחרונים את ראשם וידיהם אל הוריהם מתחננים לעזרה ולישועה וזעקות התחינה שלהם קורעות את הלב. וההורים הנואשים אובדי עצות, גועים בככי גדול ומתפלצים מכאב בראותם את ילדיהם בדרכם האחרונה. ואנו, העדים למחזה האימים המעורר אימה, אף אנו בוכים ומתענים עמם.

אט אט החלו הילדים להתרחק מעינינו הנדהמות, הלכו ונבלעו בתוך קרונות הבהמות כשהבכי המר וזעקות השבר של ההורים מתערבבים במוזיקה הקצבית הרועשת ובמנגינות הרועמות.

ואני, צעיר הייתי מכדי להבין את גודל האסון שפקד את ההורים האומללים. בגילי עוד לא השכלתי להבין עד תום רגש של הורים כלפי ילדיהם העוללים. כהלום רעם הבטתי באמהות ובאבות שבאחת חרב עליהם עולמם. וכי אפשר כלל לנחם שברי אדם אלה המתענים בייסורים?

צווחת האמהות לא פסקה אף לרגע. מיטרפת הייתה בחלל וכמו עד לב השמים הגיעה. זעקה מפלחת לבבות אנוש – האם ניתן לתאר אותה במילים? והיו גם מבין ההורים שבחרו לרוץ, אחוזי אמוק, אל בין הקרונות ולסיים את חייהם עם ילדיהם הנסערים. ואחרים פרצו בצווחות מרעידות כשהם פושטים ידיים מעלה בבקשה ובתחינה לרחמי שמים, אך בקשתם כלל לא נענתה. והיו אף הורים

שנפשם נטרפה עליהם ובהו במתרחש בלא להבין כלל את פשרו של המעמד המזעזע.

כואב ומבוהל עמדתי לצדו של אבא הרועד בכל איבריו. התבוננתי בפניו המתעוותים מצער, וגרונו נחנק מפני הדמעות שמתרגשות בו ועולות. אבא, היקר לי באדם, לא פסק ללטפני בידיו החמות, כאילו מבקש לגונן עלי מפני הזוועות והעוולות. צפינו המומים במראות המזעזעים. שפתותינו חשוקות. מחרישים היינו, אך בקרבנו בוערים לשווא באש הנקמה למראה ההורים המתייסרים.

"ריבונו של עולם", לחש אבא כשראשו מורכן וכולו חלחלה, "הייתכן סבל גדול מזה של הורים?"

דלתות הקרונות נסגרו על הילדים הזועקים, ואט אט התרחקו ונעלמו מעינינו. המנגינה נחלשה בהדרגה ולבסוף פסקה כליל, ורק הד הזעקות של הילדים המשיך להדהד ולהכות באוזנינו עד שגווע לעד.

מיפקד העירומים

מחזות הזוועה הסתיימו זה עתה והביאו אותנו לידי דיכאון וייאוש נורא. שאלות, כמו מה אוכל לעשות – ומה הם, שליחי השטן מתכוונים לעשות בנו ביום המחר, המשיכו כל העת לנקר במוחי עד בלי די. המתח והדאגה דכדכו אותי עד עפר והמחשבות המייגעות על הצפוי לנו העיקו עלי וריפו את ידי.

זעקתנו משוועת הייתה לקרוע את לב השמים, אך צריכים היינו להחניקה, לחשוק שפתיים ולהחריש. וכי מה כבר יכולים אנו לעשות שאלנו. ידענו כי אין לאל ידנו להימלט מהגיהינום השמור הזה, ואף לא נוכל להתקומם נגד השומרים המדכאים. בלית בררה נאלצנו להמשיך להתענות ובה בעת להבליג על הייסורים שסבלנו מדי יום; אך למרות הסיכויים הכה קלושים להחזיק מעמד, נשבעתי שוב, ולו רק למען אבא, לנסות לשרוד.

ובמחנה כאילו דבר לא אירע: סדרי העבודה לא השתנו כלל לאחר אירועי האימה האחרונים, שהותירו אותנו, יותר מתמיד, מבוהלים ומפוחדים. הגרמנים הלוחצים ונוגשים אותנו המשיכו להלך עלינו אימים, ובמיוחד בימי ראשון, ימי הפרעות המיוחדים.

וכך עבר שבוע נוסף של עבודת פרך ושל חלומות רעים וביעותים קשים שפקדו אותנו מדי לילה, ושוב עמדנו לפני יום ראשון הארור. מה יבחרו לעשות בנו הפעם, שאלנו בחרדה, מודעים לזמן הקצר הקצוב לנו, ההולך ואוזל, וכמה מאתנו עוד

יזכו לראות את אור היום? ואכן, "ימי החופש" הפרועים, המשיכו לזמן לנו עוד ועוד "הפתעות מרעישות".

עם אור ראשון של בוקר באחד מ"ימי המנוחה" האיומים, התעוררנו כרגיל לקול צווחות ופקודות מחרישות אוזניים. הפעם ציוו עלינו השומרים להתפשט ולהתייצב באפלפליץ עירומים כביום היוולדנו, מול עיניהם הבוחנות של הקלגסים. הפקודה המשונה הכתה אותנו בתדהמה. אחוזי חרדה ציטנו בהכנעה והשלנו מעלינו במהירות את המלבושים המצחינים והקרועים. אבא, למזלי, לא נכח באותו יום ראשון במעמד המשפיל – ממש במקרה, יום לפני הבוקר הארוך הזה, התאשפז אבא מחמת חולשה בֶּרְיִיר (Revier) – מעין מרפאה עלובה.

ללא כסות לגופנו, למעט צמיד האלומיניום הכרוך על היד ועליו מוטבע מספרנו האישי, המתנו מבוהלים עד מוות לגזרה הבאה. מה הם עומדים לעולל לנו עכשיו, שאלתי את עצמי, ועל מי מאתנו הם עומדים לגזור כליה? ואולי גם תורי הגיע?

עמדתי עירום, מוקף מאות אסירים עירומים הניצבים בשורות ישרות, ממתינים בחלחלה למוצא פיהם של חיילי הגסטפו השוחקים למולנו ומתבדחים. האם יכו בנו כעת ללא רחם באלות ובקתות הרובים, או שיעדיפו להרוג אותנו במקלעים ובאקדחים? לפחות אבא, התנחמתי, אינו כאן לצדי ואינו לוקח חלק במחזה המאוס. אך שוב ושוב הדאגה המרובה כרסמה בלבי: אם אהיה זה אני שאפול קרבן, מה יהיה על אבי התשוש המיחל כל העת למותו המהיר?

אך הפעם, לשם שינוי, ואולי לצורך הטעיה ומרמה, "לא פגעו" בנו החיילים. בהינתן הפקודה הם החלו להתהלך ולשוטט בין השורות, סובבים בינינו הלוך ושוב ומתבוננים בעניין באסירים הרועדים. בצעדים מדודים הם עברו בסך, כשהם סוקרים במבט אטום את

שורות העבדים הנתונים בצבת ידיהם, בעוד אנו ניצבים בפניהם בראשים מורכנים, עירומים ומושפלים.

לא ידעתי מה הם זוממים ומה מבקשים הם להשיג מהמיפקד המוזר הזה, שבו כל אחד נבחן במבט חודר מכף רגל ועד ראש. אך זאת ניחשתי, כי אם חייל יתעכב לצדי, ולו לרגע קט, תהיה התוצאה הרת אסון מבחינתי. עקבתי בחרדה אחר חיילי הגסטפו העוברים בין השורות, מתחנן בלבי שלא יתעכבו ולו לרגע קט לידי. והפעם, למרבה הפלא, נענתה תחינתי; אך לפתע נשימתי נעתקה. הבחנתי בזווית העין בחייל המתקרב אלי בצעדים מהירים. לבי ניתר ממקומו בבהלה. החייל העיף בי מבט מהיר המשיך לצעוד צעד נוסף ונעצר לשנייה קלה למולו של החבר שלצדי. הוא פקד עליו בצעקה להציג את צמיד האלומיניום שעל ידו ורשם בפנים חתומים את מספרו של חברי הנרעש. רעדתי מפחד שמא יפנה שוב את עיניו גם אלי.

המעמד מבהיל ומצמרר – בידי יצורים אלה נתונים חיינו, והם אינם זקוקים ולו למבט אחד נוסף כדי לגזור גורלות. החיילים המשיכו לעבור עוד זמן מה בין השורות, ניירות בידיהם, לצורך רישום מספרים נוספים של "אסירים נבחרים" ורק עם הינתן האות הסתיים תפקידם מבשר הרעות ואנו הצטוונו להתלבש במהירות ולחזור לצריפים.

שבוע נוסף חלף עבר, ובו חזרנו מעבודת הפרך היישר אל טקסי העינויים הבלתי נגמרים. החרדה הלכה וגברה ככל שהתקרב יום ראשון, יום הפרעות והגזרות. ואכן, תוצאות מיפקד העירומים המוזר מהשבוע שעבר לא איחרו לבוא; ביום ראשון נשמעה כרגיל הפקודה המפחידה להתייצב במהירות במגרש המסדרים. פחד מוות נפל עלינו. בלב חרד עמדנו בשורות בציפייה דרוכה לגזרות חדשות.

הגרמנים ויתרו משום מה על מיפקד חדש. להם כבר לא היה צורך ברישומים נוספים. הפעם ה"מאמץ" שנדרש מהגרמנים לדילול השורות היה קל למדי ולא גזל זמן רב. כשהוא נינוח ומשדר ביטחון ויוהרה, פנה אלינו המפקד הגרמני בטון מונוטוני ושלו: היום, הוא בישר, הם "רק" מקריאים את מספרי האסירים הנבחרים שהוכנסו לרשימה בדיוק לפני שבוע... ואנו כבר ידענו מה תהא אחריתו של כל אחד מהאומללים שנגזר דינו בשל היותו "פגום" או בשל מראהו שלא נשא חן בעיני אדוננו קשה הלב.

בכאב עצור ובדמעות צפיתי בחברי, שמספרם הוקרא זה עתה, נגרים בכוח אל מחוץ לשורות. בעוד שעה קלה יובלו אל רכבת המוות הגדושה בקרבנות החדשים. מיתרי לבי נקרעו בהביטי בחברי לעבדות שגורלם נגזר, והנפש כה מתייסרת ומתענה. והרי יכולתי גם אני לעמוד במקומם, אך שוב ניצלתי, זמנית, וחיי ניתנו לי במתנה.

רוח נכאים שרתה על פניהם של הקרבנות האומללים. עולמם חרב עליהם, ודמעותיהם זולגות היו ללא הפוגה. במבטם נפרדו מאתנו לעולמים, ועיניהם הכבויות הסגירו את חששם כי יחוסלו כבר בשעות הקרובות. על פניהם נראה עד כמה הם רוצים להמשיך לחיות, למרות סבלם האיום, ומתאוים לזכות ליום השחרור הנכסף. רבים מהם עוד ניסו, בדקות המעטות שנותרו להם, להתחנן על נפשם ולשכנע את הגרמנים כי הם בריאים וכשירים לכל עבודה, קשה ככל שתהייה, אך חבטת האלות בפניהם הבהירה להם כי תחינתם כלל לא תישמע – הפור נפל ואין לשנות את ההחלטה.

מספרם של שרידי האדם המתהלכים בינינו הלך וקטן מיום ליום. ברור היה לנו כי גם עלינו לא יפסחו הגרמנים המבצעים בנחישות וביעילות את תכנית החיסול הזדונית. ייאוש עמוק השתלט עלינו

בשעה שהמתנו בדריכות לפקודות ולגזרות המחרידות. רבים מאתנו סבורים היו כי אכן לא רחוק היום שבו יתגשם חלומם של הגרמנים להותיר עולם נקי מיהודים. ואף אני כבר התחלתי להאמין כי אולי קרוב הרגע שבו תמומש תכניתם השטנית, אך מה יכולים היינו לעשות מלבד להרכין את ראשנו בהכנעה ולהשלים עם ההשפלות ועם גורלנו המר?

רק שלא ייקחו ממני את אבא

אבא, למרבה המזל, הרהרתי בלבי, נשאר בחיים, לפי שעה, רק משום שנעדר ממיפקד העירומים המשפיל. אילו היה לוקח חלק בטקס המחריד, היה מצטרף בוודאי אל האומללים שנשלחו אל מותם, והיינו נפרדים זה מזה לעולמי עולמים. אך אבא גרס אחרת: "לשם מה", שאל שוב ושוב, "להמשיך לסבול ולהתייסר? והרי כל החלומות על הצלה ועל ישועה אך הבל הם. נותרנו ללא שביב של תקווה ואפילו שערי דמעה ננעלו בפנינו. מה כבר מצפה לנו בעולם כה אכזר?"

קשה היה לי לשכנע את אבא לדבוק בחיים, והרגשתי כי מילותי נופלות כל העת על אוזן ערלה. הטלתי ספק ביכולתי לשנות את דעתו, אך למרות סירובו העז להילחם על חייו נשבעתי כי באהבתי אליו אעשה הכל כדי להציל את נפשו, ועליו, יהא אשר יהא, לא אוותר. פחדתי להישאר גלמוד בעולם, ולהיות ללא נפש אחת קרובה ואהובה. הו, ריבון העולמים, התחננתי, עשה שלא ייקחו ממני את אבא, את האדם היקר לי ביותר...

בתחושת ייאוש נוראה המשכנו בשגרת ההשפלות והעינויים כשאנו כורעים תחת נטל עבודות הכפייה. מדי יום יצאנו, אבא ואני, לעבודה יחדיו, עד לאותו בוקר ארוך שבו החליט קודלר, הקאפו היהודי, ללא סיבה נראית לעין כי אבא יישאר במחנה – ואני אצא לעבודה בלעדיו.

קודלר, שבזווית העין קלט אותנו עושים את דרכנו אל מחוץ למחנה לעבודות הכפייה, פנה אלי לפתע ובישר לי נחרצות: "אביך יישאר היום במחנה ולא יצא לעבודה. ואתה, המשך כעת לצעוד לכיוון השער!"

לבי הלם בחזקה למשמע הדברים. נדהמתי מהוראתו התמוהה והבלתי צפויה. זיעה קרה כיסתה את מצחי. ניסיתי לבטל את רוע הגזרה ולהשפיע על קודלר כי לא יפריד בינינו. איך אצא מהמחנה ללא אבא ואשאיר אותו חסר מגן וישע? והרי לא אוכל להפקירו במחנה, נתון לחסדי השומרים.

ידעתי מה צפוי לנשארים במחנה: בכל יום רוכזו החולים בצריף מיוחד ומצחין, בצפיפות אל-אנושית, ולשם הוכלו גם המבוגרים שבינינו והאסירים החלשים והמותשים. לעיתים, לעת ערב, עם שובנו למחנה, מצאנו את חברינו האומללים לאחר "טיפול יעיל ויסודי" של הגרמנים, פגרים מרוטשים! המומים מהמראות הצטוונו להשלים את המלאכה ולהעמיס את הגופות על עגלות המתים.

גמרתי בדעתי למנוע מאבא את הגורל הנורא הצפוי לו אם יישאר במחנה. חששתי כי יילקח ל"צריף המיוחד", ועם שובי כבר לא אוסיף לראותו עוד לעולם.

ביקשתי לפנות אל מצפוני של קודלר ולהתריע לפניו על הסכנה האורבת לאבא. ניסיתי בכל דרך לעורר בלבו של הקאפו היהודי רגש של רחמים – בדברי תחנונים ובדמעות של יגון ועצב. אם לא תיוותר בררה בידי, חשכתי בלבי, אשאר עם אבא במחנה: אף אחד זולתי, בכל מה שקשור לאבא, לא יחליט ולא יכריע.

הפעם עלו תחנוני וצלחו, וסייעו לרכך את הקאפו היהודי הקשוח שהתקשה לעמוד בפרץ הדמעות והתחינות. קודלר שהשתכנע, כך נראה, כי מנוי וגמור עמי שלא להפקיר את אבא במחנה, התרכך במקצת והתיר לאבא לצאת עמי לעבודה ועם זאת רמז לי, כאילו בלי משים, כי על בקשותי ותחנוני עוד אצטער.

האם אפשר היה לצייר בדמיון את התסריט הנורא העלול להתרחש? כלום יכולתי לשער בנפשי את גודל האסון העתיד לרדת על ראשי?

קשה היה לי להבין ולפרש באותם רגעי אימה את פשר הרמז של קודלר ואת ההערה, המוזרה והסתומה כי אצטער על תחנוני, והרי כל מחשבותי נתונות היו להציל את אבא ולא להשאירו במחנה, בצריף המוות של החולים והתשושים.

ואבא, גם במהלך העימות הנרגש ביני לבין קודלר, החריש וכלל לא התערב. הוא המשיך בשלו – אדיש היה לגורלו, ותוצאות העימות כאילו כלל לא היו מענייניו.

הוויכוח עם הקאפו לא ארך זמן רב, אולי כמה דקות, אך לי היה נדמה בשל המתח הגואה, כי אנו מתעכבים במקום כבר שעות ארוכות. רק לאחר שהצלחתי לשכנע את קודלר נרגעתי קמעה. התגברתי על המכשול שהושם בדרכי, מה שיאפשר לי, כך סברתי, להאריך ואולי גם להציל את חייו של האדם שכה אהוב עלי והקרוב לי ביותר. אבא יישאר עמי ולא אעזוב אותו ולו לרגע קט; ובאמת, חשבתי לעצמי, כיצד יכול היה הקאפו היהודי לאסור על אבי לצאת מהמחנה ולהפריד בינינו?

סוף סוף פנינו לעבר שער המחנה ל"צעדת הבוקר" וכעת כבר יכולתי לנשום לרווחה. בעוד דקות ספורות נעבור את השער בדרכנו לעבודות הפוך הקשות. אמנם הגורל התאכזר אלי, הרהרתי בלבי תוך שאני אוחז בהתרגשות בידו של אבא, אך למרות הכל האדם היקר לי בעולם נותר בחיים מכל משפחתי וצועד לצדי. אכן, איזה מזל, מלמלתי לעצמי בסיפוק, שקודלר נעתר לבסוף לתחנוני לאחר הוויכוח המתיש והגורלי.

נשבעתי שלא לאבד תקווה ולא להניח לאבא לשקוע בביצת הייאוש האכזרית. לא העליתי על דעתי כלל כי דווקא עכשיו, משהובטח לאבא עוד יום של חסד, משהו נורא עומד להתחולל.

המשכנו לצעוד בצעדים מהירים לכיוון השער, אך באותם רגעים לא הבחנתי בהתרחשות מיוחדת סביבי. עוד יום של עבודה קשה ומסוכנת לפנינו, חשבתי לעצמי, שבע רצון מניסיוני המוצלח לחלץ, ברגע האחרון ממש, את אבי, חביבי.

"אבא, בבקשה, חוס על עצמך"

בעודנו מתקרבים אל שער היציאה הבחנתי בתכונה לא שגרתית בסמוך לו, אך מרחוק קשה היה לי לקלוט תמונה ברורה מהמתרחש במקום. לפתע נשמעה זעקה חדה שפילחה את השקט המתוח.

רק עם התקרבנו לשער, התחוור לי פשר הזעקה הנוראה. הבחנתי בקציני הס"ס הניצבים סמוך לשער ומצביעים על צועדים העוברים בסך. לבי נותר ממקומו בבהלה וחרדה גדולה החלה מתפשטת במהירות בכל גופי. חשתי כי רגלי כאילו מסומרות למקומן, וכולי משותק ומאובן. התבוננתי, מזועזע ורועד כולי, בקצינים המתנשאים הסוקרים במבט רווי שנאה ובוז את היהודים הנקלים והעלובים הצועדים על פניהם. ואנו, שחינו תלויים לנו מנגד, מרכינים ראש בהכנעה, חושקים שפתיים וממשיכים לצעוד תחת מבטם הנוקב. המשכתי לגרור בכבדות את רגלי, ובה בעת להשקיף מרחוק על הצועדים המבקשים לעבור בשלום את חומת השומרים הבצורה. ראיתי את הקלגסים היהירים מורים מדי פעם באצבעם על הקרבנות הנבחרים, רובם חלשים או מבוגרים, ובכך חורצים הם כהרף עין את גורלם.

אחוז חלחלה צפיתי בחיילי הגסטפו המתקרבים במהירות אל שורות הצועדים ושולפים מהן, ללא אומר ודברים, את מי שהצביעו עליו קציני הס"ס. ולו, לאומלל, שגזר דינו בזה הרגע נחתך ונחתם, אין כל זכות להשמיע קול, להפיל את תחינתו לפני

שוביו ולבקש על נפשו, וכל ניסיון חסר טעם שכזה רק יחיש את מותו. הגרמנים אטומי הלב, כה סוגדים לסדר ולמשמעת, ובקשת רחמים שכזו "המשבשת את הנהלים" מעוררת את זעמם – כלום ייתכן שיהודי בזוי, חלאת האדם, יעז לערער על הסדר ועל פסיקתם הנחרצת? אין, ולא יהיו, סליחה ומחילה על בקשת תחנונים טורדנית המופנית כלפי אדוני עולם. גורלו של "מפר הסדר" יהיה מוות מידי בין אם בתלייה, בירייה או בפצפון ראשו של הקרבן.

השניות נדמו לי כנצח. התקרבנו במהירות לעבר שער הדמים. בעוד רגע נעמוד גם אנו, אבא ואני, אל מול קציני הס"ס המאיימים. הו, אלוהים, מה יהיה על אבא, שאלתי את עצמי בבהלה, כולי רועד ואובד עצות. השתדלתי, אך לשווא, להאט ואף לבלום קמעה את ההתקדמות לעבר השער, בניסיון נואש להרוויח זמן יקר.

האסירים האחרים שצעדו מאחורינו בשורה, מבוהלים אף הם, התעלמו מרגלי המהססות. הם דחפו אותנו קדימה והמשיכו להתקדם ולצעוד בקצב הנדרש – והרי גם חריגה מהשורה והאטת הקצב עלולות לסכן את כולם.

הרגשתי כיצד אבא ואני נדחפים ונגררים עם זרם הצועדים הסוחף, השוטף בדרכו לעבר השער. גופי לא חדל מלפרסם ומלרעוד. נרעש ומבולבל לא ידעתי את נפשי: הו אלוהים, מה עלי לעשות? התקרבנו צעד ועוד צעד לעבר השער, ועתה כבר יכולתי להבחין בכירור בתווי פניהם של החיילים העטים על קרבנותיהם ושולפים את האומללים מבין השורות. עוד שניות ספורות וגם אנו נהיה מולם.

התחננתי אל אבא להתעלם מחזיון האימים הגועש סביבנו והפצרתי בו להזדקף ולצעוד בבטחה ובראש מורם, אך לשווא.

אבא לא הגיב כלל על תחנוני. "אבא, בבקשה, חוס על עצמך", סיננתי בלחש מבין שפתי באותן דקות גורליות, כולי סוער ונרעש. ואנו כה קרובים אך כמה צעדים לקצינים היהירים. ועכשיו כבר אפשר להבחין בעיניהם המזוגגות, מזרות האימה, עת הן חודרות אל בין השורות בתורן אחר קרבנות. ואבא – ממשיך לצעוד דומם בראש מורכן, שקוע בהרהוריו וגבו שחוח, מהוסס. מבטו מושפל והוא אינו מניד עפעף ואינו מגלה כל סימני התרגשות. אדיש הוא לכל, כאילו העניין אינו נוגע לו כלל.

ידעתי זה מכבר, גם אם לא הייתי מוכן להשלים עם כך, כי אבא חפץ להסיר מעליו את משא הסבל המכביד, את העול המעיק. נקעה נפשו מחיי עבדות ללא תקווה, וביקש לשחרר ולגאול את רוחו האצילה מייסורי התופת. כעת אנו צועדים ממש מולם. עיני המבוהלות התרוצצו אנה ואנה כמנסות להתחמק ממבטם הבוחן של הקצינים. אולי נצליח לעבור ולא ייתנו דעתם על אבא, ההולך שחוח תחת מטען הייסורים הכבד? ואולי לא ישימו לב לראשו הכפוף?

בניסיון אחרון לחשתי לאבא להזדקף ולהישיר את מבטו. בזווית עיני כבר קלטתי את קצין הס"ס, זה העומד לחרוץ בשניות הקרובות את גורלו של אבא, ולרגע אחד עיני פוגשות בשלו: עיני נץ רעות לו ומבשרות רע. הוא נעץ בנו מבט חודר וחד כתער. רעד עבר בכל גופי.

"אנא, אבא, עשה זאת למעני", התחננתי, "הרי בעוד שניות אחדות כבר נהיה מעבר לשער".

אך אבא לא שעה לתחינתי. ואני, בייאוש נורא, לחשתי על אוזנו ודמעות בעיני והפצרתי בו, רק הפעם, רק עוד פעם אחת, לזקוף את ראשו. תמונת הבלהות הזאת לא תמוש מזיכרוני כל חיי. אבא, בפעם האחרונה, מביט בי ברוך, כולו אומר אהבה, ומבקש אותי להניח לו לנפשו. היו אלה מילותיו האחרונות. קצין הס"ס בחן

אותי לשנייה קלה, הפנה מבט מקפיא דם לעבר אבא, ואז... הו אלוהים, לא! לא, למה?! צמרמורת עברה בגופי בראותי את החיילים מסתערים על אבא ההולך לצדי, עטים על האדם היקר לי מכל כחיה רעבה המסתערת על טרפה. ראיתי כיצד הם גוררים אותו אל מחוץ לשורה, ואני רוצה לזעוק עד לב השמים, אך קולי נדם ונאלם.

הכל התרחש כהרף עין. אסון גדול ירד עלי. כל עולמי קרס ובן רגע חרב. ביקשתי לזעוק ולהתחנן על חייו של אבא, אך היה עלי לנשוך שפתיים ולהמשיך לצעוד. אסור לי להתעכב ולו לרגע, ואף לא להתערב. ידעתי כי אם אנסה לנוע ממקומי בשורה או לבקש על נפשו – אקלקל להם את הסדר הנכסף, ואז את אבא וגם אותי יוציאו להורג, ומיד, ללא ניד עפעף וללא הרהור נוסף.

בזווית העין עוד הספקתי להבחין לשניות ספורות, כיצד הם מושכים בגסות את אבא לנקודת ריכוז ארעית שם הם אוספים את קרבנות הבוקר. זרם הצועדים הבלתי פוסק סחף אותי בחזקה קדימה אל מעבר לשער. כחלום בלהות ירדה פורענות זו על ראשי, וגלי ייאוש אדירים עלו וירדו בי ברתח שיגעון. לפתע חשתי כי ראשי מסתחרר עלי, ואיבדתי כל קשר עם המתרחש סביבי.

את הדרך לעבודות הכפייה עשיתי בדממה, כמי שכפאו שד, כשאני מעכל כלל את פשר האסון. הייתי שרוי בחלום אימים, ורק בבואי למקום העבודה התעוררתי למציאות אכזרית חדשה והקצתי מחלום הבלהות.

רק עכשיו הבנתי את אשר אירע, והתחוויר לי פתאום כי נהפכו עלי השמים. ביום הזה נטלו ממני בני העוולה את אבי האהוב, וכך נותרתי לפתע גלמוד ובודד בעולם אכזר ומנוכר.

שבור עד יסוד, חשתי אבוד בעולם כשאיני יודע את נפשי. למה? שאלתי כשדמעות חונקות את גרוני, מדוע העניש אותי אלוהים?

ולרגע נזכרתי במפגש הגורלי עם קודלר, הקאפו היהודי, בדרישתו הנחרצת ובהתנהגותו התמוהה. רק כעת הבנתי מה רמז לי, ומדוע התעקש להפריד בינינו בלי לגלות לי את האמת המרה. אך מדוע לא סיפר לי את שעלול להתרחש בשער היציאה – על הסלקציה הארורה ועל הסכנה האורבת לנו? אילו גילה לי זאת, כי אז הייתי בוחץ דרך כלשהי למלט את אבי היקר. אפשר שבלית ברירה הייתי חוזר עם אבא למחנה, ואולי הוא לא היה נתלש ונעקר מעולמי.

לעולם לא אוכל להבין את הסיבה לשתיקתו של קודלר, ואף לא את אזהרתו המרומזת. מדוע זה השאיר בידי החלטה כה הרת גורל? לא יכולתי לסלוח לו על שהסתיר ממני את האמת. והרי מה מנע בעדו להציל, אולי, את אבא? השאלות הקשות ניקרו במוחי בבוקר הנורא שבו חרב עלי העולם. האם ייתכן כי האדם הקרוב לי ביותר, שנותר ממשפחתי, גם הוא נטש את חיי וכבר אינו לצדי?

קשה היה לי להאמין כי כאשר אשוב למחנה, לא אראה שוב את פניו הרכים של אבא, מרובי הייסורים והתלאות. אך אולי יקרה נס, שאלתי בתקווה, תועה ומבולבל, ועם שובי למחנה אתעורר מחלום הבלהות? אבל, בלבי פנימה, התחלתי לעכל את הנורא מכל – נסתם הגולל על תקוותי, ואת אבא כבר לא אזכה לראות שוב לעולמי עד. מעתה גלמוד אני בעולם.

בלב דווי, כשדמעות רותחות מזעם זולגות מעיני, גמלה בי ההחלטה כי מותם של הורי שכה אהבתי, לא יהיה לשווא, ולמענם אשרוד. אולי, כך קיוויתי, אזכה ביום מן הימים להינצל מן התופת, ויבוא היום שבו אוכל להיפרע מאלו הארורים שנטלו ממני את משובש חיי, את הורי האהובים.

גם גוצ'יו בין הלכודים

מדוכא והלום צער כמי שאבד לו עולמו חזרתי עם ערב למחנה. ולעת ליל, על דרגש השינה לא יכולתי לעצום ולו לרגע את עיני. כולי מתעוות מזעם ומכאב כשהדמעות יורדות בחשאי ובלי הפוגות. בימים הראשונים לאחר האסון התכנסתי בתוך עצמי, בתוך עולמי, מדוכך עד עפר ובוהה באדישות במתרחש. שרוי הייתי במרה שחורה, מתפלש בייסורי ואיני יכול להתאושש מהמכה האנושה שניחתה על ראשי. מדי בוקר יצאתי לעבודה הקשה ושבתי למחנה עם ליל לחלומות הזוועה ולביעותים הקשים שפקדו אותי בשנתי.

וכך עברו יום ועוד יום, חודש ועוד חודש, כשכל אחד מהאסירים מוכי הגורל מגלה כי נותר למעשה לבד בעולם אכזר מאין כמותו וללא תקומה. גם אלוהים, לחשנו זה לזה בייאוש, ויתר עלינו ונטש אותנו. פתח התקווה נסגר ואפילו שערי תפילה ננעלו בפנינו.

ימי ראשון, "ימי המנוחה" הנודעים, ללא אבא, היו שונים בשבילי מאותם ימים שבהם עמד לצדי. אדיש הייתי לגורלי ולמתרחש סביבי, וללא החשש והדאגה שקיננו בי כל עוד היה אבא בין החיים.

עוד יום ראשון עמד לפנינו, אך הפעם, כך נדמה היה, משעמם משהו ואפור: בשונה מימי ראשון הרגילים, לא נראה כי דבר מה

יוצא דופן עומד להתרחש. התייצבנו כרגיל באפלפלץ כשלפתע הבחנו בכמה קציני ס"ס מפנים את מבטם לעבר שער המחנה ומתחילים להתלחש.

עוד אנו עומדים וממתינים לגזרות חדשות, החלה מתפשטת בינינו השמועה כי למחנה עומדת להגיע קבוצה מבני העיר דרוהוביץ' שהתגלו ונתפסו במקומות מסתור שונים. תגובתנו לשמועות כאלה על הגעתם של לכודים מרחבי פולין אדישה הייתה למדי. הרי רגילים היינו לראות יהודים שנתפסו מובלים בשערי המחנה. אך הפעם, בשונה מפעמים קודמות, מדובר היה ביהודים בני עירי, וסקרן הייתי לדעת מי מהם שרד עד כה ומי הצליח לחמוק, גם אם זמנית, מידיהם של הגרמנים.

עוד בטרם נערכנו לקבל את פניהם של "הדיירים החדשים", הבחנתי כי אכן בני עירי אלה הנכנסים בצעדים כושלים למחנה דרך השער הראשי, ועוד מרחוק אף יכולתי לזהות בקבוצה חברים וידידים וקרובים. הופתעתי לגלות, לדאבוני, כי בין הלכודים גם בן דודי גוצ'יו ועמו מניו ג'אומן וידידי האחרים. כיצד התגלה? חשבתי, הרי הסתתר במקום בטוח ומוגן יחסית, ואיך זה נפל בידיהם?

לא יכולתי להעלות בדמיוני כי אפגוש את גוצ'יו בפלשוב המחנה האדור, והרי מי שיצליח להימלט מהאסון הנורא, כך ביקשתי להאמין, יהיה דווקא בן דודי הנאמן והאהוב. אך גם תקווה תמימה זו שלי נגוזה, וראיתי מלווה בחבריו ופניהם קודרים, משרך דרכו למולנו בצעדים מהססים.

רציתי לרוץ לקראתו ולאמץ אותו אל לבי, אך היה עלי להישמר ולהמתין עד שישלים את הליכי הקבלה המשפיליים, מנת חלקם של הלכודים החדשים. רק משהפך לאסיר רשמי במחנה, יכולתי לחבקו בחום, ובעיניים דומעות סיפרתי לו על אבא ועל כל מה שעבר עלינו מיום הפרדה לפני כמה חודשים. עד מהרה שמעתי מפיו את הקורות אותו וכיצד נלכד בידי הגרמנים: גוצ'יו וחבריו בני עירי

מצאו להם מחבוא מקורי: הם הסתתרו בעליית הגג אצל סגן המושל הגרמני, אך ללא ידיעתו, והוחזקו שם תמורת תשלום נדיב בסיועה של עוזרת הבית הפולנייה. קבוצת הנמלטים מנתה 18 איש, וביניהם היו הד"ר שְׁמֶר, רופא ידוע, וכן חברי הַשׁוֹ אֶלְטֶבֶךְ שנפטר במקום המסתור.

לימים, כשאזל מלאי המצרכים והמסתתרים נותרו ללא מזון ושתיה, ביקשו גוצ'יו וחבריו לחדש את האספקה. מניו ג'אומן פנה, בסיועה של הפולנייה, אל ידידתו הקרובה, האומנת האוקראינית יוֹזְפּוֹבָה, שאצלה גדל והתחנך בכל שנות ילדותו, וביקש את עזרתה בהסתמכו על אהבתה אליו ועל לבה הרחום. יוזפובה, "ידידת הנפש" של ג'אומן, נענתה ברצון לקריאת ההצלה שלו ושל חבריו המשוועים לפת לחם, והבטיחה לסייע להם בהקדם. והיא אכן מיהרה – להלשין לגסטפו על מקומה הבלתי שגרתי של קבוצת הנחבאים הרעבים...

בתוך שעה קלה חשו למקום המסתור חיילים ואנשי גסטפו ברובים שלופים, כשמלווה אותם יוזפובה, ה"ידידה" הבוגדנית. כוחות גדולים הקיפו את הבית, לכדו בקלות את המסתתרים והעלו אותם עוד באותו יום על הרכבת למחנה פלשוב. עוד סיפר לי גוצ'יו כי הד"ר שמר בלע כמוסת רעל שהייתה ברשותו, וכך בחר לשים קץ לחייו עת פרצו אנשי הגסטפו למקום המסתור.

איחוד שרידי המשפחה הנובלים היה יכול להיות אירוע משמח, רק אם היה מתרחש בכל מקום אחר עלי אדמות. אך אנו, לדאבונו, התאחדנו מחדש דווקא בפלשוב, במחנה האיימים. כעת, עם בואו של גוצ'יו, נותק לעולמים הקשר שהיה לי עם דרוהוביץ' עירי, שבה ביליתי את מיטב שנות נעורי, ושהפכה לפתע לכה מאוסה ושנואה, ומלבד בתי קברות ובתים נטושים לא נותר בה דבר ממשפחתי האהובה.

שלא כדרכם, החליטו הגרמנים להשאיר בחיים את גוצ'יו ואת חבריו, למרות ניסיון הבריחה הכושל, וזאת משום שביקשו להפיק תועלת מעובדי הכפייה הצעירים ולמצות עד תום את כוחם המידלדל בטרם יוכלו אל מותם. וכך, מיד לאחר שנתפס הובל גוצ'יו מדי יום לעבודה במכרה מלח בעיירה וִילִיצ'קה (Wieliczka) הסמוכה. יצאנו מדי יום ביומו, עוד בטרם הפציע השחר לעבודות הפרך המתישות, ורק לעת ליל, בשובנו באפיסת כוחות למחנה נפגשנו, גוצ'יו ואני, להחלפת רשמים ומחשבות.

למרות הידיעה כי הגרמנים עושים בנו שימוש לתועלתם עד רגע הינתן מכת המוות האנושה, התקשינו להשתחרר מן התחושה המעיקה כי סופנו מתקרב. לא היה ספק בלבנו כי הם רק ממתינים לעיתוי הנוח מבחינתם לחסל אותנו סופית, וכי הם לא יסטו מתכניתם להכחיד אותנו מעל פני האדמה עד כי לא ייזכר שמנו עוד. איש מאתנו לא ידע מה יעלה בגורלו לאחר לילה של חלומות רעים וביעותים, או אם בכלל נשרוד את הלילה, והשאלות שנשאלו נותרו כרגיל ללא מענה.

הגרמנים ובעלי בריתם המשיכו, וביתר שאת, להשפיל ולענות את אלה שנותרו בחיים ולא בחלו בכל שיטה ודרך להפיק את זממם. מדי בוקר המשכנו – מי ששרדו את הלילה – לעבור בשער המחנה בדרכנו לעבודות הכפייה. אך גם מי שהצליח לעבור את הסף ולא הוצא מיד מן השורה, לא ידע אם אלה הן שעותיו האחרונות, ואם אכן יום נוסף של חיים ניתן לו בתשורה.

ברור היה לנו כי אנו חיים על זמן שאול וקצר, וכי המחוגים המבשרים על קץ דרכנו נעים קדימה במהירות ומתמידים בתנועתם. אך גם אם לא ידענו במדויק מתי יבוא הקץ, לא קשה היה לנחש כי דברים רוחשים מתחת לפני השטח. הרגשנו כי הרגע שממנו אנו כה חוששים הולך וקרב...

מקץ כמה שבועות של רגיעה יחסית ניתן היה לחוש בתכונה

מוזרה באוויר. הרגשנו באותם ימים, כי פרק הזמן שבו הותרו אותנו בחיים עומד להסתיים, וכי כל יום שעובר מקרב אותנו למבצע הגליה נוסף. ימינו בפלשוב, כך חשנו, ספורים, ובקרב נגורש למקום אחר.

קרון הבהמות – חבית קטנה של מים

אוגוסט 1944. יום חדש עלה על פלשוב, יום קיצי וחם, השונה, כך ניווכח בעוד זמן קצר, מכל יום אחר במחנה. השמש שאך זה יצאה מנרתיקה החלה שולחת ממרום הרקיע קרניים מלהטות כתנור, כאילו מבקשת הייתה אף היא להוסיף על סבלנו. חשנו, גם אם לא היו סימנים ברורים לכך, כי משהו עומד להשתנות, אך כמו תמיד שרויים היינו באפלה מוחלטת, בלי לדעת כלל מה הגרמנים זוממים לעשות בנו ומתי יגשימו את מזימתם. לא שערנו בנפשנו באותו הבוקר עד כמה קרוב הרגע שבו ניחשף, הגם אם במקום אחר, למסכת מחודשת של עינויים והשפלות.

בוקר אחרון בפלשוב. צווחות חדות הקוראות לנו להסתדר בשורות ולהתארגן לתזוזה מהירה, הבהירו לנו כי אנו עוזבים את המקום בדקות הקרובות וכי עלינו להיערך להמשך מסע הבלהות במחנות אחרים. ההמולה סביבנו רבה. צעקות הגרמנים מתערבבות בקריאות ההלם של האסירים, ובעיקר אלה מהם החוששים לאבד את קרוביהם ומבקשים לאתרם בזמן הקצר שנותר עד לרגע הפינוי.

בתוך כמה דקות מרגע הינתן הפקודה כבר הובילו אותנו הגרמנים בריצה מהירה, כעדר בהמות, לעבר קרונות הרכבת האטומים. השומרים החמושים מלווים אותנו בצריחות, בדחיפות ובמכות הניחתות ללא רחם על ראשנו. יעילים הם להחריר, וגם אם

נחפזים הם במשימתם, לא יאפשרו ולו לקרבן בודד אחד לחמוק מבין השורות.

לאחר הריצה המבוהלת תחת מטר החבטות והקללות הצטוונו לעמוד בשורות לצד עשרות הקרונות שנועדו במקורם להובלת פרות וסוסים, ושבעוד דקות ספורות יבלעו אותנו אל קרבם. עמדנו מבוהלים ורועדים על הרציף, ממתנים לפקודה לעלות לקרונות. עם הישמע הפקודה נתנו החיילים שניצבו מאחורינו את האות למחר ולטפס אל הקרונות, תוך שהם הולמים בנו בפראות וללא הבחנה באלות הכבדות שבידיהם וצווחים עלינו למהר ולהחיש את הקצב.

טיפסתי בקושי רב אל אחד הקרונות מתוך ניסיון נואש להתחמק מהמהלומות הניחתות על ראשי. ממרומי הקרון הבטתי המום אל המסילה, לעבר עדר היהודים המפוזרים הצובאים על פתחי הקרונות – אודים עשנים שכל גופם עור ועצמות, המסתערים על קרונות הרכבת כחיות מבוהלות ומנסים במאמץ רב, בשארית כוחותיהם, להיאחז בידיהם החלושות ברצפת הקרון כדי לטפס מעלה.

החלשים שלא הצליחו לעמוד בקצב המהיר שהכתיבו השומרים הוכו נמרצות שוב ושוב, באלות ובקתות הרובים עד כי גופם קרס והם הוטלו על הרציף מתבוססים בדמם.

מאות יהודים תשושים ומפוזרים נבלעו ונדחסו בתוך הקרונות המלאים והגדושים עד אפס מקום עד כי לא ניתן לזוז בהם, ואפילו לשבת על הרצפה העירומה כבר אי אפשר היה.

התבוננתי מוכה תימהון בחברי למסע. מה נורא הוא המראה המייאש של שברי אדם אבודים עוטים סחבות מצחינות לגופם, מושפלים וכנועים, וכל המטען האנושי המיוסר הזה גודש עד להחריד את קרונות הרכבת שתחל בעוד זמן קצר את מסעה. אך לאן? איש אינו יודע כלל לאן פנינו מועדות ומה תהא אחריתנו.

קציני הגסטפו נותנים את פקודת התזוזה. דלתות העץ הכבדות נסגרות עלינו בחריקה צורמנית ואוטמות לחלוטין את הפתחים. עכשיו כמעט איננו יכולים לנשום, באין פתח אחר מלבד צוהר זעיר המסורג בחוטי תיל, הקרוע בדופן הקרון.

השמש היוקדת מעל קפחה ללא רחם על קרונות הרכבת בעיצומם של החודשים הבוערים כאש, והבעירה את האוויר הדחוס כגחלים לוהטות. אפופי חרדות וחששות אנו עושים את דרכנו כבר שעות רבות אל היעד הבלתי נודע, בצפיפות איומה ובמחנק קטלני.

כמה זמן יימשך המסע? איש לא ידע להשיב על השאלה, אך די מהר השכלנו להבין כי מי שחפץ להיוותר בחיים עד סופו של המסע, חייב יהיה לעמוד על רגליו ולא לקרוס תחתיו, שכן אלה המתמוטטים על רצפת קרון הבהמות עוד טרם הגיעם ליעד הנבחר, כאן תהא אחריתם. בשל הצפיפות הנוראה נשאיתי דבוק במקומי כשאר הלכודים בקרון, ללא יכולת לנוע. ידעתי כי אין לי כל בררה, ועלי לנסות להחזיק מעמד במחנק הנורא, ואולי אצליח בדרך נס לנשום מעט אוויר שחדר בקושי מבעד לאשנב הזעיר.

השמש האכזרית המשיכה להכות כברזל מלובן באש בדפנות הקרונות הלוהטים. החום כבד מנשוא. עמדנו שעות ארוכות על מקומנו בלא יכולת לנוע, רעבים ומשוועים לטיפת מים להרטיב בה את גרוננו. בדרכנו הארוכה כל כך העמידו הגרמנים לרשותנו חבית בודדה וקטנה של מים מעופשים, כמות כה קטנה שהייתה אמורה, כביכול, להרוות את צימאונם של מאות האסירים. כבר במהלך היום הראשון למסע המחריד הבחנתי ברבים סביבי הצונחים לפתע על רצפת הברזל של הקרון, ויש מהם שנדם קולם לעולמים; והאחרים מתפלשים בייסורים ונשמתם מפרכסת כל עוד רוח חיים בה.

התבוננתי אחוז חלחלה בחברי לצרה. ככל שנקפו השעות עלה מספרם של אלה שכבר לא יכולים היו לעמוד על רגליהם ומצאו עצמם בין גופות חבריהם הגוועים. כה מחריד היה לראות את שותפי למסע המוות הנופחים את נשמתם בינות לערמות המתים הפזורות בקרון ואת החזקים יותר מבינינו המנסים להיאחז בכל כוחם בחיים ובלית בררה דורסים את אחיהם המוטלים על הרצפה. המשכתי לצפות בתדהמה באסירים הנואשים, הנלחמים זה בזה מעל הגויות החמות של חבריהם ומבקשים בכל מחיר להתקרב אל חבית המים הדלוחים. ויש שהצליחו, למרות הקושי הרב, להתקרב אל החבית ובה האוצר הגדול, ונטלו בידיהם מלא החופן ממימי החבית העכורים. החלשים, שמלחמתם אבודה, בהו בעיניים כבדות במתרחש, כלא מבינים על מה המהומה, ועוד רגע יצנחו על רצפת הקרון ויתגוללו אף הם בין המתים הנערמים בקרון.

והרכבת, זו ממשיכה לדהור באין מפריע ליעד הנעלם. לאיש מאתנו אין תשובות לשאלות המטרידות העולות כל העת בחלל הקרון – לאן מועדות פנינו? מתי נגיע ליעד ומי מאתנו ישרוד את מסע האימים?

השעות נוקפות, לילה ועוד יום ועוד לילה ועוד יום... כשהחום הכבד, הרעב והצמא מפילים עוד ועוד חללים בקרבנו. הרכבת לא נעצרה ולו לרגע אחד והמשיכה בנסיעה שנדמה כי אין לה סוף, כשהכל סביבנו חשוך ואטום, והצחנה העולה מהגויות מתפשטת בחלל הקרון וחונקת את הנוסעים האומללים.

ויש מבין החזקים שביקשו לעצמם, גם כאשר ידעו כי החבית כבר ריקה, לדלות ואולי עוד טיפה אחרונה מהנוזל היקר. לא היה זה מעניינם כלל כיצד יגיעו אל יעדם. מבחינתם אין אחרים זולתם, והם אל האוצר הנעלם יגיעו בכל דרך. הם לא חסו על חבריהם, ובמהלך פילוס דרכם העיקש לעבר החבית, דחפו את העומדים על רגליהם ודרכו על גופות הגוססים. אך גם בין החזקים היו כאלה

שכוחם לא עמד להם לקראת סוף מסע התלאות, ואף הם התמוטטו וקרוסו לנגד עיני.

הנסיעה התמשכה כנצח, וכבר חדלנו למנות את הימים. תחושה איומה קיננה בי כי סר כוחי ממני ואף אני על סף שבירה, וקרוב הרגע שבו גם אני אכרע תחתי על רצפת קרון הבהמות. אך בכל זאת גמרתי בנפשי שלא לומר נואש: רק אל תתמוטט, אמרתי בלבי באותם רגעי חולשה שפקדו אותי שוב ושוב. ידעתי כי עלי לעשות כל מאמץ להחזיק מעמד ולנסות בכל דרך לעמוד על רגלי. ואולי, ניסיתי לעודד את עצמי, בעוד כמה שעות נגיע אל יעדנו, אף כי לא היה לי כל מושג לאן פנינו מועדות. אך כלום זה משנה? והרי כל מקום שאליו נגיע, משול הוא בעינינו לתהומי תהומות.

מסע הייסורים נמשך ימים ולילות ללא הפסק. גלגלי הרכבת המשיכו באין מפריע במרוצתם על המסילה. כה תשושים היינו מהנסיעה הארוכה, מהמחנק ומן החום העז. מתי יסתיים העינוי, שאלנו שוב ושוב, אפופי צחנת מתים וגרוננו ניחר מצמא.

אך בעודנו מישירים מבט אל מלאך המוות, שאסף אל חיקו רבים מאתנו, הגענו אל היעד הנבחר. היו שהרהרו בקול, בימי מסע האימים, כי ודאי יובילו אותנו למחנה השמדה בפולין; אחרים סברו כי דווקא גרמניה תיבחר ליעד הדמים. אבל לא זו אף לא זו: התחנה הסופית הייתה מאוטהאוזן שבאוסטריה, מחנה ריכוז הידוע לשמצה בלב היערות והאגמים.

הרכבת נעצרת במאוטהאוזן

מחנה הריכוז מאוטהאוזן (Mauthausen)¹⁵. את הנוף הפסטורלי של אוסטריה המוריקה לא יכולנו לראות מבעד לקרונות האטומים. גם לא יכולנו לשמוע את פכפוך מי הנחלים, את אוושת עצי האורן או את ציוץ הציפורים שנבלעו בהמולה שבקרון וברעש הנאקות וגניחות הכאב.

עברו כמה ימים מתחילת המסע המחריד שבמהלכם איבדנו את תחושת הזמן, כמו גם את רבים מחברינו שכבר היו ללא רוח חיים בשעה שהרכבת הגיעה אל יעדה הסופי.

10 באוגוסט 1944.¹⁶ רכבת המשא ועליה המטען האנושי המובס

15 מחנה ריכוז שהוקם בקרבת העיירה מאוטהאוזן שבאוסטריה העילית. עם השנים גדל מאוד מספר האסירים שהגיעו למחנה ונבנו מחנות בת כשלוחות למחנה הראשי (מחנות גוזן). ממאי 1944 התחילו להגיע למחנה משלוחים גדולים של יהודים ורבים מהם הועסקו בכריית מנהרות למפעלי תעשיית הנשק שבאזור. במחנה פעלו תא גזים ומשרפות אך בשל מספרם הרב של הקרבנות נשלחו באופן קבוע חולים, תשושים וכן אסירים "לא רצויים" ובכללם יהודים למבצר הרטהיים לשם המתתם. מספר האסירים במאוטהאוזן נאמד בכ-200,000 איש. במחנות מאוטהאוזן ובשלוחותיו נספו כ-120,000 אסירים מתוכם כ-38,000 אסירים יהודים.

16 תאריך הגעתו של המחבר למאוטהאוזן נודע מתוך כרטיס האסיר שלו שהתגלה שנים רבות לאחר השחרור מהמחנה. באותו יום הגיע ממחנה פלשוב משלוח של 4,589 אסירים יהודים (ראו צילום הכרטיס בין התמונות שבספר).

נעצרה לפתע בחריקה מחרישת אוזניים. קפאנו על מקומנו בבהלה: מה מצפה לנו כעת ומה יש בידינו לעשות, אם בכלל? הייאוש והפחד הטביעו את חותמם על פנינו. הכל נאלמו דום ועצרו את נשימתם מבהלה. כעת כבר יכולנו לשמוע מבחוץ את הצעקות והקולות הבאים "לקבל את פנינו" ואת הפקודה לפתוח את הדלתות.

בתוך דקות נפתחו בזו אחר זו הדלתות הכבדות ברעש צורמני, והמראה שנגלה לעינינו מבהיל ומצמרר: מולנו ניצבו שורות שורות של קציני ס"ס, אחוזי משטמה ועיניהם מזרות אימה. הקצינים היהירים במדיהם המצוחצחים, חגורים באקדחים ואלות כבדות בידיהם, הביטו בנו כבחיות עלובות ומאוסות. מאחוריהם עמדו חיילים בנשק שלוף ממתנים לפקודה, כשלצדם כלבי ציד אימתניים הפוערים לרווחה את מלתעותיהם המחודדות ודרוכים לזנק עלינו בכל רגע. מבועתים ומפוחדים עד מוות, צפינו בחיל ורעדה במה שנראה בעינינו כחלום בלהות.

הקצינים המשיכו לבחון את המשלוח האנושי הנרעד, כשהם צועקים וממטירים עלינו שלל פקודות לא ברורות. הם התקרבו לעברנו, שולפים לעומתנו את האקדחים, ואילו האחרים מנופפים באלות ומצביעים על ערמות הגופות המוטלות על רצפת הקרונות. מי שיכול היה לנוע מעט נרתע לאחור בבהלה, מנסה להיצמד לדפנות הקרון, כאילו ביקש למצוא הגנה מפני הכלבים והאקדחים ומפני האלות.

המכונה הגרמנית המשומנת אינה מאבדת זמן: הגרמנים לא אפשרו לנו, ולו לרגע קט, להתאושש מהנסיעה הארוכה והקשה וממראות הזוועה. הם החלו מכים בכל מי שעמד בקרבת פתח הקרון, תוך שהם מורים לנו להשליך לרצפת הבטון האפורה של הרציף את הגוויות המרקיבות של חברינו ואף את הגוססים שנשמה עוד בקרבם.

אחוזי חלחלה מילאנו את הפקודה. כעת התפנו הקלגסים לטפל גם בנו, בגוויות החיות שעדיין נשמה באפן, ועל כן לעבודה היו עוד ראויות וכשירות. גם הפעם לא ויתרו הגרמנים על הסדר המופתי, ומיד עם פינוי הגופות לא איחרה להגיע הצווחה המבהילה שהורתה לנו להסתדר בשורות ישרות.

קפצנו במהירות מהקרונות, כחיות מבוהלות היוצאות מכלובן, אך גם אז לא נחסכו מאתנו קריאות זירוז, נאצות ואף חבטות מאלות ומקתות רובים. הכל צריך היה להיעשות ללא שהיות ובדיוק נמרץ, על-פי רצונם של האדונים הגרמנים. הפחד, האימה וחוסר הוודאות שיתקו אותנו, אך ידענו כי אסור לנו להתעכב ואף לא לדקא אחת, שעלולה להיות גורלית בעבורנו. וכך, ללא הגה מיותר ובראש מושפל, התארגנו בשורות במהירות הברק. בתוך דקות מרגע הפינוי מן הרכבת כבר מצאנו את עצמנו צועדים לעבר השער של מחנה ענק, בלב הנוף הירקרק.

מהרגע שבו עלינו על רכבת הדמים, עמדנו על רצפת הקרונות ללא תזוזה כמעט, כשתנועותינו מוגבלות וגופנו מאובן כולו. ועכשיו הצעידה המהירה והמזורזת – שעליה פקדו הגרמנים הכאיבה לנו מאוד ואף גרמה לנו חבלות קשות. אף שעשינו כל מאמץ ללכת על פי הקצב המהיר שהכתיבו לנו שובינו, התקדמנו בקושי רב אל שער המחנה המרוחק. החזקים שבינינו הצליחו במאמצים רבים להתקדם לעבר המחנה, אך רבים שתש כוחם, לא החזיקו מעמד, צעדו כמה פסיעות ולפתע כשלו וקרסו תחתם.

קציני הס"ס לא השלימו עם חולשתם והחלו "לטפל" בהם ביד ברזל וללא רחמים. ללא אומר ודברים חבטו באכזריות בראשי הנופלים עד צאת נשמתם. זאת הדרך שבה ביקשו ללמדנו כי יש לשמור על הקצב ועל הסדר, וכי הסוררים שלא יצייתו לפקודת אדוניהם צפויים לעונש כבד.

כלום יכולתי להעלות בדמיוני כי בלב אזור הררי ירוק ומקסים, שעליו שמענו מפי נופשים ומטיילים, הטובל בירוק היערות וההרים, בפלגי מים זורמים ובאגמים עמוקים, יקימו הגרמנים מחנה ריכוז, ובין גדרותיו הארוכות שברי אדם נובלים ונמקים? כה אירוני, הרהרתי בעצב, כיצד מקום המשמש עתה לייצור חורבן ומוות היה עד לא מכבר אזור שלו הומה מטיילים וילדים שוחקים...

את הנוף הירוק המלבב לא זכינו לראות במהלך הצעידה הבהולה, שהוסיפה לסחוט את שארית כוחותינו המדולדלים ממילא. וכעת, כאשר כבר התקרבו למחנה, יכולתי להבחין סביבו באבנים מכל הסוגים והגדלים.

המשכנו לנוע אל תוך המחנה המוקף בגדרות תיל גבוהות ומחושמלות, והמסע המחודש אל לב השאול – מאותו מקום שבו פסק, משם גם יתחיל; השער החשמלי הגדול נסגר מאחורינו, ובאותו הרגע נמניתי עם עשרות אלפים האסירים במחנה מאוטהאוזן הידוע לשמצה.

המחנה האפור והקודר מאוכלס היה במאות צריפים עלובים ומכותר מכל עבר בזקפים חמושים ודרוכים. רק כאשר כבר נכנסנו בשערי המחנה, התחוור לנו מה יעלה בגורלנו ומה מייעדים לנו שובינו הגרמנים: לא קשה היה להבחין מרחוק בארובת המשרפה העשנה המתנשאת לשמים מתוך הכבשן הענק, שאליו מועברות, היישר מתאי הגזים, גופות הנרצחים המיועדות לשרפה.

אנשי הס"ס בחנו אותנו במבטים חודרים, קרים ונטולי מבע. רעד עבר בכל גופי. לא ידעתי מה הם זוממים לעולל לנו וממה עלי להיזהר. הו אלוהים, לאילו עינויים אנו עוד צפויים?

אך עוד בטרם נעמוד על-פי התהום הנוראית, ערכו בנו שומרי המחנה בדיקה מדוקדקת, כאילו היינו בהמות. חיינו נתונים היו בידיהם, ואנו עמדנו בפניהם מבוהלים, חדלי תקווה וישע. הם עשו

בנו כרצונם, והיה עלינו להשלים עם המציאות המרה, להחריש ולהרכין את ראשו בהכנעה. קבלת הפנים שזכינו לה במחנה החדש רק הגבירה בקרבנו את החששות והחרדות מפני הבאות.

עמדנו תשושים ומדוכדכים במשך שעות רבות כל כך על רגלינו הרועדות, שבקושי יכולות היו לשאת אותנו. השמש היוקדת, המלהטת כתנור, החום הכבד, כמו גם הרעב והצמא, נתנו אותותיהם בנו וכך, מדי כמה דקות הבחנתי בחבר אחר הקורס ומתמוטט מבין השורות ההולכות ומידלדלות.

המתנתי בדממה עם מאות מחברי למסע שאך זה עתה הוכלו למחנה, למוצא פיהם של השומרים, אדונינו החדשים שהיו ברובם פושעים פליליים ששוחררו מכלאם. מה הם מתכוונים לעשות בנו, שאלתי בייאוש. כלום לא די לנו בעינויי התופת שחווינו על בשרנו?

אך גם כשאנו כה מותשים ובקושי עומדים על רגלינו, גם אז היה עלינו לשמור על השורות הישרות ולהיערך ל"סידורי הקליטה" כיאות וכנדרש. וכך, לאחר תהליכי הרישום הקפדניים המלווים במכות ובחבטות, הובלנו לרחיצה ולחיטוי. לאחר סיום החיטוי החפוז נערכנו לגילוח השביל בשער ראשנו – "שביל הכינים" (Läuse-Promenade) המפורסם, המופקד בידי של ספר פולני אכזרי.

חסר רחמים היה האיש וביצע את המשימה בפראות ובגסות והסב לנו כאבים עזים בחותכו חתכים עמוקים בראשו הזב דם. הגרמנים, כך נראה, לא לקחו כל "סיכון", והשביל שעל ראשו נועד למטרה החשובה – לשמור על רכושם, על האסיר היהודי המשוועבד. אם מישו מבין השלדים המהלכים יעז לנסות להימלט מהמחנה, הוא יזוהה בקלות הודות לשביל המגולח שעל ראשו ויאפשר לטפל כראוי ברכוש שנעלם ואבד.

"משחק המוות"

כעת, בסיומו של תהליך ה"קבלה" המסודר והמאורגן להפליא, שבו הפכנו רשמית לאסירי המחנה, אנו כבר כמעט מוכנים למלאכת העינויים וההרג. ניכר על פניהם הנרגשים של השומרים האחראים עלינו כי קצרי רוח הם ומבקשים להתחיל להשתעשע בקרבנותיהם החדשים מהר ככל האפשר. הם לא הסתירו את התלהבותם, ונערכו בחשק רב ל"משחקים" השונים שהפכו למעין מופע בידורי עבורם ושהיה בהם, כך ניווכח בהמשך, כדי לגרום להם עונג והנאה.

קצת לפני "משחק המוות" הראשון קיבלנו קרעי בגדים משונים לעטוף בהם את גופנו הכחוש והתשוש, גל של עצמות. וכעת, כאשר כבר מוכנים היינו, לטעמם, וערוכים למשחק, העמידו אותנו בשורות בשטח הפתוח – בלי לוותר, כמובן, על הצעקות והחבטות.

עמדתי עם חברי לצרה, כולי רועד מפחד, ממתין בחשש כבד לבלתי נודע. הבחנתי מכין השורות בשומרים הגרמנים ובעוזריהם הפולנים והאוקראינים, המתאספים סביבנו. לא קשה היה להבחין בשנאה וברשע הניבטים מפניהם. אלה לא פסקו לשחוק וללעוג לנו, כשהם בוחנים ממרחק מה את האסירים החדשים. מה הם זוממים הפעם, תהיתי בייאוש, וכמה מאתנו עוד יוכלו להחזיק מעמד תחת ידם המכבידה?

משחק המוות הנודע רק החל. השומרים עברו בין השורות ובחרו מועמדים למשחק הגורלי; רק מעטים, בני מזל, כך יתברר לנו בהמשך, יצליחו לשוב באפיסת כוחות אל נקודת המוצא, כשנשימה אחרונה באפם. אכן, כה פשוט וקל היה לחרוץ את גורלנו: השומרים גסי הרוח ונטולי כל רגש העיפו בנו מבט מתנשא קצר ומלא משטמה והצביעו בשרירות לב על כמה מבין האסירים המבוהלים; ואלה האומללים, עדיין לא ידעו את פשרה של המזימה ומדוע דווקא הם נבחרו למשחק.

השומרים הורו להם להעמיס סלע כבד על גבם הרופס, ואת המשא הגדול צריך היה הקרבן לשאת למרחק רב. מדי כמה דקות עברו השומרים בין השורות והצביעו על קרבן אחר שייגרר בעל כורחו למשחק המוות. מי ש"נחשד" כי אינו נענה במהירות הראויה לפקודה – חיש מהר עטו עליו השומרים ולעינינו הנדהמות רוצצו באלות את ראשו והשליכו את גופתו אל התהום.

זיעה קרה שטפה את גופי בכל פעם שאחד מהשומרים התקרב אלינו. גופי רעד מפחד שמא איאלץ אף אני לשחק את משחק המוות חסר הסיכויים, המלווה בייסורים ובראשים מרוצצים. קיוויתי שלא אמנה עם המועמדים לצעדות הארוכות, ואכן, מזלי שיחק לי והצלחתי, מתוך נטילת סיכון פן אתפס, להתחבא זמנית, מבוהל ורועד, בין השורות.

לחרדתי, ראיתי כיצד משחק המוות, המתמשך בלא סוף, גובה עוד ועוד קרבנות. השומרים לא הרפו מאתנו, המשיכו לבחור את קרבנותיהם למשחק, כשברקע שמענו כל העת את קריאות השמחה בהבחנים באסיר נוסף הקורס ומתמוטט לנגד עיניהם. וכך, אם צעידתו של הקרבן לא הייתה לרוחם ולא עמדה ב"דרישותיהם המיוחדות", או אז אחזה בהם חדרוה של ממש; ועוד בטרם השליכו אותו בעודו בחיים אל התהום, היו מכים אותו עד עילפון באלות ובקתות הרובים.

רק מעטים מבין אלה שנבחרו למשחק המוות הצליחו לשוב חיים מהמופע המחריר. ראינו אותם מתקרבים לעברנו כשעל גבם המשא הכבד, ולרוב היו אלה החזקים במיוחד, שלא התמוטטו בדרך. אך גם הם, אף שעמדו ב"תנאי המשחק" הנורא, לא האמינו כי השומרים יניחו להם לנפשם והתייצבו מבוהלים בפניהם, ממתינים בדריכות ובמתח עצום לפסק דינם.

רק כעבור זמן נודע לי מפי האסירים הוותיקים, כי מבין העינויים הרבים והמגוונים משחק המוות היה אהוד במיוחד על שומרי המחנה. ומדי פעם, ולא רק בעת "קבלות הפנים" לאסירים החדשים, כשנחה עליהם הרוח וביקשו להתבדר, או סתם כדי להפיג את שיעמומם, היו שולפים יהודים למשחק לקול מצהלות חבריהם המשועשעים.

בין המעטים שהצליחו לשרוד את משחק המוות היה גוצ'יו, שנלקח אף הוא להשתתף במבחן המצמרר שבצדו המוות הבטוח כמעט. גוצ'יו החסון הצליח, למרבה המזל, לעבור את המסלול ללא שכשל וקרס תחתיו כמו רבים אחרים.

עקבתי בחרדה עצומה אחר דמותו המתקרבת של גוצ'יו כשסלע על גבו, וקפאתי על מקומי בצפייה דרוכה למוצא פיהם של השומרים שקבעו כי עמד במבחן ויישאר בחיים לפי שעה. כה רוח לי כאשר ראיתי אותו עושה את דרכו חזרה אל השורה, אמנם מותש ובאפיסת כוחות, אך חי וללא פגע...

העינויים וההשפלות, פרי דמיונם המעוות של החיילים והשומרים במחנה, נמשכו בוקר וערב, יום ולילה, בכל רגע משעות היממה. והלילות במחנה, בדומה לשעות היום, היו אף הם סיוט והעיקו עלינו כהעק חלום זוועה: הצריפים צרים היו מלהכיל את מאות האסירים המצטופפים ככבשים מבוהלים במכלאות צפופות ומסריחות, ואל הצריפים המעופשים והמצחינים

האלה אולצנו להגיע בריצה, מלווים בקללות ובחבטות נוראות. הגרמנים המשיכו כל העת ללחוץ ולהכביד עלינו את עולם. חלומות וביעותי מוות טרדו את מנוחתנו: האם לא יהיה סוף למעשיו של הצורר? מחזות הזוועה לא פסקו ושבנו והופיעו מול עינינו מדי יום כשמספרנו ממשיך לקטון במהירות וכוחנו הולך ומידלדל.

מסכת הייסורים במאוטהאוזן ארכה, מבחינתי, כמה שבועות בלבד, עד לאותו בוקר שבו התבשרנו על המשך הנדודים למחנה אחר קשה ומיוחד.

גוזן II - הבלוקאלטסטה האיום

ושוב, לאחר האיחוד המחודש של שרידי המשפחה, היה עלי להיפרד מגוצ'יו, היחיד מבני משפחתי שנותר בחיים, ושאתו חלקתי את מר גורלי בשבועות האחרונים. גוצ'יו, שלא ידעתי אם אשוב לראותו אי פעם, נשלח למחנה הריכוז אֶבֶנְזֶה (Ebensee), ואילו אני זכיתי ב"מתנה מיוחדת במינה" – כך בישר לי בשמחה לאיד הקאפו הפולני, עת סינן מבין שפתיו את השם גוזן¹⁷ (Gusen). המחנה שאליו עתיד הייתי להישלח בשעות הקרובות. על גוזן שמעתי מפי אסירים ותיקים במחנה מאוטהאוזן. אלה תיארו כבעתה את מחנה הריכוז הנודע לשמצה, המתמחה בשיטות הרג מיוחדות. ההודעה המפתיעה על המעבר דווקא לגוזן העבירה צמרמורת בגופי.

התמונות הקשות של אסירים המועברים ממחנה ריכוז אחד ומובלים לאחר על-פי צורכי הגרמנים וזדון לבם חזרו על עצמן: רכבת המשא ובה עשרות הקרונות עזבה את המחנה ועשתה דרכה

17 מחנה גוזן הוקם בתחילת 1940 במרחק חמישה קילומטרים ממערב למאוטהאוזן וכשלושה למחנה הראשי. ב-1943 חוברו קווי מסילות ברזל מיוחדות למחצבות ולמפעלי "מסרשמיט" ו"שטייר" שפעלו במחנה ובהם הועסקו אסירים רבים בייצור חלקי מטוסים ומכונות ירייה. ב-1944 הוקם בקרבת מקום עוד מחנה, גוזן II, ובו כ-10,000 אסירים שרובם הועסקו בחפירת מנהרות ומחנה קטן נוסף, גוזן III. במחנות גוזן נכלאו כ-68,000 אסירים ויותר ממחציתם נספו. ב-5 במאי 1945 שוחררו מחנות גוזן בידי צבא ארצות-הברית אך רבים מהאסירים מתו סמוך לשחרור.

היישר למחנה גוזן II, עמוסה לעייפה בשלדי אדם נואשים וחסרי תקווה, שנדחסו בקרונות הבהמות ללא אוויר לנשימה. ניסיתי לצייר בדמיוני, על-פי הסיפורים ששמעתי, את מראהו של המחנה החדש, את השומרים ואת סדרת העינויים החדשה המצפה לנו מידיהם. לרגע קט אפילו הרשיתי לעצמי להפליג בדמיון ולהשתעשע במחשבה על בריחה... אך למרות השם הנורא שיצא למחנה החדש שלנו לא שיערתי עד כמה עמוקה התהום האפלה שלפנינו ושאל תחתיתה אנו דוהרים במהירות. לא יכולתי להעלות בדמיוני, על אף הזוועות הרבות שכבר חוויתי, ועל אף הסיפורים ששמעתי על גוזן, את עצמת השטניות הטמונה בלב האבן של הגרמנים.

הרכבת נעצרה בחריקה צורמת. הגענו תוך זמן קצר אל היעד, אל מחנה גוזן II. בקרון האטום והאפל השתרר שקט מתות. בתוך דקות נפתחו דלתות הקרונות בזו אחר זו ברעש עמום, והאור הבוהק שחדר בבת אחת דרך הפתח קרע את האפילה בקרון החשוך, מסנוור את עינינו המבוהלות.

קבלת הפנים לכבודנו לא הייתה שונה מזו שבמחנות האחרים. גם כאן קיבלו את פנינו כרגיל בצווחות, בקללות ובאלות המונפות מעל לראשים המתפצחים. מתורגלים להפליא, קפצנו במהירות מהקרונות עם הישמע הפקודה, ורועדים מפחד ניצבנו מיד בשורות בפני השומרים.

נשאתי לרגע את עיני הכבושות בקרקע והבחנתי במאות צריפים הפזורים על פני שטח נרחב. סביבם התגודדו אלפי יצורים אומללים, שניטל כוחם עד שנעשו עור ועצמות. שלדי האדם החשופים האלה בהו בנו בעיניים אדישות, חדלות תקווה, ורבים מהם אודים עשנים ועוד רגע כבר לא יהיו בין החיים.

לאחר שעות רבות של עמידה מתישה הובילו אותנו לצריפי המגורים המצחינים, שבכל אחד מהם מתקבצים עם לילה מאות

אסירים. דרגשי שינה ניצבו לאורכם ולרוחבם של הצריפים הענקיים, אך לא היה בהם מקום לכולם. בהם נעשה את הלילות הקרים, מכווצים ומצטופפים כחיות בכלובן בשל הדוחק הרב ובשל הקור העז המאיים להקפיא את גופנו החלוש.

לכל צריף מונו אחראים, לרוב אסירים פליליים, ששירתו את מעבידיהם באחריות ובדבקות, ולא בחלו בכל דרך להשביע את רצונם של בעלי הבית הגרמנים. הממונים עלינו עלו לא אחת על מעבידיהם במגוון העינויים ובעצמתם, פרי דמיונם הפורה והמעוות, ובאכזריותם המפלצתית.

הפגישה הראשונה עם הבלוקאלטסטטה (Blockälteste) – האחראי לצריף המגורים שלי, העבירה בי צמרמורת עזה. מראהו של האיש המאוס המביט בנו בעיניים טורפות מבעית ומעורר חלחלה. השפילתי את עיני, וכך עשו גם חברי, כל אימת שהתקרב אלינו, על מנת שלא לפגוש במבטו המבהיל, מבט שעלול היה לחרוץ את גורלנו בתוך שניות מעטות. רוצח מקצועי היה האיש, בריון בעל גוף ופניו המעוררים פלצות וגועל מצולקים כפני חיה פצועה.

לפני המלחמה נשפט על רצח אמו ונדון לשנים רבות בכלא. אך בטרם סיים לרצות את עונשו שוחרר במיוחד למשימה: הוטל עליו להשגיח עלינו ו"לחנך" אותנו; ועלינו נגזר לסור לפקודתו. הבלוקאלטסטטה האיום בלט באכזריותו המפלצתית וביקש לשמש דוגמה לעמיתיו, האחראים על הצריפים האחרים ולעוזריהם. בשונה מהאסירים הפוליטיים, שאף הם היו בין הממונים על הצריפים ושענדו על מעילם טלאי אדום, ענדו הרוצחים המקצועיים, כמו זה שלנו, משולש ירוק, סימן היכר מובהק להיותם אסירים פליליים.

לחששנו מפני ה"מפקד" הישיר שלנו לא היה גבול. זה הטיל את חתיתו עלינו ביום ובלילה, אך את מלאכת העינויים הרבה לא

יכול היה לשמור לעצמו בלבד, ונאלץ בלית ברירה לשתף בה את עוזריו.

הבלוקאלטסטטה נעזר אפוא לצורך עינוי האסירים היומיומי בשני עובדים נאמנים וחרוצים, שביקשו להפוך אותנו לעבדיהם הנרצעים: האחד היה הקאפו הפולני רומן לבנדובסקי, ועוזרו האחר היה הספר הפולני, שבנוסף על גילוח "שביל הכינים" עסק גם בחלוקת מי המרק הדלוחים.

כמו במאוטהוזן, גם כאן, היה על הספר לגלח מדי פעם את השביל בשער ראשנו, והלה עשה זאת בלא מעט הנאה למראה פנינו המתייסרים. לא זכור לי ולו מקרה אחד שבו יצאתי בשלום, ללא חתכים עמוקים כשראשי שותת דם, מבין ידי של האיש. וגם בעת חלוקת התערובת המגעילה שאותה כינה "מרק", הראה לנו את נחת זרועו. אף במלאכה הזאת, כמו במלאכת הגילוח, הצטיין ביצירתיות מפלצתית. הוא לא ויתר על שום הזדמנות להפגין את כישוריו לאמלל ולייסר אותנו, וכולו עולץ ומדושן עונג.

וכך, מדי יום, בעודנו עוברים בשורה ומושיטים יד האוחזת בפחית האלומיניום – מֵנַשְׁקָה (Menažka) – לטעום מן התערובת המוזרה, הפגין הספר את כוחו, ובכף הברזל הכבדה שבידו נהג לחבוט באכזריות רבה בעומד מולו, היישר ברקתו.

הגרמנים לא חשבו לתחזק את "רכושם המתבלה", את האסירים הגוועים; הם ידעו כי במקום המתים יובלו לעבודות הכפייה עובדים אחרים מבין היהודים. על כן גם לא טרחו לספק לנו, נוסף על ה"מרק", יותר מפרוסת לחם קטנטנה ביום, והמנה היומית הזעירה הייתה כל מחייתנו במשך שבועות וחודשים, עד לרגע שבו נקרוס ונוחלף באסירים חדשים.

הממונים עלינו ועוזריהם עשו כל שביכולתם למלא בצייתנות קפדנית את פקודות בעלי הבית הגרמנים, ועם זאת, משום הרוע והמשטמה הטבועים בדמם, לא החמיצו לבנדובסקי ומרעיו שום

הזדמנות לענות אותנו ולהוסיף, ככל שיכולים היו, על ייסורינו. ואכן, פעילותם נתנה בנו אף היא את אותותיה ומדי כמה שעות נראו אסירים רבים צונחים ומתמוטטים לעינינו. לא קשה היה לנחש כי גורלנו לא יהיה שונה מגורלם ולא רחוק היום שבו גם אנו נצטרף אליהם ונהיה, כמותם, בין המתים.

כדי שהסדר יישמר וייראה לעין כל, סיפקו לנו חליפת פסים מהוהה בצבעי אפור ולבן. מעתה נלבש יום וליל "תלבושת אחידה". להשלמת המדים ציידו אותנו בנעליים שסוליתן עץ, שלא התאימו כלל לרגלינו ואף לא הגנו עלינו מפני הקור, וכל אלה ישמשו אותם, במידת הצורך, לזיהוי וללכידה.

בתלבושת הבלויה הזאת יצאנו לעבודה בחודשי החורף המושלגים ובחודשי הקיץ החמים, ובאותה תלבושת ממש עלינו מדי לילה מיואשים ומדוכדכים על משכבנו, בידענו כי העינוי המתורף – אין לו סוף ויימשך עוד ימים רבים.

והלילות, אלה היו מעיקים לא פחות מהימים. מאות ה"מיטות" שבכל צריף היו למעשה דרגשים העשויים מלוחות עץ ומקרשים פשוטים וגסים. אלה ניצבו בשורות רבות, בגובה של שלוש קומות, ומילאו עד אפס מקום את הצריפים הצפופים. לאחר שהובלנו בריצה לשינה החטופה, היה עלינו לטפס במאמץ על לוחות העץ הכבדים ולהשתחל ביניהם זוחלים ושפופים.

קשה היה להירדם בקור חודר העצמות. שרועים על גבי דרגשי השינה בצריפים הקפואים, רועדים מקור, התכסינו בשמיכות הקרועות, מבקשים כמה שעות של מנוחה ללא עינויים והשפלה. הקור העז והמקפיא בחורף גבה אף הוא קרבנות רבים, ומדי בוקר נאלצנו לפנות את גופות הנגאלים שלא שרדו את הלילה ונפחו את נשמתם בעודם ישנים לצדנו על הדרגשים.

עמוד התלייה מעל השולחן

במחנה הריכוז גוֹזֶן II שהוקם סמוך למפעלי "מסרשמיט" הועסקו האסירים בחפירת מנהרות תת-קרקעיות לאולמות מפעלי החימוש ובייצור חלקי מטוסים במפעלי הענק. לכאן נשלחו אלפי אסירים אומללים, אחרוני הניצולים ששרדו זמנית את התופת במטרה להעבידם בפרך בעבודות הכפייה הקשות ולמצוץ את לשד חייהם. הגרמנים בחרו לשלוח לכאן אסירים שעוד יכולים היו לעמוד על רגליהם ולהותירם בחיים כל עוד אפשר יהיה לנצלם לטובת התעשייה הצבאית הגרמנית. כל זאת עד לרגע שבו יסור מהם כוחם ויקרסו תחתם, או אז חוסלו ללא שהיות והוחלפו באחרים.

מדי בוקר, עם עלות השחר, יצאנו מהמחנה בדרכנו אל מפעלי המטוסים, כשאת הדרך עד למפעלים הרוחשים ככוורת הומה עשינו יום-יום במשך כשעה בקרונות הבהמות. הרכבת הובילה אותנו עד סמוך לפתחי המנהרות התת-קרקעיות, מנהרות עצומות בגודלן, רחבות מאוד, שהכילו את מפעלי החימוש הענקיים, ושגם לחפירתן הממושכת, כמו גם לסלילת דרכי הגישה ומסילות הברזל באזור כולו השתמשו באסירים יהודים.

ממש בדרך נס הצלחתי להתקבל לעבודה נוחה יחסית במחלקה הטכנית שבמפעל המטוסים. באחד הימים נכנס לצריף המגורים שלנו מהנדס גרמני לבוש אזרחית, ובעומדו בפתח הצריף שאל

בקול רם אם יש בינינו אסיר הבקיא במתמטיקה ובהנדסה. לא היססתי לרגע והשבתי מיד בחיוב, בידיעה שתשובתי עשויה לחלצני זמנית מעבודות הכפייה המפרכות. וכך מצאתי את עצמי כעבור כמה שעות עוסק בעבודה אחראית שכללה בין השאר חישובים מסובכים שנועדו להכנת חלקי חילוף למטוסים.

עם הזמן רכשתי את אמונו של מנהל העבודה האוסטרי, הר (אדון) ציגהאוס, קטן הקומה והמקריח. איש אדיב ושקט היה ציגהאוס, ומעת לעת אף כיבד אותי בפרוסת לחם שהטמין בחשאי במגירת השולחן, תוספת למנה המדודה. שונה האיש, כך נדמה היה לי, מבני עמו השנואים, רגיש לסבלנו ואף מתחשב ומבין.

לפיכך כה נדהמתי לנוכח מעשהו המזעזע של המנהל "הטוב והאדיב", אזרח שאינו לובש מדים שחשף לעיני כל את שטניו, כשגילה באחד הימים יחס מעורר חלחלה כלפי אחד מחברי לעבודה. האוסטרי הרחום כל כך, שהסתכן בנפשו עת הקפיד מדי פעם לתחוב בסתר את פרוסת הלחם הקטנה – אותו האיש ממש נהג בחברי באכזריות מקפאית דם.

וכך, גם אם חשבתי לתומי שנפלתי בידי אדם טוב מחבריו, התברר לי עד מהרה כי טעות בידי: היה עלי להיזהר מפניו כמו מפני כל הגרמנים האחרים ובעלי בריתם, שכן גם מי שנחשב לרגע לאיש הטוב והמתחשב, השתנה כליל ברגע אחר והפך לאיש רע ואכזרי.

באחד הימים רכנתי כהרגלי מעל שולחן העבודה לצורך עריכת חישובים מסובכים, כשאיני נותן את דעתי על המתרחש סביבי. ממש בסמוך אלי עצם שכני לשולחן לרגע קט את עיניו, כנראה בשל עייפותו הרבה ובלי לשים לב למנהל הצופה בעובדים ממרחק במבט נוקב ובוחן. איתרע מזלו של אותו יהודי, והמנהל ה"טוב" הבחין בנמנום הקל. הלה קם על רגליו ומיד שם פעמיו אל היהודי ה"הולל". האם ניתן היה להעלות על הדעת כי בשל נמנום של רגע

שפקד את חברי חסר המזל ייחרץ גורלו באחת ועל חייו ייסתם הגולל?

הבחנתי בציגהאוס מתקדם במהירות לעבר חברי לעבודה, שהספיק בינתיים לפקוח את עיניו. מנהלנו האדיב פנה בדברים אל חברי ה"סורר", התעכב כמה דקות ליד שולחנו, וממקום מושבי נראה כי שיחתם מתנהלת על מי מנוחות ואינה מעוררת כל חשד. לפיכך לא יראתי לגורלו ולא העליתי על דעתי כי לפתע, ברגע אחד, תסתיים מסכת חייו האומללה.

השיחה, כך חשבתי לתומי, תסתיים לכל היותר באזהרה. אך לא כך חשב המנהל ה"רחום". הלה החליט כי אין לעבור לסדר היום על אותה "עברה נוראה", וכי עליו להעניש בחומרה הראויה את שכני המבוהל. לא עברו דקות רבות, והמנהל נחפז להזעיק את אנשי הס"ס, ואלה הגיעו חיש מהר חמושים באלות. הם נעמדו משני צדיו של שכני הנפחד והקשיבו לגרסת המנהל על יהודי בזוי שהעז לעצום את עיניו בעת ביצוע העבודה החשובה.

ראיתי אותם מהנהנים בראשם לאות הסכמה כי אכן פשע האיש ומעשהו עלול להשפיע לרעה על העובדים האחרים. על כך אין מחילה. גזר הדין ניתן ללא היסוס, והעונש לא איחר לבוא: אנשי הס"ס גררו את חברי הנרעד ממושבו, ובשוויון נפש וללא אומר כרכו סביב צווארו חבל שהוכן מבעוד מועד. הבטנו בו, מחרישים ביגון עת תלו אותו לעינינו מעל לשולחן.

המנהל והתלוינים הביטו בסיפוק במחזה כשהם אינם מסתירים את הנאתם הרבה למראה ה"עברייך" המפרפר למוות לעיניהם. הם גם וידאו שרגע התלייה של היהודי הסורר יונצח בזיכרוננו של כל אחד מהאסירים המתגודדים מול האומלל המפרכס, המתנדנד על הגרדום המאולתר.

באווירה כזאת, בפחד מתמיד, המשכנו כל העת להתייטר, נואשים וחוששים לגורלנו, ובכל רגע עמדנו חדלי כוח וחסרי אונים מול

גזרות ועינויים חדשים. מה עוד מצפה לנו, שאלתי בייאוש, עד לחיסולנו הסופי? עברנו את סבלות הגטו, את האקציות ואת מחנות הריכוז השונים, ואף כאן, במחנה הזה, אנו ממשיכים במסע הייסורים שאין לו סוף. לעתים, כאשר כבר לא יכול הייתי לשאת את המשא הנורא, עברה לרגע מחשבה במוחי, כי אולי עדיף היה לנתק את פתיל חיי ולחסוך ממני את הסבל ואת עינויי התופת המעיקים.

הרעב, הצמא, העינויים ועבודות הפרך גבו מאתנו מחיר דמים מחריד, ובכל בוקר פינינו את גופות חברינו שלא שרדו את הלילה. רבים אף הפכו טרם מותם למוזלמן (Muselmann)¹⁸, יצור נרפה, שבר כלי שתש כוחו וכולו עור ועצמות. אומללים אלה חדלו לתפקד ודעכו למוות ברעידות מחרידות, מנותקים ותלושים כליל מהמתרחש סביבם. ניתן היה להבחין במחנה במאות מוזלמנים הבוהים באוויר, ועיניהם הכבדות אט אט הולכות ונעצמות. מדי יום רבו המראות של יצורים חשופי עור ועצמות המתגוללים בעפר, גוססים בייסורים קשים.

המוזלמנים ו"בני המזל" האחרים שעצמו את עיניהם לנצח, נאספו בערמות גדולות והושלכו לבורות. והיו גם אסירים רבים שעדיין לא קרסו, גם אם בקושי עמדו על רגליהם, ואלה הוכו למוות כך סתם, ללא סיבה, בידי השומרים השנואים שביקשו להחיש את מותם המתקרב.

18 כינוי בקרב אסירי מחנות הריכוז לאסיר על סף המוות מרעב או מאפיסת כוחות.

עירומים בשלג

הגרמנים ועוזריהם הנאמנים טרחו כל העת בחריצות מופלגת ובהתלהבות רבה להמשיך ולגבות מאתנו עוד ועוד קרבנות והחששות והסיוטים שליוו אותנו בימים ובלילות רק הלכו והתגברו עם הזמן. עם ערב, עת הריצו אותנו אל הצריף לשינה קלה, בעוד אנו איננו יודעים כלל אם נזכה לראות אורו של יום, שוב צצה ועלתה בלב רבים המחשבה כי אולי עדיף היה להיעלם לעד מאשר להמשיך להיגרף לתוך מחול הדמים הבלתי פוסק ולהתייסר ללא תקווה.

הגרמנים ובעלי בריתם לא הרפו מאתנו אף לא לרגע. הם המשיכו לשחוק עד דק את רוחנו המדוכדכת עד עפר כשהם מפתיעים אותנו מחדש בכל בוקר בשלל גזרות ועינויים. בדריכות ובמתח רב ציפינו כל העת לעינויים החדשים. ואכן, דמיונם הפורה והמעוות של שובינו לא ידע שובע, ועתיר היה המצאות ורעיונות שטניים.

הקיץ עבר חלף וימים קרים החלו פוקדים את המחנה. הרוחות נשבו בחזקה והטמפרטורות צנחו אל מתחת לאפס. המשכנו לעבוד בקור המקפיא בתחושה מייאשת כל כך, כי אנו אבודים לעד בעולם אכול משטמה ורשע ונטושים לאנחות. וככל שסבלנו הלך והתעצם, כך נמוגו ונעלמו רסיסי התקווה האחרונים שעוד נותרו בלבנו.

הקור העז העלה אף הוא רעיונות חדשים במוחם של השומרים במחנה. באחד מימי החורף הקרים התכשרנו על גזרה חדשה: נדרשנו לצאת עירומים לשלג לקול צחוקם של השומרים, ומאז הפך הדבר ללחם חוקנו – בכל בוקר בחודשי החורף הקשים אולצנו לצאת אל הרוחות והשלגים, ללא כסות לגופנו, מתעוותים ורועדים מקור. גם הפעם היה באמתחתם של השומרים נימוק משכנע ואת רצונם לראותנו טובלים במי הקרח הסבירו ב"דאגתם" לבריאותנו: "חובה עליכם להתקלח", ידעו לומר לנו ושחוק בפיהם. "והרי אתם כה מזוהמים ומלוכלכים..."

הנאתם לא ידעה גבולות למראה האסירים המבוזים והמתייסרים המתרוצצים עירומים אנה ואנה בשלג המקפיא וצחוקם הרם והמרושע נשמע למרחוק.

הקור הגיע לשיאו בחודש פברואר המושלג, והם הוסיפו לאלץ אותנו לעמוד שעות רבות עירומים בקור העז, מושפלים ומתענים. הקור המקפיא חתך בבשרנו, וכל מה שביקשנו כאותם רגעים היה להימלט הרחק מהשלג ומהקור העז ולהידחק עמוק ככל האפשר אל בין פקעת הגופות המצטופפות, מקווים כי בכך נוכל להקחות במשהו את מכת הקור הארורה, אך לשווא.

ההשפלות והעינויים שחברו כנגדנו לאיתני הטבע, הלכו וגברו. וכך מדי יום המשיכו השומרים לעלוץ בראותם את מאבקנו חסר הסיכוי ברוחות הסערה, בשלג ובקור, ולנו לא נותר אלא לחשוך שפתיים ולהחריש. ראינו אותם בצחוקם, ודינו קצרו מהושיע. חשתי כי אפסו כל הכוחות אך מה יכולנו לעשות?

רוחי נשברה. תחושה של ייאוש וזעם התפשטה בכל גופי בעומדי מושפל ונתון למרמס. אך קשה היה לי שבעתיים לעכל את האמת המרה כי אין לנו בפני מי לטעון ובפני מי לזעוק. אין אנו נחשבים כלל יצורי אנוש ומי יאזן לשמוע את קול תחנונינו ואת שוועת לבנו הכבושה? מוקפים היינו בחומה בצורה של גדרות

ואנשי דמים חורשי רעות ומנותקים ומבודדים לחלוטין מן העולם החיצון. האין איש בעולם היודע על קיומנו? היש בכלל מישהו מעבר לגדרות ולחומות המודע לסבלנו?

ידענו כי נגזר עלינו להמשיך ולשאת עוד זמן רב את ההשפלות, העינויים והסבל מידיהם של פושעים מועדים ובידם לייסרנו כל עוד נשמה באפנו ולחרוץ את גורלנו. ועל-אף שידענו כי לצרינו ניתנה יד חופשית לענות אותנו ללא רחם ולהרוג בנו, ובאין מפריע, בעוד העולם כולו עומד מנגד ומחריש, בכל זאת במעמקי לבנו קיוונו כי אולי מישהו מאתנו ישרוד את גיא הצלמוות הזה כדי לספר לעולם האדיש את סיפורנו המר. ואולי אהיה זה אני?

החטא הנורא – בובקר מתעטף בשמיכה

בין הפושעים האכזריים במחנה בלט במיוחד הקאפו הפולני רומן לבנדובסקי, עוזרו הנאמן של הבלוקאלטסטה שהיה אף הוא, כמו רבים מהשומרים אסיר פלילי. דמותו הילכה עלינו אימים. חששנו אפילו להעלות את שמו על דל שפתינו, ונרעדנו בראותנו את עיניו המזרות שנאה וארס ואת פניו המצולקים, המבהילים. בתפקידו גילה נחישות ויעילות: הוא הציק ליהודי המחנה ועינה אותם ככל שיכול היה, ונראה שנמלא גאווה ועונג בייסורו את קרבנותיו חסרי הישע. אכזריותו הייתה לשם דבר במחנה. הוא לא הסתפק במילוי הפקודות של אדוניו הגרמנים, אלא טרח להלשין, להכות ולחסל במו ידיו את האסירים המפוחדים.

רבים היו המקרים שבהם בלט לבנדובסקי באכזריותו, אך סיפורו של בובקר הוא מהבולטים שבהם. בבוקר חורפי וקר במיוחד, לאחר ה"רחצה" בשלג ובקור, עשינו את דרכנו למקום העבודה מלווים, כרגיל, בנאצות ובמהלומות. בובקר, חברי הטוב, נחלש וחלה – אך ביקש להסתיר מלבנדובסקי את דבר מחלתו ואת חולשתו הרבה, מחשש פן הקאפו לא יהסס לקטוע מיד את חייו. חברי החולה החליט להתעטף בשמיכה כדי להגן על עצמו ולו במעט מפני הקור הנורא, וכך ביקש לעשות את דרכו למקום העבודה.

איש מאתנו לא יכול היה לנחש את תוצאות "חטאו" של בובקר החולה: כלום ניתן היה להעלות על הדעת כי רצונו להתגונן מפני הקור עלול לעורר עליו את חמתו של הקאפו הפולני? אך בלב האבן של לבנדובסקי לא הייתה טיפת חמלה גם לא שמץ של רחמים. עד לרגע שבו התקרבנו אל פתח המפעל לא שיער איש בנפשו כי אלה הן שעותיו האחרונות של בובקר, והוא, שהיה מן השורדים האחרונים שלא נשבר, עתיד להפוך לקרבן הבא.

בעודו נכנס עמנו בשער המפעל, עוטה שמיכה על כתפיו, הבחין בו הקאפו הפולני וזיק מרושע רשף בעיניו. הוא התנפל בשצף קצף על חברי המבוהל והודיע לו כי דבר העברה לא ייסלח ויטופל עוד באותו היום. כך למדנו, ולרוע המזל מאוחר מדי, כי להתעטף בשמיכה היה מעשה שלא יעשה על-פי הנהלים המקובלים. והרי הגרמנים כה הקפידו על "שמירת הסדר והמשמעת הראויים", וכל חריגה מהם בלתי נסבלת בעיניהם ועונש חמור בצדה.

עולמו של בובקר חרב עליו בהכירו את לבנדובסקי ואת מעשיו האכזריים. מרעיד ומרתת בכל איבריו, התחנן על נפשו, אך לשווא. לא הועילו ההסברים ודברי התחנונים של חברי המבוהל שניסה בכל דרך לרכך את לבו הערל של הקאפו האטום. פחד מוות נפל על בובקר. מודע למנת גורלו ברור היה לו כי קצו קרב, וכי אין טעם לצפות למחילה ולרחמים.

רק לאחר כואנו למשמרת השנייה באותו היום, הגיעו לאוזנינו שמועות על אחד העובדים שניסה לשים קץ לחייו. למזלו הביש של המתאבד, הצליחו חבריו להצילו ברגע האחרון ולחלצו מתחת לגלגלי הרכבת במפעל. בכך הם גרמו בלא יודעין לסבלו הנורא ולייסוריו המחרידים של האומלל, שיוציא את נשמתו בדרך אכזרית מידיו של איש דמים מטורף. בובקר אמנם נותר בחיים לאחר ניסיון ההתאבדות הכושל, אך יראתי שמא לא יהיה זה לזמן רב...

"רק בריאים או מתים"

לעת ערב, עם רדת החשכה, עשינו את דרכנו חזרה למחנה, ובלבנו חשש כבד לגורלו של חברנו הטוב. ואכן, לאחר שנכנסנו אל תוך המחנה הבחנו כבר מרחוק בקבוצה של שומרים הניצבים לצד הצריף שלנו, כשבראשם הבלוקאלטסטה ולבנדובסקי, ממתינים בדריכות לשובנו.

ידענו כי בשורה רעה בפיהם, והרי לא ציפינו מאלה הרוצחים כי יחמיצו את ההזדמנות להתעלל ולהתעמר בנו ובוודאי לא יוותרו בנקל על טרפם. השפלתי את מבטי כדי שלא לפגוש בעיניהם. לבנדובסקי, שיצא לקראתנו, הזעיף פניו לעומתנו ופקד עלינו בצווחות רמות להיכנס מיד לצריף ולהיערך בו במעגל. הוא אחז בצווארו של בובקר הרועד כשהוא גורר אותו אל מרכז המעגל ומעמיד אותו מול הבלוקאלטסטה המבהיל.

פניו החייתיים של האיש האדימו והתעוותו מכעס כאשר הכריז בקול על חטאו של בובקר, כפי שדיווח לו לבנדובסקי, עוזרו המסור.

"הכיצד זה מעז אסיר יהודי בזוי", צעק בחמת זעם כשעיניו רושפות כנחלי אש, "להתעטף בשמיכה שאותה הוציא במרמה מהמחנה, ביודעו שהמעשה נפשע ואסור?" ומלהט דבריו אנו כבר מבינים כי העונש על עברות כה "חמורות" יהיה קשה מנשוא. "איפה נשמע כדבר הזה", הוא המשיך לצרוח ברוגזה, "שיהודי עlob יתעלם מהנהלים הקיימים במחנה? איך זה יעז יהודי להיות

כפוי טובה ולנהוג בשפלות ובמרמה? ארור בן ארור הוא האיש ומקוללו!" אחראי הצריף המצולק הוסיף לצווח ולנפנף בידיו כשהוא מביט בנו בעיניו האטומות ומצביע על בובקר המבוהל ואחר עלינו בתנועות חדות ומהירות.

רוחי נשברה בקרבי. התקשיתי להביט בעיניו הכבויות של חברי האומלל שנגזר גורלו לעלות על המוקד, וחרש ביכיתי בכאב את מר גורלו. והבלוקאלטסטה, כולו אכול משטמה, לא הרפה והמשיך להתנפל בקול רועם על הקרבן הרועד מפחד. בובקר, חיוור כסיד, נאלם דום, יודע כי כל מילה שתצא מפיו רק תחיש את מעשה הנבלה של איש הדמים.

המרצח המשתולל לא הפסיק לרגע את צריחותיו הקולניות, והפגין בדבריו, כמו גם במעשיו, שררה ועריצות. הוא העיף בנו מבט רועם תוך שהוא חוזר ומדגיש בצעקות רמות את הצורך לציית לשומרי המחנה ולהקפיד על משמעת וסדר ועל התמדה וחריצות.

ולי עדיין קשה היה להאמין כי קרוב קצו של בובקר: ואולי, התפללתי בלבי, בכל זאת יקרה נס, ואחראי הצריף הנפשע יסתפק בצווחות כאזהרה? כבר שבענו מעינויים ומהוצאות להורג.

"רק עובד חרוץ, יעיל ובריא ימשיך לחיות במחנה שלנו; וכל האחרים", הוא צעק בקול גדול, כשהוא מצביע על בובקר הרועד, "שאינם עומדים בדרישות, גורלם יהיה רע ומר. למילה מחלה", הדגיש, "אין כלל מקום במחנה שבו קיימים רק המושגים נאמנות, חריצות ועבודה. במחנה שלנו אסור כלל להשמיע את המילה הבזויה הזאת, ומי שיעז להגותה – אוי לנפשו האבודה..."

והבלוקאלטסטה הנורא אינו מרפה לרגע מהקרבן המבוהל. "אצלי במחנה", הוא הוסיף לצווח בהתרגשות כשקצף לבן ניתז מפיו "Ordnung muss sein (סדר חייב להיות) – אין ולא יהיו חולים

שלא יעמדו בקצב העבודה המקודש ויפגעו בתפוקה. במחנה שלי יש רק בריאים או מתים!"

במילים אלה סיים הבלוקאלטסטה את נאומו. הוא השתתק בבת אחת והביט בבזז לעברנו. דממת מוות השתלטה בצריף. לא עברו כמה רגעים של צפייה שתוקה ונפחדת וכבר הכחנו בתכונה מיוחדת בקרב עוזריו הנאמנים.

הבלוקאלטסטה לא איבד זמן יקר, והרי הוא צריך להיות לדוגמה ראוי לגרמני חרוץ ויעיל. הוא הפנה אצבע לעבר בובקר ומיד החל טקס הענישה המבהיל. הוא פסע כמה צעדים לאחור, לאחר שנתן לעוזריו את ההוראות המתאימות, וצפה בהכנות בהנאה גלויה.

לבנדובסקי ואנשיו ציוו על בובקר להתפשט והשאירו למפקדם, כפי שנתבקשו, לסיים את העבודה, לא לפני שחרטו על חזהו החשוף את מספרו האישי, כאילו בחיה מדובר. שמו נמחק בזה הרגע מרשימת האסירים החיים, וכעת המתנו נרעשים ונדהמים לגזר דינו של הפוסק הראשי.

לרוב היינו רגילים למראות הזוועה ולהתעללות באסירים נטולי התקווה וחסרי האונים, אך מה שהתרחש הפעם לנגד עינינו – מעשהו של תליין נטול צלם אנוש – היה לאחד ממראות המוות המצמררים ביותר שהיינו עדים להם. הבלוקאלטסטה קצר רוח היה וקרא לאנשיו להזדרז ולהשלים את ההכנות במהירות. הוא פסע הלך ושוב, חסר סבלנות, כמתאבל על כל רגע אבוד. קשה היה לו אמנם לוותר על התענוג, אך זמנו יקר מכדי לבזבז אותו על יהודון נקלה ועלוב.

השומרים ולבנדובסקי בראשם אחזו בבובקר המתפתל בבעתה והשכיבו אותו על הרצפה. עינו המבוהלות מתחננות היו לרחמי ה"מפקד" שהתקרב אליו ובמגפו המסומר דרך על פניו. בובקר

עצם את עינו. הרוצח פנה לאחור ואחז בידו בשרפרף נמוך וכבד שהובא למקום מבעוד מועד ולפתע החל חובט בעצמה אדירה בחזהו הכחוש של חברי. מכה ועוד מכה, ובובקר מתפלש בייסורים ומתפתל מצד לצד.

לבי נשבר למראה המחזה המחריד ולשמע זעקות השבר של בובקר שהטריפו את הדעת. גופו כבר מרוטש היה כולו ודמו התפרץ לכל עבר. אט אט הלכו זעקותיו ודעכו. אך הגרמני בשלו ואינו מרפה: וגם עכשיו, כשברור היה כי לא נותרה נשמה בבשר החבוט, המשיך להלום ללא רחמים בגוש הבשר המדמם, חובט ובוטט שוב ושוב בגוף המתגולל שלרגליו, ואף שריר לא נע ולא זע בפרצופו המעוות.

ולרגע נדמה היה כי האיש האיום התעייף קמעה. הוא מחה זיעה ממצחו, אך ניכר על פניו כי חש סיפוק והנאה רבה בבצעו את המלאכה כמו ידיו. בת צחוק של שביעות רצון וקורת רוח הייתה נסוכה על פניו המכוערים, ולא קשה היה להבין מדוע התעקש לבצע את העבודה בעצמו, ולא להשאירה בידי אחרים. לאחר שהפך את הגופה בעקב מגפו כדי לוודא כי המלאכה הושלמה כראוי, ציווה עלינו להתפזר מיד, לא לפני שפקד על שניים מבין חברי ההמומים להשליך את הגופה מבעד לחלון הצריף אל ערמת הגופות שכוסו אט אט בפתיתי השלג הגדולים.

הגווייה מרימה את ידה

רוח נכאים שרתה על דיירי הצריף וכאילו ערפל מעיק ירד ורביץ על נפשנו המעונה. מי מאתנו יכול היה לעצום עיניו ולהירדם? טיפסתי אל דרגש השינה, מזועזע ומרתית בכל איברי וחונק בתוכי את הזעקה.

רתחתי מתסכול ומזעם על ידינו הכבולות ועל העולם שהפקיר אותנו וזנח אותנו לאנחות והתפללתי לנקמה. בובקר הוציא את נשמתו במכות, הרהרתי בלבי, אך לכל אחד מאתנו צפוי גורל דומה. זו רק שאלה של זמן, וזמן זה מועט בלבד עד שגם אנו נהיה בין המתים.

עצמתי את עיני לכמה דקות, מנסה להפליג בדמיוני לעולם אחר, עולם ללא מכות, השפלות ועינויים אך אפילו הדמיון הפנה לי עורף ממאן לסייע בידי והחזירני למציאות ולמראות הקשים. בחוץ חשוך היה וקר; ובפנים, בצריף הדחוס במאות אסירים, השתרר שקט ומתוח.

דרגש השינה שלי נשק לחלון הצריף שדרכו השלכנו את הגווייה המרוטשת אל ערמת הפגרים. ניסיתי להירדם, אך ללא הצלחה. התמונות המזעזעות כאילו מרחפות היו בחלל האוויר הדחוס והפילו עלי אימה. הן לא משו ממני ומיאנו להיעלם. עיני, מוכות תזזית, שוטטו חדלות תקווה באפלה שמסביבי, ואט אט אחזה בי תנומה קלה.

לפתע פקחתי אותן בבהלה: משהו הרעיד אותי והדריך את מנוחתי. מבוהל ומתוח העפתי מבט בחדר החשוך, ובלי משים הבטתי לעבר החלון הפתוח. לעיני הנדהמות נתגלה מחזה מבהיל: הבחנתי מבעד לחלון ביד המתנועעת אנה ואנה כמבקשת עזרה. לא האמנתי למראה עיני. האם אני הוזה? בשקט, שלא לעורר תשומת לב, התרוממתי בזהירות מהדרגש וקירבתי את פני לחלון. כל גופי שפע זיעה קרה. לרגע לא הייתי בטוח שאכן יד של ממש אני רואה. שיני נקשו מפחד, בעודי מנסה לחדור בעיני מבעד לחשכה. אולי חולם אני בהקיץ, או אולי דעתי נטרפת עלי?

מבטי נח על ערמת הגויות. אכן הייתה זאת יד – ידו של חברי המת בובקר, שהציצה מבין הגויות המתגוללות בשלג. לא יכולתי להסיר את מבטי מתנועת היד הנואשת. נחרד ונדהם התקשיתי להירגע ולעכל את המראה. המשכתי לעקוב מוכה תדהמה, אחר היד המתנועעת מצד לצד. קשה היה להאמין כי למרות מהלומות המוות שבובקר ספג הוא לא נפח את נשמתו ומניע את ידו המושטת כמבקש עזרה. נדמה היה לי כאילו הוא חש כי מישוהו בוחן בזה הרגע את ערמת הפגרים המצחינה ומבקש ללא מילים להצילו ולמלט אותו מפני המוות ומפני השלג והקור.

צריך היה לפעול בנחישות ומהר, עוד לפני שיעלה השחר. חששתי לפעול לבדי והעדפתי להסתייע בחברי לצריף ולבקש את עזרתם. יראתי מפני הסכנה הנשקפת לכולנו, אך עם זאת נחוש הייתי לסייע לבובקר חברי המת־החי.

הערתי מיד את שכני לדרגש. אלה מיאנו בתחילה להאמין לסיפור התעתועים על תחיית המת. בטוחים היו כי אני הוזה כרכים אחרים שדעתם נטרפה, וביקשו לאמת את סיפורי המזור. רק לאחר שווידאו כי איני חולם בהקיץ ולאחר התייעצות קצרה החלטנו להכניס במהירות את חברנו לצריף, לכסותו בשמיכה ולטכס עצה

באשר לצעדינו הבאים. יצאנו חרש והבאנו את המת-החי אל תוך הצריף, כשהוא מדמם כולו ובטנו מרוטשת.

חששנו מאוד מפני הבאות. ידענו כי אנו מעמידים עצמנו בסכנת נפשות וכי המעשה שאנו עושים עלול להמיט אסון כבד על כל דיירי הצריף. ובבקר, מעוות כולו ומכווץ, פקח קמעה את עיניו הנפוחות והשטופות דם כאילו הבין את שעובר במוחנו, ובהה בנו כמבקש רחמים על חייו העלובים. התלבטנו נואשות: מה עושים, אם כן? האם נוכל להשאירו עמנו בצריף למרות הסכנה, ובכך אולי נציל אותו מהמוות הבטוח המצפה לו בקור העז?

השתוקקנו להציל את חברנו הטוב ולהשאיר אותו בתוך הצריף, ואפילו לכמה ימים אך ברור היה לנו כי לא נוכל להחזיקו בצריף עוד זמן רב; עם בוקר יתגלה המעשה שעשינו, וגורלנו רע ומר יהיה ולא שונה מגורלו. רב היה החשש מתגובת הבלוקאלטסטה ועוזריו – גם אותנו יאשימו בהפרת המשמעת והרוצח האכזר ישוב על מעשיו המאוסים ויכה אותנו ללא רחמים.

אך גם זאת ידענו – מהיכרותנו עם הגרמנים – כי בובקר לא יורשה להישאר בצריף. גדול הסיכוי, כך שיערנו, כי לא נוכל לבטל את עונש המוות שהטיל עליו הבלוקאלטסטה החורץ גורלות והרי זה בלתי אפשרי לערער על גזר דינו. "ובכל זאת", אמרתי לחברי בהיסוס מה, "ננסה לפנות אל מצפוננו של האיש ולבקש חסד ורחמים על חברנו הגווע".

הייתי משוכנע כי מעטים, אם בכלל, ירהיבו עוז לעמוד בפני האיש המתועב ולבקש ממנו לחוס על חיי יהודי מתפגר ועלוב. אך למרות החשש לחיי לא היה ספק בלבי כי עלי לעשות מעשה ולבקש את רחמיו של הרוצח קשוח הלב, ואולי בכך ניתן יהיה להציל את בובקר הגוסס לעינינו. וכי איך נוכל להתנער מחברנו הנושם עדיין, ולהניח לו למות בייסורים?

איני יודע מאין שאבתי את האומץ להכריז בפני חברי הנדהמים כי אני נוטל על עצמי את המשימה המסוכנת להתייצב בפני השטן הגרמני ולהתחנן בפניו לחוס על בובקר ולהחזירו אל החיים. ייתכן כי סברתי באותו המעמד כי חיי בין כה וכה יסתיימו במהרה, וכבר אין לי הרבה מה להפסיד.

"ואולי", תהיתי בקול, "יתרחש בכל זאת נס מפתיע ואצליח לשכנע את הנבל להסתפק בעונש הכבד והמרתיע שכבר הטיל על בובקר ולאפשר לו להמשיך לעבוד לתועלתם של הגרמנים. אנסה בכל דרך לבקש על נפשו של חברנו, ואפילו אסתמך על סיפורים מהעבר על כך שאם מלאכת התליין לא צלחה והנידון למוות נותר בחיים – מבטלים את גזר הדין".

חברי מאנו להסכים להצעתי הבלתי שגרתית והפצירו בי שלא לשים את נפשי בכפי ולא לצאת לשליחות המסוכנת. הם טענו כי שמו של בובקר כבר נמחק רשמית מרשימת האסירים, ומאותו רגע חייו מנועים ממנו. הם חששו מאוד לגורלי והזהירו אותי שלא לעורר עלי את חמתו של הרוצח, שלא יהסס ליטול את נפשי. אך אני, נחרץ הייתי שלא לוותר. לאחר דין ודברים נוקב עם חברי התקבלה הצעתי, אם כי בהיסוס רב, לפנות עם בוקר אל הבלוקאלטסטה האיום ולבקש את רחמיו.

אסיר אחד פחות

בעוד בובקר שוכב לרגלינו גונח ומדמם, המתנו לאור הבוקר בדריכות ובחשש כבד לקראת הבאות. ככל שעבר הזמן כך גבר פחדו. מחשבות בעתה עלו כי ורעד התפשט בכל בגופי. ואיך אוכל כלל להישיר מבט למול המרצח המבהיל? כבשתי את עיני בקרקע. נכלם וחפוי ראש ביקשתי לחזור כי מהתכנית שהצעתי אך לפני כמה שעות ולשחרר אותי מהפנייה אל הבלוקאלטסטה האיום. חששתי שלא אוכל לעמוד במתח הרב ולא אצליח במשימה לשטוח את תחינתי בפניו. וייתכן, חשבתי, שצודקים חברי, והרוצח יחפוץ להיפרע ממני ויבקש להעניש דווקא אותי בבקשי על נפשו של יהודי שנמחק רשמית מרשימת האסירים – וכך אהפוך, אף אני, לקרבנו הבא של איש הדמים.

חברי הבינו ללבי ואף הם חששו לעמוד בפני האיש הנורא. כל אחד מהם התיירא לנפשו גם אם ידע כי בין כה וכה כבר נחתם גורלו. הפניתי את מבטי אל בובקר המדמם ונושם בכבדות והשפלתי את עיני. לרגע עוד חשבתי לחזור כי, ובכל זאת להתחנן על חייו ולא להניח לו לגווע בייסורים, אך המחשבה לעמוד בפניו של האיש האכזרי העבירה צמרמורת בכל גופי.

נואשים ואובדי עצות התעטפנו בשתיקה כבדה למול בובקר הנאנק מרוב כאב. לא עברו דקות ספורות עד ששכני ובן עירי – אֶפֶל שמו, אדם מבוגר ואמיץ מאין כמותו – הודיע לנו כי הוא מוכן לתפוס את מקומי בשליחות המסוכנת, ואף הוסיף כי הוא

מודע היטב לחששות ולפחדים שאחזו בי לפתע. "אתה צעיר", פנה אלי ברוך, והבעה של אצילות נסוכה היתה על פניו, "ואולי דווקא לך יש סיכוי לצאת מהגיהנום הזה בחיים. אני מבוגר ממך, עולמי כבר נותץ לרסיסים, ולא נותר דבר בחיי. אפעל לבד, בלעדיך", המשיך. "אבקש את רחמיו, אם יש כאלה, של הבלוקאלטסטה האיום".

שעת בוקר מוקדמת. אבל נפרד מאתנו בחשש גדול, ושם פעמיו אל הבלוקאלטסטה. הדקות נקפו והוא לא שב. ואני, איך אוכל להודות לו על האומץ שגילה? עברו עוד כמה דקות בציפייה דרוכה, ועדיין לא התקבל כל אות חיים מידידנו האמיץ. מה עלה בגורלו, תמהנו, ומדוע טרם חזר?

הרגעים נדמו לנו כנצח. המתח הלך וגאה ככל שחלף הזמן וחשש כבד התעורר בלבי. דומיית מוות השתלטה בצריף, והכל המתנינו לשובו של אבל מהשליחות האכזרית, העלולה לסכן את חייו של האיש האציל. האם יחזור ובפיו בשורת איוב, תהיתי בלבי ואולי הפעם יתרחש נס ונתבשר, להפתעתנו, כי הבלוקאלטסטה התחשב בתחינותינו והתרכך מעט, וכי את בובקר ניתן להציל?

אך לא כך חשב הרוצח השפל, שלפתע נראה עושה את דרכו לעברנו, מלווה בעוזריו הנקלים ומאחור משתרך לאטו חברנו אֶפֶל, כובש פניו בקרקע. מיד בהגיעו אל פתח הצריף המטיר הבלוקאלטסטה על ראשינו קללות קולניות וצווחות רועשות: על הריגתו של יהודון נקלה לא יותר כך סתם, ולא יעזרו כל התחנונים ובקשות הרחמים הנואשות. סמוק לחיים, כשעיניו רושפות גיצים, נכנס האיש אל תוך הצריף בסערה והמשיך לקלל את הנוכחים בלשונו השלוחה. לבי ניבא לי רעות.

הגרמני ציווה עלינו להתאסף מיד סביבו אל מול עוזריו השוחקים, וכעבור רגע עבר ממילים למעשים: לפתע ניגש אל בובקר

המעולף, כשהוא גורר את האומלל אל תוך המעגל החי שיצרנו. נראה היה שגם הפעם הוא חפץ למצות את מלוא ההנאה והסיפוק ממעשיו, וביקש לעשות זאת כמו ידיו.

בובקר שרוע לרגליו, נשם בכבדות ועיניו עצומות. הרוצח ניצב מולנו במרכז המעגל וחיוך שטני החל להתפשט על פניו המצולקות. לפתע גחן קמעה מעל גופו של בובקר וללא ניד עפעף לכד את ראשו בין מגפיו. בקור רוח ובשלווה מקפיאת דם הוא חנק למוות את חברנו שהמשיך לפרפר חלושות בטרם הוציא נשמתו ונדם.

כפנים מתעוותות מכאב ובעיניים דומעות נאלצנו לכבוש את הזעם האדיר ואת הזעקה החרישית המתפרצים מקרבנו ולהתבונן בזוועה. הרוצח חיכך את ידיו בהנאה ונראה שבע רצון כעת, משהושלם העונש הראוי ומשנפתרה בעיית המשמעת המטרידה. הסדר, מבחינתו, שב על כנו, וכעת יש אסיר אחד פחות במחנה...

מנותקים מהעולם החיצון

מחזות האימה האחרונים לא הותירו בלבי כל תקווה. גורלי, כך חששתי, לא שונה יהיה בהרבה מזה של בובקר. האם גם עלינו נגזר להיפרד מהחיים בדרך כה איומה? נזכרתי באותם רגעים ביקירי, אמא, אבא ובני משפחתי האחרים, שכבר אינם מתענים ומתייסרים, ונחים הם לעד בין עיי האפר.

רבים מאתנו בטוחים היו כי מכאן, ממחנה גוזן, כבר לא נצא בחיים, ואת זאת טרחו השומרים להדגיש שוב ושוב באוזנינו ובכל הזדמנות. "מה עוד צפוי לנו?" שאלנו עת יצאנו עם שחר לעבודות הכפייה ולעת ערב, כאשר שבנו בשארית כוחותינו למחנה. כבר לא נותר בנו הכוח לעמוד בעינויים ובייסורי השאול. "מה עוד הם זוממים לעולל ואילו זוועות נוספות באמתחתם?"

חודשים רבים, הרהרתי בלבי, אנו מתענים במקום הזה בלא יכולת לאמוד את הזמן שבשבילנו עמד מלכת. בכל אותם חודשים ארוכים ידענו רק להבדיל בין הימים, שבהם הובלנו לעבודות הכפייה, לבין הלילות החשוכים שבהם שבנו למחנה כדי "לאגור כוחות" ו"למנוחה", חשופים לגזרות ולסיוטי האימה המתמשכים ללא סוף.

את תחושת הזמן איבדנו גם בכל מה שקשור לחגים או למועדים אישיים אחרים. כל אלה נראו לנו במחנה כה רחוקים ותלושים מעולמנו. את אלה לא ניתן היה לשמור, ואפילו לא בלבנו. מי יכול היה לדעת מתי חלים החגים שנוהגים היינו לחגוג

בעבר הלא רחוק, או מועדים חשובים אחרים, דוגמת יום ההולדת שלי או של אהובי, שמאחורי גדרות התיל המחושמלות נראו כה משונים והזויים. האפשר לזכור חגיגות ושמחות נשכחות מלב בזמן שמעולם החיים אנו הולכים ונעלמים?

על אף פרץ הרגשות הגואה למראה קרובינו וחברינו הנרצחים, אסור היה לנו לחשוף את התחושות האצורות בנו ואת המיאוס והתיעוב ממעשי המרצחים. השומרים הרבים שהקיפו אותנו כל העת הקפידו לבדוק לא אחת את תגובותינו עת עינו אותנו וכל סימן או מילה מצדנו בגנותם נבחנו בקפדנות. כה נורא היה גורלו של מי שנחשד כי הגה מילה מיותרת או עשה מעשה שאינו לרוחם של השומרים. הלה ייתן עד מהרה את הדין במהלומות רצח, בהקפאתו בחביות של שלג, או שנמצא את חברנו ה"סורר" תלוי על מפתן הדלת.

אפילו לדבר איש עם רעהו חששנו, פן מישהו יטה אוזן לשיחותינו, ורק העיניים הכבדות הדומעות חשפו את העצב והיגון שמילאו אותנו ואת המחשבות הנוגות. אך בכל זאת עם ידידי הטובים חלקתי את אשר על לבי, וזאת כמובן רק כאשר בטוח הייתי כי אין מי שמקשיב באותם רגעים לאותן שיחות נפש מרות.

סגורים היינו ומסוגרים במחנה ריכוז אימתני, חשופים לעינויים ולהשפלות ונתונים למרותם של מרצחים, וכל אותם ימים, חודשים ושנים לא ידענו כלל על המתרחש מעבר לעולם הצר, השטני והמרושע המקיף אותנו. וכל העת שאלנו בייאוש מר מה עושה העולם הנאור והמתחסד? לנו, מהמקום שבו נמצאנו, נראה כי זה, העולם החופשי, מביט בנו בשוויון נפש, בקרבנות הנטושים לגורלם, הנעלמים והנכחדים, ושותק כאילו אין זה מעניינו כלל אם ניותר בקרבו אם לאו. האם האנשים החופשיים עלי אדמות יודעים

בכלל על קיומנו ומודעים לגורלנו? היש מי ששומע את זעקת השבר המתפרצת מגורנו ובוקעת את לב השמים? מנותקים ומבודדים היינו בכל אותן שנים מהעולם החיצון שהלך ונעלם מאתנו, ובשבילנו כאילו כלל לא היה קיים. חששנו כי גם אם יתעורר העולם משתיקתו הגורלית ויעשה מעשה – מאוחר מדי יהיה זה בשבילנו שהרי נחרץ גורלנו למות וממילא לא נותר עוד זמן רב עד רגע האמת.

וכך, עוד יום עובר, ובדומה ליום הקודם אנו יוצאים משער המחנה עם שחר אל עבודות הכפייה המתישות הגובות מאתנו קרבנות כה רבים, ועם רדת החשכה שבים אל המחנה אל מציאות קשה של עינויים קשים וכואבים. כל יום דומה למשנהו, ורק עצמת העינויים משתנה מעת לעת כמו גם מספרם של המתים. כל יום ניבטים אותם מראות עצובים והרגשת האבדן הולכת ומעצימה.

כל כך הרבה חודשים עברו מאז הגעתי לגוֹזן. ובינתיים פחתו ונעלמו סביבי חברי האחרונים, והשורדים הנותרים, כמוני, בטוחים היו אף הם כי בקרוב גם אנו נצטרף לעולם המתים. כבר אפסה בלבי התקווה להתהלך שוב כבעבר חופשי ומאושר בחיק הטבע או ברחובות הכרך ההומים, לראות את העצים בפריחתם ולשמוע את קול צחוקם של ילדים. קשה היה להאמין כי שוב, כמו בימים עברו, תשוב ותעלה בת שחוק על שפתותינו ונשוב להיות ככל האדם, והרי חודשים ושנים מתמשך סבלנו, וללא תקווה שרויים אנו בחורבן והרס. האם אלה שיבואו אחרינו ידעו על מסע התלאות והאימים שעברנו? האם יזכרו אותנו, את קרבנות הרשע שנטבחו על לא עוול בכפם?

כחברי, אף אני מוכן הייתי נפשית לקבל את בשורת המוות בכל רגע וידענו כי כל יום עלול להיות יומנו האחרון. חשנו כי הפקודה לחיסול הסופי כבר אינה כה רחוקה, לאחר שהגרמנים מיצו את כוחנו המידלדל. ועתה, כאשר נוכחו כי נותרנו שבר כלי

והם אינם מסוגלים להפיק מאתנו תועלת רבה, אין הם מחויבים
אפילו לסיסמה הנכונה, הריקה מתוכן, של "העבודה משחררת
ממרות".

הפתעה או מלכודת שטנית?

באחד השבועות הקשים, לאחר חודשים רבים של התעללויות
ועינויים, התפשטה במקום העבודה שמועה מלהיבה שעוררה
בקרבנו התרגשות רבה. התבשרנו כי בשובנו למחנה מצפה לנו
הפתעה מרעושה. במקום המנה השכיחה של ייסורים והשפלות, כך
התבשרנו, נקבל הערב לשם שינוי חבילות מזון. לא האמנו
למשמע אוזנינו. הייתכן? כלום נכונה השמועה כי נזכה לפני מותנו
לטעום ממאכל בני אנוש, מזון המיועד לאכילה, ממש כמו בעבר
הרחוק?

השמועה המפתיעה התקבלה ברגשות מעורבים. דמעות אושר
נקו בעיני רבים אך רגשות הגיל מהולים היו בדאגה רבה. ואכן,
לא עברו כמה דקות ותחושות קשות עלו בנו. על השמחה
הראשונית העיב חשש כבד: האם אפשר להאמין לדברי החלקלקות
האלה? ואולי לפנינו מזימות חדשות? רבים מבינינו, למודי ניסיון
מר מהבטחות השווא של הגרמנים ומחלומות העבר שהתנפצו
פעם אחר פעם אל מול עינינו, סרבו להאמין לשמועה. לבנו ניבא
לנו רעות על גזרה חדשה, נוראה.

מדוע יחליטו הגרמנים כך פתאום להיטיב עמנו לאחר שנים של
הרעבה עד מוות? וכי ניעור העולם לפתע מתרדמתו ונכון
להושיענו? הייתכן כי אסירים יהודים עלובים ובזויים יזכו לפני
מותם לטעום ממנות המזון של הצלב האדום? והיו מבין חברינו
שיכולים היו להישבע כי מאחורי המשלוח האנושי כביכול

מסתתרת שוב מלכודת בוגדנית, שמקורה בהחלטתם הסופית של הגרמנים להיפטר מאתנו בדרך מתוחכמת וזדונית.

אבל עם שובנו למחנה התברר כי הפעם, לאחר שנים של אכזבות ושל הטעיות מכוונות, התגלו הבשורות הטובות כנכונות. את פנינו אמנם קיבלו השומרים המתנשאים כדרכם בלעג ובבוז, אך למרבה ההפתעה גם ידעו לספר לנו כי החלום הבלתי נתפש שלנו לאוכל יהפוך עוד הלילה למציאות מופלאה.

ואנו עדיין מהססים ונפעמים מההצעה הנדיבה, שלא היינו רגילים לשכמותה בכל שנות העבדות הקשות. והרי לא זכרנו כלל מראהו וטעמו של מזון, למעט דוגמיות האוכל המעופשות שהיו מנת חלקנו בכל אותן שנים. אך למרות כל החששות ובהרגשה של "אין מה להפסיד" החלטנו לקחת סיכון. ואולי באמת מצפה לנו הפעם הפתעה מרעישת? ואולי העולם הנאור החליט, ממש ברגע האחרון, בשל מצפוננו המעיק עליו, להתערב ולהציל את שארית הפליטה?

הצטוונו לפנות אל אחד הצריפים ולקבל את חבילות המזון – שכל אחת מהן מיועדת לזוג אסירים נפעמים המצפים בעיניים כלות להתגשמות חלומם. השומרים העמידו אותנו בשורות וקבעו את סדר החלוקה ואת הזוגות. למרות חוסר האמון והחשד שקיננו בנו, התקשינו להסתיר את פרץ הרגשות הגואה ולהחניק בקרבנו את הסערה.

נפל בגורלי כי שותפי לחבילה יהיה לא אחר מאשר אותו אָבֶל, האיש האציל שקיבל על עצמו, במקומי, לבקש על נפשו של בובקר האומלל. עדיין התקשיתי להאמין כי היום, לאחר שנים של הרעבה, נשבור את הרעב ונכניס אל פינו דבר מאכל – ומי לא ביקש לעצמו רגע קט לפני הסוף לטעום בפעם האחרונה בחייו מזון של ממש, כמו פעם, בעבר הרחוק?

וכך, על אף החשדות והחשש מפני מלכודת אפשרית שמנו פעמינו לקבל את המזון המיוחל. חסרי אמון אך סקרנים, עלינו בהססנות, רועדים מהתרגשות, במדרגות העץ המובילות אל "צריף החבילות", כשחברי מטפס אחרי במעלה המדרגות. ולפתע פתאום – במרחק נגיעת יד, צעדים ספורים ממש מהאושר הנכסף – צנח אָבֶל על מדרגות הצריף, עצם את עיניו לתמיד, ולגעת בחלום כבר לא הספיק. עוד כמה צעדים, ואבל האמיץ יכול היה לגעת באושר שייחל והתפלל לו אך זה החלום, מקסם השווא, שעוד רגע קט היה מתגשם בעבורו והופך למציאות, נגזו לעולמי עד.

דמעות נקוו בעיני בראותי את האיש האציל מסיים כך את חייו רצופי הסבל. החבילה אפוא, תעבור אלי בשלמותה, וברגעים אלה לא ידעתי, לצערי, ממה עלי להיות נרגש יותר – מפטירתו של האיש הטוב או מהחבילה שכולה רק בידי תיוותר.

גופתו החמה של אבל נותרה מתגוללת על המדרגות. המשכתי לפסוע בהיסוס לעבר האוצר הבלום. נרגש והמום קבלתי לידי את החבילה החלומית. אחזתי בה בכל כוחי ואימצתי אותה בחזקה. רועד מהתרגשות, מתקשה להשקיט את סערת רוחי, ירדתי במדרגות נושא את חבילת המזון בזרועותי, תוך שאני מעיף מבט אחרון בגופתו של חברי המת. בעוד דקות יתרחש הבלתי ייאמן. ציפיתי בעיניים כלות לפתוח את החבילה, אך עדיין לא האמנתי למתרחש וחשד קינן בלבי: ואולי מתנת פרדה היא זו, שאחריה נצטרף כולנו אל אבל בעולם האמת?

מוות בחבילת המזון

ידי הרועדות מהתרגשות התקשו לפתוח את החבילה שבה ודאי מטמון של ממש, מזון לבני אנוש. אך בעוד אני מנסה לשלוח את ידי אל לב החבילה, ועוד טרם פתחתי במסע הזלילה, הבטתי סביבי. עיני יצאו מחוריהן למראה החיזיון המוזר: מאות שלדים מהלכים, עור ועצמות בלבד, מתנשפים בכבדות ואוחזים, זוגות זוגות, בחבילות היקרות כשהם רועדים מהתרגשות ודמעות-גיל ניגרות מעיניהם.

תשושים ורעבים עד מוות, וכמי שלא טעמו זה שנים טעמו של מזון אכיל, הם התאמצו להגיע אל עומק החבילה בידיים רוטטות ובכוחות אחרונים ועטו עליה כחיות מורעבות המסתערות על טרפן. פתיחת החבילות מלווה הייתה בהמולה רוגשת והפכה לבליל של צעקות נרגשות ויללות. קשה היה לחברי להתאפק בראותם מזון של ממש. צפיתי בתדהמה באלה שאיבדו את שפיות דעתם באותם רגעים, עוד בטרם החלו בחגיגת הזלילה.

לא יכולתי לשאת את המראה המזעזע. רבים מהאסירים הנסערים התייפחו כתינוקות באמצע אל לבם את התכולה הקסומה, ומיאנו להירגע. אחרים נטלו מלוא החופן, ללא הבחנה, מהחפיסות הארוזות היישר אל פיותיהם הרעבים. אלה אפילו לא טרחו כלל לפתוח את חפיסות המזון ובלעו אותן בשלמותן ולא נודע כי באו אל קרבם. רובם לא לעסו כלל את שקיקי המזון, ובלעו במהירות

כל מה שניתן לבלוע והכניסו לפיהם מכל הבא ליד: גבינות למיניהן, אבקת אובולטין וקוביות סוכר רבות שנעלמו כהרף עין. בולמוס אחז גם בי בראותי את חברי ואף אני ביקשתי לאכול כאוות נפשי. בטני הריקה מתאוה הייתה לפולחן הבליסה המטורף, וכמו חברי גם אני רציתי לבלוע הכל וללא מעצורים.

למרות הרעב הקשה שידעתי במשך שנים כה רבות, ידעתי כי אסור לי להשתתף באכילה החולנית – וכי זאת, כך נראה, תהפוך לקטלנית בתוך זמן קצר. ידעתי כי גופי הקורס, שלד העצמות, לא יוכל לעמוד בתוצאה האיומה של זלילה מטורפת ובהולה ושל בליעת התכולה כולה. חרף הפיתוי העז ובשל תשישותי הרבה הבנתי כי עלי להישמר ולקבל החלטה אחראית ושקולה, שאם לא כן, בתוך שעות לא רבות מערכת דרכי העיכול שבגופי תתבקע ותקרוס בבת אחת, ומוות מר ונורא יהיה מנת חלקי.

קשה היה לי לרסן את בטני הנפוחה, ונדרשו כל הכוחות שעוד נותרו בי כדי להתגבר על התאוה שהרעידה את גופי. נצרכתי למאמץ רב כדי להחניק את התשוקה שפרצה מתוכי ושקראה לי לבלוע את החבילה כולה, ובמהירות.

וכך, בניגוד לרוב האסירים שנטרפה דעתם, ההיגיון גבר על תאוות הלב: הצלחתי, על אף ההתלבטויות הקשות, להתאפק ולא להיסחף במערבולת המשכרת, והרי לא היה לי כל ספק כי במצבנו האנוש לא תצמח כל תועלת מהאכילה הלא מבוקרת. בי נשבעתי כי את החלטתי לא אשנה – לא אכנע ליצר המכשיל, ואנהג, גם ברגעים כה מפתים אלו, במתינות ובזהירות.

רק בעיני התאבות העזתי לטרוף את החבילה החלומית הקטנה, אך למעשה הסתפקתי בסוכר שהיה ארוז בחפיסות זעירות ובמעט גבינה לבנה. השלמתי, בכאב ניכר עם ההחלטה הקשה שלא להכניס לקרבי את כמויות המזון הגדולות, הקורצות והמפתות וויתרתי על כל דברי המזון האחרים שנותרו בשלמותם.

ובינתיים נמשכה סביבי הילולת הזלילה שנראתה בעיני כה טרגית ואומללה גם אם לוותה בדמעות של אושר רגעי ובצהלות שמחה. רבים מחברי הטובים הוסיפו לבלוע הכל. מכונסים היו בתוך עצמם כשהם אינם מודעים כלל לאסון העומד להתרגש עליהם בשעות הקרובות.

הם בחנו שוב ושוב בעיניים כלות את החבילות המתרוקנות במהירות וכה נחלשו עד שכבר לא יכולים היו לשאת אותן בידיהם. להוטים היו לפטם בבת אחת את גופם הקורס ולהכניס אל קרבם כל מאכל מוצק או נוזלי ללא עכבות ובקצב מסחרר. בולעים ואינם נחים אף לרגע.

הבטתי בתדהמה במתרחש ומחשבות עצובות עלו בי: הכיצד יוכל גופם לעכל את כמויות המזון הגדולות, והרי הורגל הוא במשך שנות העבדות והשבוי למנות כה זעירות ועלובות? צפיתי בחלחלה וביאוש בחברי הממשיכים ללא לאות בבלמוס האכילה המבוהל וכה יראתי לגורלם. לדאבוני, הסכנה שכה חששתי מפניה אכן הייתה למציאות, ומהר מהצפוי.

עיני חשכו למראה האסירים האומללים שאבדו צלם אנוש: שקועים היו בבליסה מוכת השיגעון, ולא נתנו את דעתם למתרחש סביבם. יום אנוש היה זה לחברי הנרעשים שלא יכולים היו להסיר את עיניהם מחבילות המזון שכבר כמעט ולא נותר בהן דבר. הם המשיכו לנעוץ בהן מבטים נרגשים, וגם אם נראה לרגע ניצוץ של אור בעיניהם הגוועות, הרי הוא דעך ונעלם במהירות.

וגם כאשר תאוותם לבלוע הכל כבר סופקה, הם לא חדלו להכניס אל פיהם את שאריות המזון שעוד נותרו והוסיפו להלעיט את עצמם עד כלות הנשמה. בתוך זמן קצר נחלשו ללא הכר וחדלו אף לדבר ורק השמיעו קולות משונים, נטולי משמעות ובלתי מובנים. אך גם ברגעיהם האחרונים לא הרפו מהחבילות, והמשיכו לדחוק

אל פיהם עוד ועוד שאריות מזון, כאילו ביקשו לתת חיים לאיברי גופם המדולדלים והמנוונים. התבוננתי כהלום רעם ביצורים הגוססים המנסים בכל כוחם להמשיך לאכול, בעוד מר המוות אוסף אותם אל חיקו, ואין להם מרפא. עיניהם, על אף מצבם האנוש, התרוצצו בחוריהן כמתחננות לעוד פרוסה ולעוד פירור לאכול בתאוה ובכל פה.

כה רציתי לעזור לחברי, אך ידעתי כי כבר היה מאוחר מדי להצילם מהמוות הפורש כנפיו. ואיך אוכל, חשבתי, מהמשך מסע ההתפטמות לעוצרם? חדורי טירוף היו, ובוודאי לא ישמעו לי ולא יאפשרו לי להרחיקם מאוצרם. גופם המשיך כל העת לרעוד ולפרסם. הם התגוללו באדמה הבוצית, מתעוותים מכאב, כשכבר אינם מסוגלים אפילו להלך או לעמוד על רגליהם.

וגם אז, כאשר כבר היו מפרפרים בין חיים למוות, לא היו מודעים כלל לקצם הקרב. כעת כבר ניתן היה להבחין ביותר ויותר אומללים המאבדים את שפיות דעתם ומשמיעים יבבות ויללות כחיות פצועות המתפתלות בכאבן.

בין האומללים זיהיתי את חברי ובן עירי וישק הורניקר, המתפלש בייסוריו ומתפתל בעפר כאחוז טירוף ואוחז באצבעותיו בשארית כוחו בפרוסת גבינה לבנה. וישק, שכבר לא היה מסוגל להכניס פירור לפיו, הוציא את נשמתו כשהפרוסה הקטנטנה בידו המאובנה. אבל גם על מנת הגבינה שנותרה בידו של המת לא ויתרו האחרים, ועשו כל שביכולתם לזכות בחלקו. הם התקרבו בזחילה אל גופתו החמה וחטפו מידו הקפוצה את שארית הגבינה.

פלצות ובעתה אחוזו בי עת הבחנתי באסיר אחר, אחוז היסטריה, שאף את אצבעותיו של חברי המת, שבהן דבקו פירורי גבינה, נשך הוא עד זוב דם. ואני אך בקושי מחזיק מעמד, מליט את פני המבועתים בידי וממאן להתבונן בחזיון הבלהות. הו אלוהים, למה מסוגל להפוך האדם?

את הביטחון בעצמנו ואת האמונה בזכותנו לחיות ככל האדם על פני האדמה, ורבים מאתנו כבר לא יכולים היו להאמין כי יום יבוא ונצא לחופשי בעודנו בחיים. וכך, למרות התחושה כי אולי נענתה תפילתנו, גם אם מאוחר מדי, עדיין התקשינו לעכל את התפנית הנרקמת לנגד העיניים ששבעו חלומות ואשליות.

כעבור זמן כבר אפשר היה להבחין כי ביטחונם של הגרמנים מתחיל להתערער קמעה. משהו השתנה אצלם, ואולי החלה לחלחל בהם המחשבה, הכה מפתיעה בעיניהם כמו גם בעינינו, כי אפילו הם, בני הגזע העליון, אינם חסינים לנצח. וכך, לפתע פתאום הופיע מאי־שם, רמז, גם אם קלוש בתחילה, כי המפלצת הגרמנית האיתנה אינה כל יכולה ואפילו היא פגיעה ומוגבלת בכוחה. למרות שעדיין עקודים היינו, החל להאיר את לבנו בראשונה זה שנים ניצוץ של תקווה כי תפילתנו, אם כי מאוחר מדי, נענתה ונתקבלה.

עם תחילת ההפצצות על אירופה הכבושה ניסו הגרמנים למנוע ממטוסי בעלות הברית לפגוע במחנה, אך כמובן לא מתוך רצונם להגן עלינו ועל חיינו העלובים אלא כדי למנוע את הפגיעה בהם ובאנשי שלומם ובכך לאפשר להם להמשיך להעביד אותנו בפרך עד לרגע החיסול.

תכניתם של הגרמנים לסיכול ההפצצות שטנית הייתה וכה אופיינית להוגי רעיונות הזוועה – הם השתמשו בגופנו שלנו כדי להגן על עצמם. מטוסי בעלות הברית, כך הם העריכו, יימנעו מלהפציץ את גוֹזֵן עת יבחינו באלפי האסירים החשופים והגלויים שהוצבו כמטרה חיה בכל פינה אפשרית בשטח המחנה הנרחב.

ההפצצות של בעלות הברית על האויב הגרמני כבר הפכו לדבר שבשגרה. המטוסים טסו מעלינו גלים-גלים בדרכם לייעדי התקיפה. עם הישמע אות האזעקה שלפו אותנו השומרים במהירות מן הצריפים ומרחבות העבודה בקללות ובמכות, וגררו אותנו לשטחים החשופים במחנה לשמש חומת מגן אנושית בעבורם.

במשך כל שעות היממה שמענו כמעט ללא הפוגה את הדי ההפצצות של מטוסי בעלות הברית ואת התותחים של צבאות היבשה. אך עדיין מנותקים היינו מהעולם הסובב אותנו, ולא יכולנו לשער בנפשנו עד כמה קרובה הישועה.

עוד כמה שבועות עברו, ומתקפת בעלות הברית על האויב הגרמני הפכה לנגד עינינו מוחשית יותר ויותר. אך למרות הסימנים המעודדים עדיין קינן בלבנו חשש כבד כי הגרמנים, למרות הכל, לא יוותרו על תכניתם להשלים עד תום את מפעל ההשמדה המקולל ולמחות את זכרנו.

אך גם באותם ימים, עת עברו מעל ראשנו ביום ובלילה להקי המפציצים בדרכם להכות באויב הגרמני ובעוד רעם התותחים מהדהד מכל עבר, אפילו אז הטלנו ספק בניצחוננו של העולם החופשי על הגרמנים. ואף כאשר התרבו השמועות שנלחשו חרש באוזנינו ושידעו לספר כי קרובה שעתם של הגרמנים, עדיין סירבו רבים מאתנו להאמין באפשרות ששונאינו החסינים מפני כל פגע עומדים לנחול תבוסה וכי בא הקץ לייסורים.

אבל בכל זאת החל שביב של תקווה מתגנב טיפין טיפין אל תוך הלב, גם אם בהיסוס מה ובזהירות מופלגה. ואולי יש אמת בשמועות? ואולי אכן המפלצת הגרמנית אינה כל יכולה כמו שסברנו וחשנו על בשרנו כל השנים, ואולי אף הם יצורים בשר ודם ולא בני אלים?

חששנו כי קרן התקווה, שאך זה הופיעה ובקעה את עולמנו הקודר, תיעלם כמו שבאה, וביקשנו להיאחז בה כבקשר הצלה ובאותם סימנים המצביעים על המפנה הכה בלתי צפוי והבלתי נתפש. אך גם אם התנגנו בנו מנגינות חדשות, היה עלינו לכבוש אותן בלבנו ולהמשיך בשגרת החיים האיומה של עבודות הכפייה ושל מסע העינויים שלרגע לא פסקו והמשיכו לגבות מאתנו מחיר כבד – את חייהם של רבים.

רמז נוסף למצב החדש והמפתיע מצאתי בוקר אחד בדבריו של הַר ציגהאוס, מנהל העבודה שפנה אלי בחשאי, בעודי שקוע בעבודתי, וביקש משום מה להמתין עמי סוד. הוא התקרב אלי קמעה ובישר לי בלחישתו:

"Komm her Jude, ich gratuliere Hitler ist tot!" (בוא הנה יהודי, אני מברך אותך, היטלר מת).

לבי הלם בחזקה. ואולי דבריו בדויים הם ונטולי יסוד? נשארתי קפוא על מקומי, נסער בקרבי מהתרגשות אך ירא לנפשי וחושש להגיב על הבשורה המרעישת והמשמחת – שמא כל כוונתו, עברה לפתע מחשבה בלבי, לבחון את תגובתי ולמצוא אמתלה ראויה לתלות אותי, כחברי לעבודה, קורן כולו מעונג ומנחת?

אך גם אם חששתי להביע את שמחתי בפניו משום הפחד ממלכודת אפשרית, חשתי זרם של תקווה שוטף בעורקי. תחושה עזה פיעמה בי כי הפעם, בשונה מפעמים קודמות, נפתחו בפני שערי התקווה ואוכל, לאחר שנים כה רבות, להגשים את החלום הנשגב להיות חופשי ככל האדם. ואולי התקבלה תפילתנו שם למעלה, גם אם "קצת באיחור", תהיתי, ושוועת הלב הכבושה הניעה סוף סוף את העולם הרדום? ואולי אכן אמיתית ונכונה היא הבשורה הכה מרגשת והמפתיעה?

אך שוב לאחר כמה דקות התעשתי – ניסיון העבר הותיר אותי מלא ספקות והיסוסים. והרי איך אוכל להאמין להם? ואולי גם הפעם תתברר השמועה כשקרית, שכל מטרתה להתל בנו ולייסר את רוחנו?

האביב התדפק על שערי המחנה, וקרני השמש המהססות משהו, נראו כמבקשות לגרש את החושך ואת היגון והצער מנפשנו הכלואה. אך השמש, שכמו יצאה לרגע מנדנה בבקשה לפקוד אותנו ממרום הרקיע ולהפיץ את חומה המלבב, חזרה בביישנות למקומה, נסוגה מפני גשמי הזעף האחרונים היורדים זה כמה ימים ללא הפסק.

למרות שעל פניהם של שובינו ניכר היה כי משהו עומד להתרחש, בכל זאת לא עלה על דעתנו, ואף לא יכולנו לנחש, כי החיילים האמריקנים אינם כה רחוקים משערי המחנה. מנותקים היינו כליל מהעולם סביבנו, הגרמנים המשיכו לרדות בנו ולהעביד אותנו בפרך, ועדיין לא חשנו על בשרנו את בשורת השחרור המופלאה.

ואלו הגרמנים, כאשר הבינו כי התהפכו היוצרות והם אלו העלולים ליפול בידי האויב המתקרב, רק אז החליטו ברוב פחדם לברוח על נפשם. גיבורים וחזקים הם היו על ילדים, חלשים, חולים וקשישים. אך כאשר היה עליהם להילחם לא ביהודים חסרי אונים וישע העומדים למולם בידים ריקות, אלא בחיילי בעלות הברית המתקרבים, העדיפו לנטוש הכל מאחוריהם ולהימלט כל עוד רוחם במ.

אותם אנשי שררה "גיבורים" התגלו במערומיהם, וכה מבוהלים היו ויראים לעורם בשעה שהופיע איום ממשי על חייהם; או אז נשכח אפילו היהודי הבזוי, והכל נרתמו למשימה העיקרית – מנוסה מבוהלת, גם אם מתוכננת בקפידה.

הגרמנים החלו, וביעילות אופיינית, בביצוע תכנית הבריחה מהמחנה: כדי להבטיח את שלומם בעת המנוסה וכדי שלא ליפול בידי אסירים שעוד נותרו בחיים, הם החליטו לנעול אותנו בצריפים – נאסר עלינו לצאת החוצה, וכך נותרנו כלואים כמה ימים ללא מזון או מים ובלי לדעת מה מתרחש בעולם שמחוץ לצריף.

הם לא חששו כלל כי נפר את גזרת ההסגר (Blocksperr) שהטילו עלינו, שכן גזר דינו של היוצא מפתח הצריף היה מוות מידי בו במקום. ואכן, לא העזנו לנסות לעשות כן: והרי לא ידענו על תכניתם לנוס ולהימלט מהמחנה, ובעיקר פחדנו מתגובתם המוכרת והידועה ומהעונש הנורא המוטל על מפרי הפקודה.

הגוססים המסיימים בעליבות מזעזעת את חייהם עדיין קרע את לבי, גם אם כבר הורגלתי כל אותן שנים למראות האימים האלה.

עמוק בלב חשתי תחושה משונה וחדשה כי אכן משהו חשוב מאין כמותו, דבר פלא, עומד לקרות היום, אך איש מאתנו לא היה מוכן להסתכן ולצאת מפתח הדלת כדי לחזות בנס הגדול, שמא אורב לנו בחוץ הבלוקאלטסטה האיום. הדי רעם התותחים אישרו כי מה שכה התפללנו וייחלנו לו שנים כה רבות, עומד להתגשם לנגד עינינו כבר בשעות הקרובות.

ואכן, לא עברו שעות אחדות, ובמזג אוויר קודר וסוער הופיעו בשער המחנה ראשוני החיילים האמריקנים – הכוח המשחרר. אבל רק לאחר שחשנו כי אכן המחנה נטוש לחלוטין, הרהבנו עוז לצאת מהצריף ופרצנו בהתרגשות את הדלת, לחזות במחזה המופלא – בראשונה לאחר שנים של פחד ואימה הבטנו נדהמים, גם אם ממרחק רב, בבני אדם שלא היו פושעים אפלים ורוצחים מועדים. המראה של בני אנוש שאינם מתכוונים להרוג אותנו או להכות בנו כה מוזר ותמוה היה בעינינו – והפעם מהתרגשות ולא מפחד, נרעשים היינו ונרעדים.

כה רצינו לגעת במו ידינו בבני האנוש שכמותם לא ראינו שנים רבות, לוודא כי אכן לא חלום הוא זה, ולהודות להם על הישועה ועל האור שהביאו לנו זה עתה. אך אפילו לכך לא מסוגלים היינו – בשל מגפת הטיפוס שפשטה בקרבנו נאסר על החיילים המצילים להתקרב אלינו, וכל שנותר להם היה לבחון אותנו מרחוק בפלצות ובבעתה.

הגשם הכבד המשיך לרדת בזעף וללא רחמים. ורובנו, חולים וגוססים, התפלשנו בבוץ וברפש, ספוגי צחנה וכינים, כשחליפת הפסים הקרועה מכסה בקושי את עצמותינו הבולטות. בקושי

השחרור

חודש מאי הגיע והביא עמו רסיסי תקווה ואור לאחר שנים של אפלה ויגון. רק כעת, בימים הראשונים של החודש, בעוד אנחנו סגורים ומסוגרים בצריפים, התחלנו להאמין כי מעשה נסים מתרחש, וכי סופם של הגרמנים הולך וקרב. אך אפילו אז, כשהדי הפיצוצים כבר נשמעו קרובים מתמיד, לא שיערנו בנפשנו עד כמה קרוב היום שבו נזכה לחזות בקצו של "הגזע העליון" המתועב, על מפעל ההשמדה העצום שהקים ושכאמצעותו ביקש להכחיד אותנו מעל פני האדמה.

5 במאי 1945. מתוך הצריף נשמעו בבירור צלילי הגשם השוטף הניתך ללא לאות. כבר כמה ימים שרוע הייתי אף אני, כחברי, כחוש וחלוש, על דרגש העץ, רועד מקור ומרעב בצריף המסריח, שבו דחוסים לעייפה מאות אסירים, שלדי אדם דועכים.

שעות הבוקר המוקדמות. כל אלה שעוד החזיקו מעמד והצליחו לשבת בכוחות עצמם על הדרגשים, השתדלו לתמוך, לפחות במילה טובה, בחברים הגוססים בטרם העברנו אותם אל קצה הצריף, אל ערמות הפגרים. וכי מה יכולים היינו לעשות מעבר לכך?

מדי כמה שעות פינו החזקים שבינינו במאמץ רב את גוויות חברינו המתים מדרגשי השינה וערמו אותן בערמות הגדולות, כשבכל שעה נוספו עליהן עוד ועוד אומללים. מראה חברי

יכולנו להניע את שלד גופנו הרופס ולהתרומם מעל רגבי הבוץ ושלוליות הגשם הדלוחות.

הבטתי סביבי. להפתעתי הבחנתי כי מלבדנו ומלבד החיילים המושיעים שעמדו והתבוננו בנו מעבר לגדרות, לא נותר איש במקום: הגרמנים האדונים מטילי האימה ועוזריהם הנאמנים נעלמו כלא היו. נראה כי "הגיבורים הגדולים", ובהם הבלוקאלטסטה וחבר מרעיו, הספיקו להימלט בעור שיניהם מבעוד מועד, לפני בואם של החיילים המשחררים.

ורק אחד מן הפושעים, שומר ממוצא טטרי, לא הספיק לברוח בזמן. הוא נתפס בידי חברי הנסערים חדורי הנקמה, שגררו אותו מיד אל מותו. הפעם היה זה הטטרי זחוח הלב שהתחנן על חייו, אך לשווא: רועד ומבוהל נתלה האיש בצווארו לעיני כל על מוט ברזל מעוקל, ונראה כי כל מי שרק יכול היה לעמוד על רגליו נטל חלק בביתוק בטנו בסכין מאולתר. כעת, לאחר שנים רבות של עינויים והשפלות, הוקל גם לנו במעט עת חזינו בקילוח דמו הפורץ וניגר.

נרגש ונסער, התיישבתי על אבן גדולה במרחק מה וצפיתי בחברי הנוקמים הממשיכים בעקשנות במלאכתם. סביבי נשמעו קול שאון והמולה ובכי גדול שנמהל בצעקות של הקלה. הכל היו כמרקחה, רוחשים וגועשים, בעוד החיילים המשחררים ממשיכים לצפות בנו מרחוק בהשתאות ובתדהמה, ובוחנים בעיניים לטושות ובמבטי רחמים את שלדי האדם הזוחלים – את הפגרים הנואשים. קשה היה להם לשאת את המראה המבעית של שלדים חיים-מתים הזוחלים בגשם השוטף, וכל גופם עור ועצמות נרקבות. ואנו, שהתרגלנו במשך השנים למראנו הנורא, זיהינו את מבטי החמלה והרחמים שבעיניהם וכבשנו פנינו בקרקע, נבוכים ונכלמים. רק כעת, לאחר שנים של התעמרות והשפלה, התחוויר לנו כי יש המבקשים להחזיר לנו את כבודנו האבוד וכי עדיין בני אדם אנו, ולא חיות הנועדות לטבח ולשעבוד.

ישבתי לבדי תשוש וחבול, גל עצמות כולי, כשאיני יכול להניע את רגלי המגואלת בדם ובמורסה של פצעים. התקשיתי להאמין במפנה המתחולל בחיי ובחזיון המופלא המתרחש ממש ברגעים אלו למול פני הנדהמים. ואולי טעות ביד, או שאין זה אלא חלום; מלמלתי בחשדנות, כאילו חושש הייתי שאתבדה ואתעורר למציאות אחרת... כה משונה ומוזרה היתה התחושה למצוא את עצמי בפתחו של עולם ללא המרצחים המכתרים אותי מכל עבר והנושפים בעורפי. ואני, שאיני מורגל ולו לרגע אחד ללא נאצות וחבטות נמרצות, לא יכולתי באותה שעה לעכל את השינוי הגדול הנרקם סביבי. ואולי באמת מקסם שווא הוא זה? שבתי ושאלתי את עצמי, תוהה ומבולבל.

רבים מחברי, שלא יכולים היו לעמוד במתח הרב ובלחץ המתפרץ, פנו מבוהלים אנה ואנה מתוך התרגשות ובלבול; אחרים ישבו על האדמה הבוצית הרטובה, ראשם בין ידיהם, ופרצו בבכי תמרורים קורע לב. והיו גם רבים שדווקא ביום הגורלי הזה קרס גופם, וביום הנכסף, שכה ציפו לבואו, סרה מהם רוחם ונעלמה. נשמתם של אלה, החולים בטיפוס, בשחפת ובמחלות אחרות, המתינה מן הסתם לרגע המתאים כדי לפרוש בחיוך של ניצחון מן העולם...

אף שזמן רב עבר מהרגע שראינו בראשונה את החיילים האמריקנים, נראה כי חששו כל העת להתקרב אלינו בשל המחלות והמגפות הקשות שפשטו בנו. עוד שעות ארוכות לאחר שהגיעו למחנה עדיין צפו בנו ממרחק, מעבר לשער, ולא הורשו להיכנס למחנה המקולל רווי החולי, הסבל והצער.

הם לא גרעו עין מאתנו, והמשיכו לבחון אותנו המומים ופעורי פה, נדהמים ממראה הדמויות המוזרות המתפלשות בעפר ובבוץ הדביק והבוהות באדישות בעיניהן הכבויות בחלל האוויר. התדהמה שאחזה בחיילים לא שכחה לרגע – כה גדולה הייתה וניכר על

פניהם הנרגשים כי הם אינם מאמינים למראה החיזיון המחריד. נבוך ממבטם הרחום והמופתע השפילתי את עיני, נכלם ומבויש. מזה רעב, תשוש ורועד מהתרגשות, המשכתי לשבת שעות רבות בגשם השוטף, מכונס בתוך עצמי, עדיין מתקשה לתפוש את גודל השעה. במוחי עלו מחשבות מבובלות על ילדותי ועל גורלי שהתנפץ לרסיסים בשל מפלצת אימתנית ונפשעת, ודמעות נקוו בעיני עת עלתה לפני דמותם של הורי האהובים שלא זכו להגיע לרגע השחרור.

האם באמת תם הסבל ופסקו המכות, העינויים וההשפלות? האם, תהיתי, נשוב לחיות כבני אנוש רגילים, חופשיים ואוהבים? האם נוכל, ממש כמו פעם, לטייל, לחבק ולשמוע את צחוקם של ילדים? ולי קשה היה להאמין כי את כל אלה עשינו עד לפני שנים לא רבות, וכעת מכל זה נותרו שברי אדם, ריקבון ושלדים. כה רוצה הייתי כי אנו, אוד מוצל מלהבות הכבשן, נתרחק ונפנה עתה עורף לעולם האכזר והעכור שידענו, שלבו, לב דמים ערל. אך האם יש כלל עולם אחר שעל שתיקתו יוכל לכפר, ומעתה בסובלנות ובאהבת הזולת יתהדר? לדאבוני, כבר לא הייתי משוכנע כי יש בנמצא עולם שכזה, עולם שונה וטוב מעבר לגדר.

הפניתי את מבטי לעבר חברי השלדים החיים, והתמונה כה קשה לצפייה: רבים מהם כבר לא יכולים היו להלך עוד על רגליהם והגיעו בזחילה עד לגדר המוות המחושמלת. שרועים היו סמוך לגדר ממתנינים למנות המזון שיושלכו לעברם מעליה. חפיסות המזון שהחיילים המצילים הטילו לעברנו נחתו על הקרקע הארוורה. חברי, בכוחותיהם האחרונים, זחלו לעבר האוצר שנזרק אליהם זה עתה כמו אל חיות בכלובן, ובלעו את התכולה כולה למול עיניהם המשתאות של החיילים הנדהמים.

אני הסתפקתי במעט ממה שזרקו אלי החיילים שהבחינו בי מרחוק. עוד שנים רבות יצטרך גופי הכחוש והדל להחלים

ולהתאושש לפני שיחזור לתפקד, והרי מכל תעצומות הנפש כמו גם מכל אוצרותיו הידלדל והתרושש. הגוף, ביקשתי לקוות, ישלים עם הזמן את החסר והפצע יגליד. אך לא כן הנשמה האומללה. זאת לעולם לא תשכח את שעבר על משפחתי ועלי, כמו על מיליוני אחי היהודים שעפרם פוזר באדמה הטמאה, המקוללה.

חנוק מדמעות המשכתי להביט סביבי, מהורהר ומבולבל. לאן אלך ואפנה? מהי דרכי? תוהה ובוהה נעצתי עיניים משוועות בשמים הקוצפים, משחרר לסימן או לאות שינחו אותי בדרך הארוכה שלפני. חשתי כה בודד כשאין בעולמי ולו אדם אחד אוהב.

מחשבות רבות התרוצצו במוחי, וזיכרונות מימים מאושרים בחיק המשפחה האהובה צפו ועלו בנפשי הבוכייה. ולפתע, כאילו התעשתי והקצתי מאותם הזיות וחלומות הדמדומים: גמרתי בלבי לצאת מן הגיהנום המקולל, לעמוד על רגלי ולהתחיל לאתר את קרובי וידידי. אבל את מי אחפש? יקירי האהובים נטבחו כולם ונשרפו, והרי אין איש מצפה לי... יתום אני וגלמוד בעולם כה נוגה וקודר.

לבבי תועה ואובד, ואני עצב כמי שאבד לו עולמו: הבית החם איננו עוד, ורק אני נשארתי ובלבי הכאב שאשא לעולמים. לא יכולתי להתאפק עוד, וכשאני מליט את פני בידי פרצתי בבכי חרישי וקורע לב. הדמעות זולגות בחשאי וללא הפוגה, בתוכי חנוקה שאגה, והגשם השוטף ממשיך להכות ללא רחמים...

נותרתי בודד בעולם רע ואכזר מאין כמותו, ועלי, לבדי, להחליט כעת על דרכי החדשה. אין עם מי להיוועץ, ואין את מי לחבק ולאהוב. אבא ואמא היקרים לי כל כך, בני המשפחה כולם, החברים והידידים, כל אלה ייוותרו מאחור, טמונים לנצח באדמת הדמים הארוורה הזאת, אך רוחם תהיה עמי תמיד כגחלת לוחשת, צרורה בנשמתי המעונה.

5 במאי 1945. תאריך שלא יישכח לעולם. גשם הזלעפות הניתך
בזעף מבכה אף הוא את מתינו, ועמו הרעמים המתגלגלים
והמתרעמים. סוף תקופת העבדות, ואני שב ומשתייך מחדש
לעולם החופשי של משפחת העמים...

לאן אלך ואפנה

(וי אֶהיין זאָל איך גיין)

מילים: ש' קורנטייר
לחן: א' שטרוק

לאן אלך ואפנה
את דרכי אין למצוא
לאן אלך ואפנה
נעולות כל הדלתות

אם אדרים או אצפין
העולם גדול כל כך
רק אני הנודד
עוד תוהה ועומד
לאן אלך ואפנה?

רק מקום יש אחד
בו אמצא מנוחה
בו נפשי הרצוצה
שם מרגוע לה תמצא
שם אבנה את ביתי
בין גפני תאנתי
אם אגיע לשם
פרק נדודי תם
שם אלך ואפנה!

אריה [לאון] מילרד

הקפיצה הגורלית

המאבק לחיים של צעיר יהודי בדרוהוביץ' ובמחנות

זיכרונות

סיפור חייו של לאון מילרד, נער שסיים את לימודיו בבית-ספר תיכון בדרוהוביץ' שבגליציה המזרחית בפולין ונקלע באחת לאימת הכיבוש הגרמני.

מילרד מתאר ברגש רב ובעושר לשוני מרשים את החיים בצל המוות, את מאבק ההישרדות הבלתי פוסק ואת ניסיונות הבריחה מהגטו ומהמחנות פלשוב, מאוטהאוזן וגוזה, עד הגע השחרור הבלתי נשכח במאי 1945.

ספרו הוא עדות מרשימה על מלחמת הקיום היומיומית של יהודי דרוהוביץ' והסביבה ושל אסירי המחנות, מנקודת ראותו של נער ששם לעצמו למטרה להציל את אביו, השריד היחיד שנותר לו ממשפחתו, ולו גם במחיר חייו שלו.

בספר בולט סגנון הכתיבה המיוחד של המחבר, המשלב חריטה ופרווה ומוסיף לרצף הקולח ולתיאורים המרגשים. עדות מרתקת ונוגעת ללב.

יד ושם - ההוצאה לאור

ת"ד 3477, ירושלים 91034

טל. 02-6443511 פקס: 02-6443509

publications.marketing@yadvashem.org.il

www.yadvashem.org

